

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

54.

2019.

Falikerámia dísztányér
(Városi Helytörténeti Gyűjtemény, Baán Beáta adománya)
Fotó: Tóth-Bencze Tamás

Pajtás hajó balesete során elhunyt áldozatok emlékművének avatása
(Városi Helyörténeti Gyűjtemény)

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Rácz János:

SZOMSZÉDAINK HELYNEVEI X.	3
--------------------------------	---

KÖZLEMÉNYEK

Tóth-Bencze Tamás:

ADALÉK A BALATONFÜREDI SZÍNJÁTSZÁS TÖRTÉNETÉHEZ	12
---	----

SZÁZ ÉVE ÍRTÁK	14
----------------------	----

Béresi Ákos:

A PAJTÁS HAJÓ BALESETE (Balatonfüred történetének fekete napja) 2. rész	30
---	----

PÓTLÁSOK

Tóth-Bencze Tamás:

PÓTLÁS A „BALATONFÜRED EMLÉKJELEI” C. KÖNYVHÖZ	37
--	----

OLVASÓINK ÍRTÁK

Csizmazia Darab József:

KOCSIS PÁL „ÚJRAÉRTELMEZTE” A HÍRES BALATONFÜREDI SZŐLŐGYÓGYMÓDOT	38
---	----

FÜREDI HISTÓRIA
helytörténeti folyóirat

XIX. évfolyam 2. szám 54.

2019.

Alapítva: 2001-ben

Felelős szerkesztő:
Dr. RÁCZ JÁNOS

Szerkesztő bizottság:
BAÁN BEÁTA, NÉMETHNÉ RÁCZ LÍDIA,
Dr. SZÜTS ISTVÁN GERGELY,
TÓTH-BENCZE TAMÁS

Nyomdai előkészítés:
TÓTH-BENCZE TAMÁS

Kiadja
a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület

Felelős kiadó:
BUDÁNÉ BOCSOR ÁGNES
elnök

A folyóirat
Balatonfüred Város Önkormányzata
támogatásával jelent meg.

A pecsétnyomat rekonstrukciója
PÁLFFY KÁROLY
grafikusművész munkája.

Ára: 400 Ft

A folyóiratot az egyesületi tagok
tagilletményként kapják.

Megjelenik évenként háromszor:
április, július, december

Szerkesztőség:
E-mail cím: furedihistoria@gmail.com

Nyomda:
OOKPress, Veszprém
Felelős vezető: SZATHMÁRY ATTILA

ISSN 1587-9399

E számunk szerzői:

Béresi Ákos történész,

Budapest

Csizmazia Darab József üzemmérnök,

Budapest

Dr. Rác János nyelvész,

Balatonfüred

Tóth-Bencze Tamás könyvtáros,

Eplény

A folyóirat kapható:

Balatonfüreden, a Lipták Gábor Városi Könyvtárban,
a Városi Helytörténeti Gyűjtemény
és Kiállítóhelyen,
a Grafít Papír-Írószer-Nyomtatvány Boltban
(Köztársaság utca 18.),
a Zsidó Kiválóságok Házában
(Bajcsy-Zsilinszky u. 32.),
a szívkórházi könyvesboltban,
a Tourinform Irodában,
az Arácsi Népházban és
a Bodorka – Balatoni Vízivilág Látogatóközpontban.

Köszönjük a szerzőknek, alkotóknak, hogy tiszteletdíjukról lemondtak,
és ezzel támogatták a folyóirat megjelenését.

A folyóirat korábbi számai – az aktuális év számainak kivételével – pdf formátumban letölthetők a
<http://www.historia-bfured.hu/f%C3%BCredi-hist%C3%B3ria,14.html> oldalról, az egyes számok tartal-
omjegyzéke alatt található link segítségével.

RÁCZ JÁNOS

SZOMSZÉDAINK HELYNEVEI X. NEM KÖZVETLENÜL SZOMSZÉDOS KÖZELI TELEPÜLÉSEK

FELSŐÖRS

Alsóörstől északra 3 km távolságra, a festői Malom-völgy fölött emelkedő sziklabércen fekszik Felsőörs. A bővizű forrásokban gazdag vidéken a határban talált régészeti leletek tanúsága szerint már az őskor embere megtelepedett. Legrégőbbi birtokosai a prépostság, a veszprémi káptalan, az Örsi, későbbi nevükön a Batthyány, és a Fajszi Ányos, a Babocsai, a Tallián családok tagjai. 1946-ig Zala megyéhez tartozott. Eleinte csak Örs néven azonosították, az *Örs* helynév legkorábbiáról egy 1131 körüli oklevelében maradt fenn: *Vrsu* (FNESz. 50), majd 1269: Örsvölgye: valle *Vrs* (ZO. I: 55), 1319: örsi tizedkerület: „decimas de cutello *Vrsiensis*” (VR. 53), 1339: nobilem de *Vrs* (ZO. I: 348). A XIII. századtól már két településről írtak „alsó” (inferior) és „felső” (superior) Örsről. 1318: *Superior villa Wrs* (Cs. III: 89), 1352: *Vrs superior* (uo.). Később nevezték még Kővágóörsnek vagy Vágóörsnek, illetve Nagy-Örsnek is, 1341: *Kwvagogwrs* (Cs. i.h.), 1380: *Kuuiagours* (FöÉ.), 1341: *Wagowrs*, 1452: *Kewwago Ewrs* al. nom. *Nag Ewrs* (Cs. i.h.). A végleges elválás 1478-ra esik, amikor Vetési Albert veszprémi püspök Alsóörsnek önálló plébániát adott, 1531: *Felsew Ewrs*, 1548: *Felsewrs* (FöÉ.), 1564: *Ersy*, *Zalawege Erssy*, 1616: *Fölsö Örs* al. *Zalavegh Eörss* (ZO. I: 169), 1617: *Fölsö Örs* (ÉP.), 1664: *Fölsö Örs* (Vk.hh.jk. Nr. 10), 1668, 1691 és 1696: *Fölsö Eörs*, 1718 és 1765: *Fölsö-Eörs*, 1769 és 1772: *Fölsö-Eörs* (FöÉ.), 1834: *Fölsö Örs* (TudGyűjt.), 1840: *Felsőörs* (VEML. Az alsóörsi Nem. Közb. jk., B116), 1851: *Fölsö-Örs* (Fényes), 1922: ua. (K2.). Mint látható a névtörténetben, a középkorban gyakran nevezték Felsőörst *kővágó* vagy *vágó* jelzővel, mert határában malom- és más kövek készítésére alkalmas kőanyagot fejtettek. Ennek a jelentőségére utal, hogy a XIII. században *kőhordóút* nevet említenek az oklevelek. Mivel Veszprém körzetében jó kőanyag nincs, az Örs körzetében bányásztak, kiváló minőségű és jól faragható vörös követ használták fel a veszprémi vár erősítési munkálataihoz. Kocsikkal hordták ezen az úton, amelyet hosszú századokon át *kőhordóútnak* (1323: „viam *Keuhordovth* dictam” [ZO. I: 168]) nevezték. A határban még 1832-ben is működött egy kőbánya, amelynek anyagából ajtó- és ablakköveket, valamint sírkereszteket készítettek tájjellegű

permi vörös homokkőből, valamint az ezt tarkító fehér dolomitból.

A néphagyomány szerint a település *Örs* vezérről kapta a nevét. A vidék későbbi neve, *Örs királyi föld*, azt a hitet táplálta, hogy talán a „hét honfoglaló vezér” között szereplő *Örs (Vrs)* vagy *Örsur (Vrsuuru)* vezér szállásterülete volt ez a térség. Azonban a legkorábbi magyar krónikák, köztük az 1358-ban írott Képes Krónikában egyértelműen azt írták, hogy „A hetedik kapitányt Örsnek hívták. Az ő nemzetségének a Sajó mellett volt a lakhelye”. Annyi azonban tény, hogy a településnév személynévből származik. Az összetett helynévben a megkülönböztető szerepű *Felső-* jelző *Alsóörs* előtagjával van korrelációban.

A Felsőörs község helyén épült településtől délkeletre, a mai *Középsok* nevű dűlőben is volt házcsoport, a kora Árpád-kori harmadik település, *Középsok* (R. 1996: 35), I. Alsóörs szócikkében. Ugyancsak Felsőörs határában volt *Pesze*, az elpusztult falu a mai Köveskút-pusztától délkeletre feküdt, templomának faragott köveiből néhány a Prépost-kertben ma is látható. II. András király (1205 – 1235) Örsi I. Miskének 1207-ben a veszprémi várbirtokhoz tartozó *Pesze* falu (1235: *Pisce*, *Pesce* [FöÉ.], 1323: *Pescey* [uo.], 1352: *Pesze* [ZO. I: 533]) földjeinek több részét adományozta. Az ugyancsak Rátold nemzetségből való *Peszey*-családnak is (akik a veszprémi vár katonáskodó nemesei voltak) voltak birtokai, ezeket *Peszey Pál (Galli de Pezey)* szerezte. (Egy 1449. évi *Pezefidde* [H. II: 582] adat is talán *Pesze*-földje.) Később sík szántó lett a régi falu helyén, de a neve helynevekben is megőrződött; vö. 1852: *Peszej* (C.), 1922: *Peszely* (K2), 1857: *Peszei-dűlő* (VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331), 1857: *Peszei itató* (FöÉ.), 1857: *Peszei-völgy* (uo.), a mai Köveskút-pusztától délkeletre feltörő *Peszei-kútnál* (1845: *Peszékút* [Bedy 98], 1846: *Peszékut* [FöÉ.]) ered a Malom-völgyi-patak felső szakasza, a *Peszei-patak* (1320: *rivulum de Pezey* [uo.]), öt és fél ezer éves edénycserepeket és kovaköpengéket találtak az ún. *Peszei-forrás* (a középkori iratokban szereplő Mosókút) környékén. A *Pesze* településnév esetleg a *Peszér* helynévvel függ össze, és akkor királyi szolgálatban levő vadászkutya-gondozók lakóhelye-

re utal. A Peszey-család 1269-ben, a veszprémi káptalan, mint hiteleshely bevonásával határjárást tartott birtokain, XIII. századi hely- és dűlőnevek őrződtek meg az okiratban (ZO. I: 55 – 56). Az elsőnek említett *Hosszú-völgy* (*Huzzeweg* [uo.]) a birtok északi felében volt, a mai *Köveskút-puszt*a körzetében. Ettől keletre terült el a ma napjainkban *Szobahelynek* nevezett dűlő, a *Zabaazou* (1282-ben kelt oklevélben *Zabadozow* [uo.] földje, azzal a megjegyzéssel, hogy a határrész a Peszéről Szentkirályszabadjára vezető út mentén van. (Római romterületet takar itt a föld [VeMR. 190. 44/7]). A *puteo Musoukuth* (*Mosó-kút*) talán a peszei forrás volt. A határjárás végén említett *Velermerius* nevű halastó Fajszt település irányába esett, a Talján-kút egy kis patakot táplált, amely a vizét a *Velermerius*-nak (1269 után, 1383: „prope locum ubi *Welermerius* piscinam habuisset” [Ve.]) nevezett halastóba vezette. A további dűlő- és helynevek azonosíthatatlanok: *Nogteluc* (azaz Nagytelek) vagy *Labasheg* (Lábashegy), *Pylharazta* nevű hegy (valakinek a harasztja lehet a helynév), a *silva Kerch* (azaz Kercs-erdő), végül a *Bordachege* nevű hegy, a két utóbbi személyneves lehet.

Felsőörs – Szövetkezet; Kövess-kastély; Fő utca
képeslap (1929)

forrás: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/VendeglatoKepeslap/948/?list=eyJxdWVyeSI6ICJGZWxzXHUwMTUxXHUwMGI2cnMifQ&img=0>

Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum
Letöltés ideje: 2019. július 20., 6 óra 45 perc

A felsőörsi határ későbbi mikrotoponimái közt régi időkre visszanyúló története van a *Miske-tetőnek* és a *Miske-palotának*. A falutól délre egy kilométernyire, egy régen *Horh*-nak nevezett dombon (1357: „in loco vulgariter *Horh* vocato” [FöÉ.]), a ma *Miske-palotának* vagy *Miske-tetőnek* nevezett magaslat tetején a Ratold-nembéli Buhna

ispán és annak fia, Ugra ispán kőből rakott palotát („palacium lapideum”) építtetett az 1130-as években. Ugra ispánnak két fia volt: Belus és Suinmur ispánok, akik már osztoztak az addig egységes családi birtokon, Belus ispán kapta Örs várát, ettől kezdve nevezte magát *Örsi* (*de Vrs* [uo.]) néven a család. A palotát a legkorábbi források várnak nevezték (1151: *castrum Vrs*), későbbi megnevezése „palota” volt (1299: *pallatium de Vrs* [uo.]). Híres magyar főnemesi család, a Batthyányak ősei, akik a nevüket viselő Miske-tetőn palotát építtettek, a *Miskepalota* (1650: *Miske palota* [FöÉ.], 1845: *Miskepalota* [Bedy 98], 1857: *Mikepalota* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331]). Az elnevezést valószínűleg az építtető unokájáról I. Miskéről kapta. A XIX. század közepén még jelentős romjai álltak, napjainkra már nyoma sincs. Minden valószínűség szerint lakótorony lehetett (ZO. I: 115). 1401-ben Kővágóörsi Pál fia Mátyás el akarta zálogosítani a család ősi fészket, Batthyány György esztergomi várnagy és fiai, László és Albert, azonban tiltakoztak a veszprémi káptalannál, és felajánlották a zálogba kért pénzösszeget. Végül az ősi palota nem került idegen kézre (uo. II: 308). A *Miskei-keresztet* két elpusztult fakereszt helyére állíttatta Vurglich Ágoston prépost 1912-ben vörös homokkőből öntvény feszülettel és táblával. Felirata: V. Á. 1912. Ma kedvelt kirándulóhely, szép kilátással a Balatonra, a Malom-völgyre és a községre. Összefügg a Miske személynévvel a *Mikusharasztja* (1376: ZO. II: 165, 1740: *Haraszt* [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 204], 1857: *Haraszt* [FöÉ.]) dűlő, valamint a *Miske* (1318: *Mykus* [uo.], 1852: *Miske* [C.]), *Mikepalota oldal* (1858: K1, 1922: K2) nevű dombos erdő, cserjés terület neve is.

A határ legfontosabb völgye a meredek oldalú, északnyugat-délkelet lefutású *Malom-völgy* (1852: C., 1857: FöÉ., 1858: K1, 1922: K2), az egykori külterületi dűlőnek a falu felé eső, fokozatosan beépülő része. A régi *Malomvölgyi ut* ma a Hóvirág utca. A V alakú völgy eróziós hatásra kiszélesedő közethasadék, keskeny aljába a patak bevágódik. A Malomvölgy Oktatási és Szabadidő Központ az erdőben, a Malom-patak partján fekszik. A 2012-ben átadott Malomvölgyi Tanösvény 8 állomáson mutatja be *Felsőörs* növény és állatvilágát. A község legjelentősebb vízfolyása a völgyben csörgedező *Malom-patak*, *Malom-völgyi-patak* vagy *Malom-völgyi-séd*, amelynek a vize a Lovasi-séden keresztül jut a Balatonba. Régen több vízimalom is működött a völgyben, a völgy és a patak innen kapta a nevét, de dűlőnévben is szerepel; vö. *Malomvöl-*

gyi-rétek (1857: VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331). A Malom-patak mentén találhatók a falut ellátó ivóvíz-kitermelő kutak, a malom-völgyi vízbázis nevei: *Fő-kút*, *Al-kút*, *Király-kút*. A *Király-kút* (1858: *Királykut* [DLo.]) a monda szerint azért kapta a nevét, mert Mátyás király ivott a kút vizéből. Kedvelt úti célja a túrázóknak. Nem messze, a *Király-kúti-értől* északra található a Szeleta-kultúra korából való vörös-festék bánya. A Malom-völgyi újkőkori telepmaradványok közül, kis medencéből csermely csörgedezik a Malomvölgyi-patakba, melyet az *Alsókút*, *Alkút* (1299: puteo *Olkwth* [FöÉ.]) vagy *Alacsonykút* (1269: puteum *Alasonkutha* [ZO. I: 55], 1340: puteum *Olasun* [uo. 390]) forrás táplál. Neve dülönevekben is fennmaradt; vö. 1449: *Alaz* völgy (H. II: 582), 1780: *Alkut* völgy, 1857: *Alkút-völgy* (FöÉ.). A *Fő-kút* (1740: *kútfő* [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 204]) neve szintén szerepel dülönevekben; vö. 1668: az kit *Dülőnek* hívnak az *fő Kútra dül* (ZML. IV. l/g. T-43. Felsőörs Nr. 3), 1682: *Főkútra dülő* (FöÉ.), akárcsak a *Középső-kúté* (1773: *Középsőkutra dülő* [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 244], 1773: *Középsőkút* (FöÉ.). A *Millenniumi Emlékpark* a Fő-kútnál létesült.

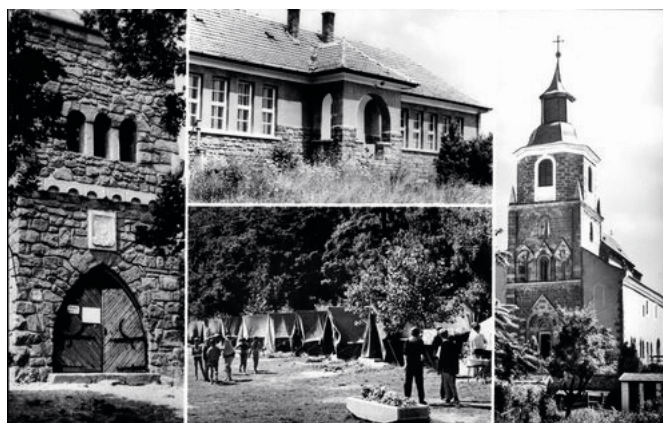
Az ezekből a forrásokból folyó víz (1808: *Forrás-vize* [FöÉ.]), a későbbi *Király-kút* vagy Malomvölgyi-patak vize hajtotta a *Prépostsági malom* kerekét. A mindenkori prépost-plébános javadalma volt, az elhagyott régi malomépületet a közelmúltban istállónak használták. 1857-ben a kisnemességnek újból felépítendő malomhoz szükséges területet a Malom-völgyben jelöltek ki (uo.). Az *Udvari-féle malom* kerekét is a séd vize hajtotta, a már nem működő malmot egykori tulajdonosáról nevezték el. A Malom-völgy felső szakaszán, a *Forrás-hegy* nyugati oldalában található a Felsőörs Forrás-hegy geológiai bemutatóhely. Egykori könyerő hely, földtani, őslénytani, rétegtani érdekességekkel, a Triász-tenger üledékeinek és a Föld tűzhányóműködésének több százmillió éves megkövült maradványai tekinthetők meg.

A prépostság tulajdona volt egy gyümölcsös, amely a forrásokban *Szilvaköz* (1317: *Zylva*, 1338: *Zylvakuz* [R. 1996: 51], 1340: *Zylvakuzu* [ZO. I: 390.], 1350: *Zylwakuz* [FöÉ.]) néven szerepel. Ugyancsak gyümölcsfák meglétére utal a *Meggyespuszta* (1383: *Meggyesmező* [uo.]) határrész, vagy a *Cseresznyés* (1740: VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 204) elnevezése. Erdei gyümölcsre utal a *Magyal* (1740: uo.) és a *Csipke* (1857: FöÉ., 1922: K2) dombos erdő, továbbá a Déllő része, a *Körte-megye* nevű dombos legelő, a rajta nőtt egykori vadkörtefákról

nevezték el, valamint a *Berkenye-mál* helynév. Erdei fákról nevezték el a *Fenyőfő*, a *Hársfa* (1857: uo.) és a *Nyíresvölgy* (1320: (Nyreswelg [uo.]) határrész, valamint a *Négyszögűcser* erdőt (1439 u.: *Negzeghwcher* [R. 1996: 65], 1470: *Negzeghwcher*, *Negzeghwcher* [uo.: 51], 1650: *Negi szegd föld* [uo. 52]). A *Négyszögűcser* helye a Somlyó-hegy mögött lehet, mivel 1650-ben a helyét így határozták meg: „szűk torokban Somlio megeth az Negi szegd föld”. Az erdőt 1470 körül irtották ki szőlőültetés céljára (Vk.m.lt. Füred 16). A *Cseridülő* (1539: Bedy 63), a *Cser* (1677: *Felsőcser*, 1844: *Cser*, 1857: 1857: *Alsó- és Felsőcser* [FöÉ.], térképeken 1852: C., 1858: K1 és 1922: *Cser* [K2]) határrészben jobbágyi erdők-legelők terültek el. A mai Aprós-erdő körzetében volt a *Makkos-erdő* (1318: *Makou-erdő*, 1320: *silva Makou* [FöÉ.]). A *Szilas* (1852: C., 1858: K1, 1922: ua. [K2]) dombos szántó, szőlő, a dülő beépített része a mai Ady Endre utca. A *Szilas* az egykor rajta állt szilfákról kapta a nevét, a *szil* (1015: *Scylfa* [Oklsz.]) ’Ulmus’ fogazott levelű fa, neve ősi finnugor szavunk, fája a legszebbek közé tartozik Európában. Szintén az ott jellegzetes fafajról nevezték el a *Jegenye*, *Jegénye* (1780: FöÉ., 1852: C., 1857: FöÉ., 1858: K1, 1922: *Jegenye* [K2]) sík rétet, amelyen régebben jegenyefák álltak. Az 1,5 km hosszú *Jegenyési út* (1910: FöÉ.) a prépostsági malomnál kezdődött, és a lovasi határnál végződött. Ugyancsak a jegenyeről ’*Populus nigra*’ (a nyárfák csúcsosan magasra növe, sorfának használatos fajtája; 1239: *jeguna*, 1248: *jegune* [Oklsz.]) nevezték el a *Jegenye-rétek* (1857: uo.) határrészt. És egy cserje, a *cserszömörce* a névadója az -s helynévképzővel képzett *Szömörccs*, *Szömörccs-mál* (1320: *Zemercesmal*, 1350: *Szemercesmal-hegy* [uo.], 1458: *Zemerches* [H. II: 582], 1539: *Zemerches* [Bedy 63]) domboldalnak. A *cserszömörce* ’*Cotinus coggygria*’ ősszel élénkpiros levelű cserje, Magyarországon éri el elterjedésének északi határát. A meleg, napfényes helyeket keresi, ezért a száraz, déli lejtőkön telepedett meg, első sorban Zalában és Veszprém megyében gyűjtötték régen. Nevének *cser* előtagja arra utal, hogy a leveléből, kérgéből cserzőanyagot vonnak ki, ezzel készült a híres szattyán és kordován.

A felsőörsi Szömörccsén terült el az alakjáról elnevezett *Háromszögű* (1539: Bedy 63) nevű dülő. Az *Irtás* (1780: *Irtások* [FöÉ.], 1845: ua. [Bedy 98], 1846: *Irtás* [FöÉ.]) régen erdő volt, a *Nagy-irtás* (1736: *Nagyirtás* [FöÉ.], 1852: *Nagy irtás* [C.], 1858: K1 és 1922: *Irtás* [K2]) dombos szántó, erdő, legelő. A *Kis-irtás* (1844: *Kisirtás* [FöÉ.], 1857:

Kisirtás-dűlők [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331]), 1858: K1 és 1922: *Kis irtás* [K2]) ma sík gyümölcsös, a XIX. században még erdő volt. A Veszprém – Őrs közti úttól keletre fekvő *Gálos-dűlő* (1269: *Gal*, 1320: *Galli* [FöÉ.], 1340: *Galus* [ZO. I: 390], 1780: *Gálos* [FöÉ.], 1852: ua. [C.], 1857: *Gálos-dűlő* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331], 1858: *Gálos* [K1], 1922: ua. [K2]) nevű erdő, ma sík szántó névadója *Gálus*, aki a korábbi birtokosnak, Ányosnak volt az apja. 1857-ben a veszprémi határig ez a legjobb minőségű föld, I. osztályú minősítést kapott. Az említett Ányos is szerepel határnevekben, Ányos földjei közül a mai napig ismert az *Ágyiháza* (1922: K2) vagy *Ányosháza* (ZO. I: 152) néven ismert dűlő, sík szántó. Az *Ányos-kert* (1846: *Ányoskert* [VEML. VII. 1. C. Cs.KU.T.i. 283. sz. i.]) a későbbi *Schmertzing féle Bárókert* (1846: *Bárókert* [FöÉ.]) a veszprémi út mellett volt. Az Aprós-erdőtől, a Köveskút-pusztától délre, az *Oztorunak* (1269: *Strw* [ZO. I: 55], 1318: *Oztrou*, 1320: *Strw* [FöÉ.]) nevezett dűlőn az Ányos családnak volt háza. Őskori kőbaltát találtak itt.

Felsőörs

képeslap (1970)

Forrás: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/110512/?list=eyJxdWVyeSI6ICJGZWxzXHUwMTUxXHUwMGY2cnMifQ&img=0>

Zempléni Múzeum, Szerencs

Letöltés ideje: 2019. július 20., 6 óra 48 perc

Régi helynevek öröztek meg a *Les-hegy* (1269: *Lesheg* [ZO. I: 55], 1449: *Leshyggquurtuul* [H. II: 582]) és a *Les-mező* (1852: *Les mező* [C.], 1857: *Lesmező* [FöÉ.]), a *Kölestarló* (1668: *Kölestarlo* [ZML. IV. l/g. T-43. Felsőörs Nr. 3]), a *Kecske-köröm* (1740: VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 204), a *Felső-mező* (1740: *Fölső Mező* [uo.]), a *Potyánka* (1740: uo.), a *Szérüsföldek* (1740: uo.), a *Heringe* (1740: uo.), az *Eklésia-földje* (1740: *Ecclésia földje*

[uo.]), a *Göbécses* (1740: uo.), a *Padragi Gyalogút* (1740: uo.), a *Kondorföld* (1740: uo.), a *Bud* (1320: *Bwd* [FöÉ.], 1340: Bud erdő: *silvam Bud* [uo.]), a *Cset* (1320: *Cheet* [uo.]), a *Hálóvetőhely* (1340: *Haloueteuhel* [uo.]), valamint a *Dobogó* (1740: VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 204, 1765: FöÉ., 1852: *Fősző-Dobogó* [C.], *Ásző-Dobogó*) dombos legelő nevében. A *dobogó* dűlőt egy hídról nevezték el, a híd nevében az első névelem a hangutánzó *dobog* ige származéka. A fahíd a kocsik, szekerek alatt erős *dobogó* hangot hallatott, innen ered az elnevezése.

Több helynév érthetetlen a Batthyányak 1449. évi határjárási jegyzőkönyvében, például a *Bokula* (*Bokwla* [H. II: 582]). Csupán egy-egy forrásból adatolható helynév Felsőörsön a *Pannika* (1740: FöÉ.), a szomszédos település nevével létrejött *Pórfajszí vízköz* (1780: uo.), a *Karsai dűlő* (1815: uo.), a *Farkasok keresztje* (1780: uo.), a *Csepétő* (1857: uo.), a *Csira* (1857: uo.) és a *Dallosné erdeje* (1857: uo.).

A Felsőörs déli részén, a tó felé lejtő lankák éghajlata mindig kedvezett a szőlőnek, az észak-déli lefutású völgyek már az ókortól ideális termőhelyet biztosítottak a szőlőtermesztéshez, a borkultúra meghonosodásához. Az első nyomok a római korból maradtak fenn, villagazdaságok (*villa rustica*) alakultak ki, a régészeti feltárások szerint mintegy 20 hektáron foglalkoztak szőlőműveléssel: a mai *Pesze-dűlőben*, a *Vakola-dűlőben* (1340: vallem *Vacala* [ZO. I: 390]), 1362: *Wacalawelg* [FöÉ.], azaz *Vacala-völgy*, 1668: *Vakola* [ZML. IV. l/g. T-43. Felsőörs Nr. 3], 1852: ua. [C.], 1857: *Vakola-rétek*, *Vakola-dűlő* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331], 1858: K1 és 1922: *Vakola* [K2]), valamint az *Ányosháza-dűlőben* (ZO. I: 152), továbbá a *Középsők-dűlőben* (VeMR. 90. 19/3., 19/5., 19/7., 23. 1/4). A középkorban a szőlőtelepítés a *Fenyőfő* (1269: *Fennes*, 1347: *Fenyőfő* [uo.], 1486: ua. [H. II: 582]), és a *Berkenye-mál* (l. Alsőörsnél) dűlőkben kezdődött. Az utóbbi összetétel *mál* utótagjának 'napos, déli oldal' a jelentése, a védett domboldal különösen kedvez a szőlőtermesztésnek. 1350-ben Őrsi Miske fia, Pál az alábbiakat írja a veszprémi káptalannak: „Az Őrsi birtokunkon levő *Szemercsmál-hegyet* egészen a *Borzkyuknak* nevezett Kis-hegyig szőlőtelepítésre bérbe adtuk” (FöÉ.). (A *Borzlyuk* nevű határrész neve még a XIX. századból is adatolható, 1846: *Burzlyuk* [uo.]). A török korban olyan nagy volt a pusztulás, hogy a *Berkenye-mál* szőlővidék 1606-ban teljesen kipusztult. A török kiűzése után megkezdődött a szőlő újratelepítése, amellyel új dűlők jöttek létre. A

Csoroszló (1736: *Csoroszkó* [FöÉ.]), *Cseralja* (1645: *Cheralya*, 1736: *Cseralla*, 1857: *Alsócsér* [uo.], *Hágógyöp* (1538: *Hagogyöp* [uo.], 1539: Bedy 63), *Naphegy*, valamint a *Berkenyőce* (XVI. század: FöÉ.), továbbá a Kis-hegy *Új-hegy része* (a Kis-hegyen azt a részt, ahova az erdő alatti területen új szőlőket ültettek, *Új-hegynek* nevezték, 1736: *Újhegy* [FöÉ.], 1754: *Újhegy* [L. 1997: 304], 1790: ua. [uo.: 319], 1799: ua. [uo.: 325]). A Miskepalotától keletre fekvő *Formó*, *Formó-dűlő* (1736: *Formó* [uo.], 1773: *Formói* Diverticulum, *Formói Szőlők* [ZML. IV. l/g. T-43. Felsőörs], 1795: *Formói-dűlő* [L. 91], 1845: *Formó* [Bedy 98], térképen 1852: ua. [C.], majd 1857: ua. [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331], 1922: *Forino* [K2]). Végül a *Kert-dűlő* (1858: *Kertalyai dűllő* [Dals.], 1780: *Kert mellett* [FöÉ.]). Ide tartozik a *Csiker*, *Csiker-dűlő* (1773: *Cziker diverticulum* [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 244], térképen 1852: *Csiker* [C.], 1858: K1 és 1922: ua. [K2], 1857: *Csiker dűlő* [FöÉ.], *Csikeri-rétek* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331]) is, és ekkor telepítettek jelentős területen szőlőt a *Pocca*, *Pocca-dűlő* (1773: *Pottza diverticulum* [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 244], 1852: *Potza* [C.], 1857: *Pottza* [FöÉ.], 1858: *Potcza* [K1], 1922: *Pocza* [K2], 1923: *Potza-dűlő* [VEML. V. 334. FÖ.KJ.i.-L]) nevű dombos helyen, mely ma már beépült. Itt volt a *Bójás* nevű dombos szántó és szőlő terület. A XVIII. század utolsó évtizedében a *Berek-tó* (1790: *Berektó* diverticulum [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 305]) irtásával már a szabadi (szentkirálysabadjai) határig terjeszkedtek a szőlőbirtokosok. A XIX – XX. században az urasági szőlőkben a lakosság mindig kapott munkát. 1834-ben Oláh János a „Balaton mellyéki tudósítások barátságos levelekben” című cikkében (Tud.Gyűjt. 24) így ír: „Itt a szőlőhegyen, ha valaki keresztülmegyen, és az ő szőlások szerint lyukas pincét (kinyílt ajtajút) talál és hívatlanul bé nem tér, azért dorgálást és szemrehányást nyer.”

A filoxeravész után állították fel az Öreg-hegyen, a *Miske-tetőn* a kökeresztet. Az *Öreg-hegy* (1786: *Öreghegy* [L. 1997: 316], 1788: ua. [uo.: 317], 1797: ua. [uo.: 324], 1800: ua. [uo.: 325], 1830: ua. [uo.: 347], 1862: ua. [uo.: 439], térképeken 1852: C., 1858: K1, 1922: K2, 1923: FöÉ., 1973: Hnt.) ma már beépül, azelőtt dombos szőlő volt. Ide tartozik a *Partos* nevű dombos szőlő. Ugyancsak kiterjedt szőlők voltak a *Kis-hegy* (1756 és 1759 *Kishegy* [L. 1997: 306], 1771: ua. [uo.: 311], 1797: ua. [uo.: 324], 1830: ua. [uo.: 347], térképeken 1852: C. és 1855: ua. [GL.], 1858: *Kis hegy* [DLö.], 1858: K1,

1863: Csd., 1922: K2 és 1973: *Kishegy* [Hnt.]) lankáin, dombos szőlő volt, mára beépül. Árpád-kori ezüstgombokat találtak itt.

Számos további mikrotoponima is utal a szőlőművelésre, például a *Kert-szőlő* (1736: *Kert szőlő* [FöÉ.]), a *Csik-szőlő* (1750: *Csikszőlő* [uo.]), az *Előszőlő* (1672: uo.), a *Felső-szőlő* (1780: *Felsőszőlő* [uo.]) és a *Fő-szőlők* (1740 és 1857: *Főszőlők* [uo.], térképen 1852: ua. [C.], majd 1858: „Az Felső-Örsi határban a *Főszőlők alatti dűlő*” [FöÉ.], 1922: *Főszőlők* [K2], 1923: ua. [VEML. V. 334. FÖ.KJ.i.-L]). Római kori falmaradványok kerültek itt elő, a római kori pénzek a plébánia helytörténeti gyűjteményében vannak. A *Kerítés*, *Kerítés* (1790: *Kerettes* [FöÉ.], 1844: *Kerítés* [uo.], 1922: ua. [K2]) sík szántó és szőlő élősvénnyel volt bekerítve, erről kapta a nevét. A *Vörös-domb* (1682: *Vörös* [FöÉ.], 1668: *Vörös* [ZML. IV. l/g. T-43. Felsőörs Nr. 3], 1857: *Vörösdomb-dűlő* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331]) a templomtól északra elterülő dombos szántót és szőlőt vörös színű talajáról nevezték el. A *Hegyalja* (1863: ua. [Csd.]) sík szőlő, 1981 előtt szántó volt. A *Szőkcsér*, *Szőkcsértő* nevű szőlőterület (1439 k: *Zerchekthew* [R. 1996: 65], 1470: ua. [uo.: 51], 1636: *Szőkőry* [FöÉ.], 1681: *Szőkcsértő-hegy* [uo.], 1852: *Szőkcsér Wgt* [*Wein Garten*] [DAI.], 1858: *Szőkcsér* [Dals.], 1902: ua. [J.]) nevének alapja egy szőkdöső, ugrándozó bogár régi neve, különösen sok lehetett itt a mezei tücsök. A *Hosszú* (1478: *Hwzywbeli* [Hosszúbéli], *Hwzywbeliwth* [Hosszúbéli út] [R. 1996: 50], 1852: *Hosszu*, 1857: *Hosszi* [FöÉ.], 1858: K1, 1922: *Hosszúdűlő* [K2]) sík szőlő, 1981 előtt szántó volt. Kb. 800–900 m hosszú, innen a neve.

A *berek* (< szláv 'part') vizes lapály, nedves rét, folyók mellékét ellepő, sűrű bokrokból álló cserjés, ingoványos bozótos vagy mocsaras, nádas liget neve. Felsőörsön is számos helynevet alkottak vele; vö. *Berek-tó*, illetve *Bereknyom* (1846: FöÉ.), Örsi Mátyásnak és fiainak *Bogárberke* (1318: *Bugarberke* [ZO. I. 151]) elnevezésű birtoka a *Zelgya* (1318: FöÉ.) nevű földtől keletre kezdődött, továbbá *Berektű* (1857: VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331, 1922: K2) nevű sík szántó. A *Csóra* nevű utca (1846: uo. 283) neve arra utal, hogy a valaha sík szántó, *Csóra* (1857: ua. [uo. 331], 1852: C. és 1858: *Csora* [K1], 1922: ua. [K2]) később már az azonos nevű dűlő beépített része. Itt volt a *Csóriai főső kút* és a *Csóriai ásó kút*. A *Papantal* (1668: *Pap Antalban*, az kit más névvel hívnak *Csucsos-földnek* [ZML. IV. l/g. T-43. Felsőörs Nr. 3], 1845: *Papantal*

[Bedy 98], 1857: ua. [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331], 1852: *Papantal* [C.], 1858: *Pap Antal* [K1]), 1922-ben ez a *Főszőlők alja* (K2) nevű sík szántó. Nevét az Antal családból származó református papról, egykori tulajdonosáról kapta. Régi, római település volt itt, falmaradványok kerültek elő. A *Czinege-hegy* (1740: *Czinege-hegy* [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 204], 1765: *Czinegehegy*, 1846: *Czinege* [FőÉ.], 1852: ua. [C.], 1857: *Czinegedülő* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331]) madárnévvel kapta a nevét. A *Cigány-dombon* (1846: *Cigány-hegy* [uo. 283]) öt ház volt.

A település régi útjai közé tartozott a *Hadiút* (1402: *hodut* [FőÉ.]), a *Paloznaki nagy út* (1449: *Palaznaqui-nagwt* [H. II: 582]), a *Fajsi nagyút* (1449: *Faychynogwt* [uo.]), a *Csordaút* (1449: *Churdwt* [uo.]), és volt egy *Negyútköze* (1449: *Nyghutkwzy* [uo.]) rész is. A *Vár útja* (1780: *Vár uttya* [ZO. I: 151]), 1852: *Vár úttya* [C.]) sík szántón vezetett, valószínűleg a Miskepalota felé. A *Sató-út* (1318: *Souhtwth*, 1340: *Sahtwt* [FőÉ.]), azaz mélyút körül az Örsi-családnak volt birtoka. A *csapás* állathajtó út, szerepelt is *Csapás* (1857: uo.), a Kőveskút és a Kis-irtás dűlők közötti *Nagy csapás*, *Kelő-réti csapás*, valamint *Új-kúti csapás* az oklevelekben. A *Fő utca* az Alsőörs–Lovas és Veszprém közötti műútnak a falun keresztülhaladó szakasza. Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai között olvasható a Felsőörsön lévő régi összekötő vonal helyetti, (Veszprém és Füred között) a Nosztori-völgyön át új összekötő vonal létesítése (Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyve. 1886.12.01 – 396 ügyiratszám. ZML. IV. 402). A nagyobb településekhez vezető utakat a városnevekkel jelölték, ilyen volt 1857-ben a *Füredi-út* és a *Weszprémi út* (FőÉ.), jóval korábbi út volt a *Keresztút* (1340: *Kerestwt* [uo.]) és a *Magyaros út* (1780: uo.). Az 1910. december 10-i közgyűlésen rendezték a község utcahálózatát, megadták az utca nevét, kezdetét és végét, valamint pontos hosszát (FőÉ.). Az *Erdei út* kezdődött a Partos-tetőt érintő Balatonalmádi és Vörösberény felé vezető vicinális utcánál, és végződött a Szentkirályszabadja felé vezető vicinális-út Pityorka-dűlőn átvezető részén. Hossza 1,0 km. Volt egy másik *Erdei út* is, amely a Kőves-utca végén (a Heller-féle háznál) és a Liliomtónál kezdődött, és a felsőörsi határnál végződött. Hossza 1,5 km. A *Kishegyi út* a Csáva utca végétől, vagyis idős Steinbach János házánaál kezdődött, és a Kis-hegyen átvezetve tartott a lovasi határig. Hossza 1,5 km. Az *Újhelyi út* kezdődött a *Ruzsa utca* végétől, vagyis Ruzsa János házánaál, s végződött

Kaszás Dániel földjeinél. Hossza 0,25 km. A *Dögtéri út* az Árok utcánál kezdődött, és a dögtérnél végződött, hossza 0,2 km. A *Szabadi-dűlő* kezdődött a törvényhatósági útnál, és végződött a dűlő végén. Hossza 1,0 km. Az 1950-es években volt egy *Szabadság utca* (uo.), több kúttal.

Az *Eresztvény* (1340: *Eresteuen* [FőÉ.], 1740: *Eresztvény* [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 204]) a falu alatt terül el, neve az *ereszt* alapszóból származik, abból alakult *-vény* képzővel. Az alapszó jelentése 'sarjad, sarjadjik, hajt', az *eresztvény* szó jelentése 1. fiatal, sűrűn bokros erdő, 2. teknőszerű völgy. A Czuczor–Fogarasi szótárban „Oly fiatal erdő, mely a kivágott fák gyökereiből sarjadjik fel”. Gyakori régi oklevelekben 'erdő', 'liget' értelemben, 1231: *eres-tuen* (Oklsz.). Régi helynév Felsőörsön a *Lábas-erdő* (1269: *Labasheg* [ZO. I: 55], 1765 és 1768: *Lábaserdő* [L. 1997: 308, 309], 1857: *Lábaserdő* [FőÉ.]), és a *Virágos-mező* (1740: *Virágos Mező* avagy *mezőre dűlő* [Vk.hh.lkv. 1740: Nr. 103.]), valamint a *Kaszástető* (1449: *Casastethu* [H. II: 582]). A *Rozsos* (1922: K2) dombos erdő a Rozsos családnak volt a birtoka. A *Pityorka* (1780: FőÉ., 1852: C., 1857: FőÉ. és 1858: *Pityorka* [K1], 1860: *Pityorka*, *Pityorkai-csapás* [FőÉ.], 1922: *Pityorka* [K2]) dombos szántóföld. A *Felső-hegy* (1780: *Fölsőhegy* [FőÉ.], 1852: *Felsőhegy* [C.], 1857: FőÉ., 1858: K1, 1922: ua. [K2]) dombos erdő. A Vakolához tartozik a *Kelő-rét* nevű szántó, rét, a *Kisperjés* korábban külterületi határrész, dűlő volt. A *Megye-hegyi* dolomit formáció képződése idején és helyén a Tethys alig néhány méteres vízmélységével az ösöceán árapály övezetébe tartozott.

A *Káptalani-földek* (1922: K2) sík szántót 1131-ben Fila adományozta a veszprémi székeskáptalannak, 1920-ban zselléreknek osztották ki. A *Déllő* (1668: *Düllő*, 1780: *Déllő*, 1857: *Déllő*, *Déli-rétek* [FőÉ.], 1922: *Déllő* [K2]) dombos legelő a legelőre kihajtott állatok delelője, déli pihenőhelye. Régi helynév a *Zsijat*, *Zsiát* (1668: *Siát* [ZML. IV. l/g. T-43. Felsőörs Nr. 3], 1682: *Siát* [FőÉ.], 1852: *Zsiát* [C.], 1857: *Zsiát* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331], 1922: ua. [K2]), a sík gyümölcsös 1979 előtt szántó volt. Az *Aprós* (1852: *Aprós dűlők* [C.], 1857: *Aprós* [FőÉ.], 1858: *Aprosi dűllő* [DAIs.], 1922: *Aprós* [K2]) dombos erdő. Személyneves helynév a *Kozma* (1760: *Kozmatelek* [FőÉ.], 1780: *Kozmai dűlő* [uo.]), sík szántót jelöl. Az *Asztag-hely* (1780: *Asztaghely* [uo.], 1852: *Asztaghej* [C.], 1857: *Asztaghely* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331], 1858: K1, 1922: ua. [K2]) ugyancsak sík szántó, régen a gazdák ide hordták össze a csépelendő

gabonát. Római kori leletek kerültek elő itt a földből. A szláv eredetű *asztag* szó jelentése: szabadban tárolt, fáradságos munkával tartósan összerakott, cséplésre vagy nyomtatásra váró gabona. Az asztagrakás célja az volt, hogy a kévében betakarított szálas gabonát a romlástól megóvják. Ma már nem látni asztagokat a földeken, mert az aratógép rögtön ki is csépli a gabonaszemeket.

Az Égés dombos szántó, erdő, legelő, a névadási szemlélet háttere az, hogy talaja sülevényes. Az *Űrge-hegy* (1857: *Űrgehegy* [FöÉ.]) dombos szántó, erdő, sok ürge tanyázott itt. A *Nagy-mező* (1852: *Nagy Mező* [C.], 1855: ua. [GL.], 1858: *Nagy mezzó* [DLo.], 1922: *Nagy mező* [K2]) ugyancsak dombos szántó, részben erdő. Az úgynevezett *Polétár-fődek*, *Prolétár-fődek* szintén dombos szántóterület, az I. világháború után kiosztott földek közé tartozik. A *Kódis-telek* (1780: *Koldustelekek* [FöÉ.], 1845: *Kódis-telek* [Bedy 98], 1852: ua. [C.], 1857: *Koldustelekek* [FöÉ.], 1922: ua. [K2]) sík szántó, a tanítóknak volt itt földje. Az *Agyaggödör* (1857: *Agyaglyuk* [FöÉ.]) agyagos terület, tapasztáshoz, sározáshoz innen vitték a földet.

Egykori ipari tevékenységre utal a *Hamuház* sík szántó, rét neve, régen hamuzsirt égettek, hamulúgot főztek itt. A *Lucernás* (1858: *Luczernás* [DALs.], 1922: *Lucernás* [K2]) sík szántó, kiváló termőföld, az *Úthely* (1922: *Uthely* [K2]) sík szántó. A *Kerek-erdő* dombos erdőt alakjáról nevezték el. Méretre utal megkülönböztető jelzővel a *Nagy-völgy* (1269: *Noguelg* [FöÉ.]), és a *Kis-völgy* (1857: *Kisvölgy* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331]) neve is. A *Bacsó-hídról* (1845: *Bacsonhid* [Bedy 98], 1857: *Bacsóhidi-dűlő* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331]) dűlőt nevezték el, az alsóörsi és Öreg-hegyi utak közötti terület neve.

1860. február 17-én az állattartók panaszokkal álltak elő, a jobbágyok marháinak itatására az *Új-kutat* (1857: *Újkút, Újkúti dűlő* [FöÉ.]) és a *Peszei-patakot* jelölték ki. „A Peszei-patak nyáridőn – így pl. az elmúlt nyáron is! – teljesen kiszáradt, így marháink a vízhiány miatt elveszésnek vannak kitéve!” (FöÉ.). Korábban a *Peszei-víz* és a *Kopasz-hegy* alatti források szolgáltak a tehén és sertéscsordák itatására, de ezek a nemesi közbirtokosság és a prépostság újonnan kapott földjeire kerültek. A II. világháború után, az 1950-es években komoly gond volt a községben az ivóvíz biztosítása. A *Szabadnép utcai zárt és kerek kutat* annak ellenére, hogy 1954-ben 650 forintért a községi tanács rendbe hozatta, használni nem lehetett. A

Szabadnép utcában lévő ún. *Forrás-kút* is használhatatlan volt, bár sokan hordtak innen vizet permetezésre és egyéb célokra. Azonban a sok belemeregetett piszkos edénytől, valamint a benne fürdő libáktól a víz állandóan piszkos volt. Korábban volt elég forráskút Felsőörsön, nem volt vízhiány. Rendelkezésre állt a *Fő-kúti* sudaras, valamint *Fő-kúti „merittős” kút*, a *Főszegi huzós kút*, a *Vágóhídi-kút*, a *Porzsa-kút*, más néven *Bagi-féle kút*, amelyet egykori tulajdonosáról neveztek el, hasonlóan személyneves a *Lengyel-féle csigáskút*, a kút telkének tulajdonosáról, továbbá a *Csórai főső kút*, illetve a *Csórai ásó kút*. A *Köves-kút* (1858: K1, 1922: K2) a Kövess család birtoka volt, az ottani *Köveskúti -kút* vizét régen járgánnyal húzták, később már villanymotor hajtotta. A *Peszeji-kút* faragott kővel kirakott forráskút, a *Pityorkai-kút* sudaras kút volt. A *Petre-kút* társneve a *Püspökségi-kút*. A *Zsebeházi-kút* szentgáli illetőségű család szölejében lévő forráskút volt, az *Al-kút*, *Ákut*, *Alkut* (1852: C.) dombos szántón volt az *Ákut*, *Alkut* faragott kővel kirakott forráskút. A *Stájnab-féle kút* Steinbach nevű tulajdonos földjén volt. És végül használták még az *Aranyos-kút* (1902: *Aranyos-kut forrás* [J.]) nevű forrást, amelyre törpevízművet építettek. A *Kis-völgyi-forrás* táplálja a Séd (hivatalos neve Lovasi-séd) nevű vízfolyást. A volt Köves-utca végén feküdt a *Liliom-tó* (1910: FöÉ.) nevű vízállás. A *Kopácsi-árok* az esővizet vezette le a Kopácsy család szöleje mellett, az *Oroszi-árok* pedig az Oroszi család szölejénél.

Felsőörs – Öreghegy
képeslap (1945 előtt)

Forrás: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/SzerencsKepeslap/28833/?list=eyJxdWVyeSI6ICJGZWxzXHUwMTUxXHUwMGY2cnMifQ&img=0>

Zempléni Múzeum, Szerencs

Letöltés ideje: 2019. július 20., 6 óra 55 perc

Számos keresztet állítottak fel a faluban. A *Köves-kúti kereszt* vagy *Köveskút-pusztai kereszt* feszületet Kövess prépost emeltette annak emlékére, hogy vizet találtak, és kutat létesítettek itt. A *Temetői kereszt* helyén 1966-ig fakereszt állt. A temető közepén vörös homokkőből készült kereszt van vasöntvény korpusszal, felirata: „Köves János prépost 1872”. A *Bezerédi-keresztet* Bezerédj Gyula és felesége 1862-ben a veszprémi országútra dülő (1740: *országúttára dülő* [VEML. XIII. 15. M.cs.o. 3. 204], 1902: *Országúti dülő* [J.]) földjükre állíttatta, fakereszt volt. A *Forintos-kereszt* vörös homokkőből készült, Forintos nevű kanonok emeltette 1880-ban. A *Szilasi kereszt* vagy *Búzer-kereszt* kőből készült, nevét egyrészt arról a falurésztől kapta, amelyben áll, másrészt állíttatójáról, Oroszi Imre hitveséről, Búzer Éváról kapta. A *Vas András keresztjét* ugyancsak állíttatójáról nevezték el. A *Rozsos-kereszt* esetében szintén ez történt, Rozsos Károly 1862 körül állíttatta, 1978-ban felújították. A *Talján-kereszt*, *Taliján-kereszt* állítása pedig Tallián Lázár veszprémi kanonok, címzetes püspök nevéhez fűződik, 1870-ben vörös homokkőből készíttette fém korpusszal. A kereszt körül elterülő szőlőt a rajta lévő épületekkel a veszprémi papnevelő intézetre hagyta, innen ered *Szemináriumi kereszt* neve. A *Hősök keresztje* az I. világháborúban elesett felsőörsiek emlékére közadakozásból, a préposti kúria előtti téren, 1921-ben állított kereszt. Az egyszerű kőkereszt formájú emlékművet Nagy János veszprémi és Győri Miklós balatonalmádi kőfaragók készítették. Eredetileg a kereszt felirata ennyi volt: „Föltámadunk! Az 1914 – 1918 világháborúban meghalt felsőörsi hősök emlékére emelték a r. kat. ifjúság közreműködésével a jószívű adakozók. 1921.” Az áldozatok neveit majd csak 1938-ban vésette fel a kereszt jobb és bal oldalára Horváth Lajos prépost (VEML. V. 334. FÖ.KJ.i.-L). Eredeti helyéről, a préposti kúria előtti térről, a községen áthaladó műút építése miatt, 1961-ben áthelyezték a templom elé.

A *Prépost-kert* mellett van a *Katolikus Templom* műemlék. A Balaton-környék legjelentősebb román kori épülete, a felsőörsi prépostsági templom 1200-as évekbeli építtetői híres magyar főnemesi család, a Batthyányak ősei, akik a nevüket viselő Miske-tetőn

(l. fent) palotát is építtettek. Nyugati homlokzati tornyos, templomtere háromhajós, dongaboltozatos, amelyhez félköríves szentély-apszis csatlakozik. Azon a dombon, ahol a templom áll, a XI – XII. században temető volt. A prépostsági templomhoz egykor hatalmas birtok, önálló gazdaság (erre utal a prépostsági jelző) tartozott. Ennek szép épített emléke a barokk stílusú *Prépostsági Kúria*, *Plébánia* vagy *Prépostház*, az 1700-as években épült *majorsági terményraktár* (ma ismertebb nevén *Prevics-ház*), és a Veszprémi Érsekség részére misebort előállító *vincellérház* és *borospince*. A *Templomkert* park, a *Hősök kertje* [*Szabadság tér*] területén emlékfák voltak, egy részük kipusztult. A *Köves-kastélyt* tulajdonosáról nevezték el, hozzá tartozik a *Kastélykert* park. Az *Iskola tér* régi nevén *Prépostságimajor*, ma *Dózsa György tér*. A *Parókia* épülete a református lelkészi hivatal és lelkészlakás. A *Református templom* a XIX. század végén épült klasszicista stílusban, belseje egyszerű, puritán. Úrasztala (márvány), orgona, szőszék, Mózes-pad és padosorok alkotják a berendezést.

Az Öreg-hegyre és az Ürge-hegyre vezető utak közti határrész a *Tilos-erdő* (1780: *Tilos* [FöÉ.], 1857: *Tilos-dűlő* [VEML. VII. 1. C.Cs.KU.T.i. 331], 1902: *Tilosoldal* [J.]) a nevét növendékerdő korában kapta, amikor ott a fagyűjtést, legeltetést megtiltották. A *Főszög* a régi település északra eső fele. Az *Új-kúti-dűlő* (1922: K2) sík szántó. A területén máig meglevő sudaras kútról kapta a nevét. A *Borsó-föld*, *Borsóföld* (1852: *Borsóföld* [C.], 1845: ua. [Bedy 98], 1846: ua. [FöÉ.], 1857: ua. [uo.]) sík szántó. Köves talaja miatt leginkább csak borsótermesztésre alkalmas. A *Sorompó* sík szántó, a Köveskút-pusztára vezető utat lezáró sorompóról nevezték el. Az 1945. április 23-án megalakult felsőörsi földosztó bizottság döntése értelmében az erdők és a legelők a község tulajdonába kerültek (összesen: 202 k.hold). A 146 k. hold szántóból, kertből és rétből mindössze 42 k. holdat koboztak el a *Fánk* (1845: *Fánk* [Bedy 98], 1846: ua. [FöÉ.], 1857: ua. [uo.], 1858: *Fang* [K1], 1922: *Fánk* [K2]) és a *Déllő* dűlőkben, valamint a *Köveskút-pusztai* határrészben. A *Köveskút-pusztá*, illetve *Köves-féle pusztá* (1973: *Köveskútpusztá* [Hnt.]) később tsz-major volt. Az *Új-major* más néven *Téeszmajor*.

HIVATKOZÁSOK ÉS IRODALOM

- Bedy = Bedy Vince: *A felsőörsi prépostság története*. A Veszprémi Egyházmegye múltjából 3. Veszprém, 1934.
 C. = 1852 k. készült *kataszteri térkép vázlata* (croquis) (VeMFN.).
 Cs. = Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I – III., V.* Budapest, 1890 – 1913.
 Csd. = *Csopak dűlői az 1863. évi határvázrajzon*. In: L. 1997: 368.

- DAI. = *Dorf Alsó Örs in Ungarn, 1852.* MOL - Térképtár [S 78 300. téka Alsóörs 001-003].
- DAIs. = *Dorf Alsó Eörs in Ungarn, 1858.* MOL - Térképtár [S 78 300. téka Alsóörs 004-021].
- DLo. = *Dorf Lovas in Ungarn, 1858.* MOL – Térképtár [S 78 315. téka Lovas 004-020].
- ÉP. = Veress D. Csaba: *Az évezredes Paloznak. Egy Balaton-melléki falu története a kezdetektől napjainkig.* Veszprém, 1993.
- Fényes = Fényes Elek: *Magyarország geográfiai szótára, melyhez minden város, falu és pusztá betűrendben körülményesen leíratik. I – IV.* Pesten, 1851.
- FNESz. = Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II.* Budapest, 1988.
- FöÉ. = Veress D. Csaba: *Felsőörs évszázadai. A község története a kezdetektől.* Veszprém, 1992.
- GL. = *Gemeinde Lovas in Ungarn, 1855.* MOL – Térképtár [S 78 315. téka Lovas 001-003].
- H. = Holub József: *Zala megye története a középkorban II. Zala megye községeinek története I – IV.* kézirat, 1929.
- Hnt. = *Magyarország helységnévtára 1973.*
- J. = Jankó János: *A Balaton-melléki lakosság néprajza.* Budapest, 1902. Helynevek: 33 – 89.
- K1 = *1858-ban készült színes kataszteri térkép* (VeML. [Örvényesé: ZML., Pécselyé MOL.]).
- K2 = *1922-ben készült kataszteri térkép* (VeMFN.).
- L. = Lichtneckert András: *A Balatonfüred-csopaki borvidék története.* Veszprém, 1990.
- L. 1997 = *Csopak története.* Szerk. Lichtneckert András. Veszprém.
- OkISz. = Szamota István Zolnai Gyula: *Magyar Oklevél-szótár.* Budapest, 1902 – 1906.
- R. 1996 = Rainer Pál: *Középkor.* In: Lichtneckert András (szerk.): *Alsóörs története.* 35 – 66. Veszprém.
- TudGyűjt. = *Tudományos Gyűjtemény.* Pest, 1817 – 1841.
- Ve. = Veress D. Csaba: *Veszprémfajsz története. A kezdetektől napjainkig.* Veszprém, 1994.
- VeML. = *Veszprém Megyei Levéltár.* Veszprém.
- VeMR. = Éri István szerk.: *Veszprém megye régészeti topográfiája II. A Veszprémi járás.* Budapest, 1969.
- Vk.hh.jkv. = *VeML. Veszprémi káptalan hiteleshelyi jegyzőkönyvei.* Veszprém.
- Vk.m.lt. = *Veszprémi káptalan magánlevéltára.*
- VR. = Kumorovitz Bernát: *Veszprémi regeszták (1301 – 1387).* Budapest, 1953.
- ZO. = *Zala vármegye története. Oklevéltár.* Szerk.: Nagy Imre, Véghely Dezső, Nagy Gyula. I–II. Budapest, 1886 – 1890.
- ZML. = *Zala Megyei Levéltár.* Zalaegerszeg.

Felsőörs – Dózsa tér, római katolikus volt prépostsági templom. (A felvétel 1970 körül készült.)

TÓTH-BENCZE TAMÁS

ADALÉK A BALATONFÜREDI SZÍNJÁTSZÁS TÖRTÉNETÉHEZ

A „Füredi História” 2017. évi, 3. számban a füredi járványokról szóló cikkemben írtam az alábbi: „1831. augusztus 10-től október 23-ig Komlóssy Ferenc színtársulata a füredi fürdőn a vesztegár miatt volt kénytelen a tervezettnél tovább tartózkodni.” A továbbiakban néhány eddig kevésbé ismert részletről olvashatnak a színész-igazgató életéből.

Némethné Rácz Lídia a 2011-ben megjelent „Balatonfüredi életrajzi lexikon”-ban, a 117–118. oldalon részletesen ír róla. Ennek teljes idézésétől eltekintve, röviden összefoglalom a Balatonfüredre vonatkozó részt: Füreden először 1824–1825-ben fehérvári társulatával játszott. 1831. július 3-án a társulat egy általa német darabból magyarított vígjátékkal, a Magyar hölgygel avatta fel a Dunántúl első közsínházát Füreden. 1831–1838 között nyaranta itt játszottak, másutt sikeresen előadott vígjátékokat bemutatva. 1834-ben társulata bátor helytállásával mentette meg a színház épületét az egész fürdőtelepet elpusztító tűzvésztől. Balatonfüreden utca viseli nevét.

A kiegészítést azzal kezdeném, hogy nem Pesten, és nem 1797-ben született.

A józsefvárosi római katolikus halotti anyakönyvi bejegyzésben az elhunyt életkoraként megadott 63 év alapján valóban az 1797-es esztendő jöhetne számításba. Csakhogy: a halálesetet bejelentő hozzátartozók nem minden esetben ismerték pontosan – és esetenként maga az elhunyt sem – a tényleges születési dátumot. A halotti bejegyzésben szerepel az elhunyt származási [értsd: születési] helye helye, ami: Tardoskedd – ma: Tvrdošovce, Szlovákiában az egykori Nyitra vármegye érsekújvári járásában.

A tardoskeddi római katolikus kereszteleési anyakönyvben ugyanakkor 1797-ben (továbbá 1796-ban és 1798-ban szép számmal található Ferenc (akkori írás szerint: Franciscus) nevű újszülött, de egyik sem Komlóssy. Ezen a ponton még arra gondoltam, hogy esetleg a Komlóssy vezetéknev valószínűleg felvett művésznév lehet, és ez lehet a magyarázat talán arra is, hogy a róla szóló ismertetésekben a születési évszám és hely megadása mellett a származásáról miért csupán annyit jegyeztek meg, hogy „ismeretlen”.

Szerencsére ezen a ponton nem adtam fel. Kiterjesztve a szóba jöhető éveket, végül sikerült rátalálnom, és a testvéreire is.

Id. Komlóssy Ferenc és Veress Erzsébet elsőszülött gyermekét, ifj. Ferencet 1794. szeptember 1-jén keresztelték meg, a bejegyzés szerint a szülők lakása (és egyben születés helye is) Tardoskedd. 1796. augusztus 20-án keresztelték meg a második fiút, Istvánt. Két évre rá, 1798. szeptember 12-én Mihályt, 1800. szeptember 12-én pedig a negyedik fiút, II. Istvánt. Az 1796-ban született István valószínűleg nagyon hamar elhunyt, 1800-ban az újszülöttet az ő emlékére keresztelheték ismét István névre. 1802. május 28-án keresztvíz alá tartották a legfiatalabb testvért, Barbarát.

Ifj. Komlóssy Ferenc miskolci fellépései során ismerkedett meg egy igencsak fiatal borsodi leánzóval. 1820. február 12-én római katolikus szertartás szerint esküdött egymásnak örök hűséget Miskolcon az ifjú teátrista és a 16 esztendő (valószínűleg 1803–1804 folyamán jöhetett a világra), miskolci születésű Czégényi Erzsébet, aki egyébként a helvétiai hitvallás követője volt, azaz református. Mellesleg a házasságkötési bejegyzésben a vőlegény életkorát 25 évben adták meg, aminek az 1794-es születés inkább megfelel, mint 1797. A szakirodalom ugyan Czégényi Erzsébetként ír a feleségről, és 1805-es, veszprémi születésüként.

Az 1805 már csak azért is érdekes dátum, mert 1820. december 24-én a székesfehérvári székesegyházban keresztvíz alá tartották az ifjú pár első gyermekét, Paulina Annát. Ha a korábbi közléseket vennénk alapul, akkor az ifjú anyuka 14–15 évesen szülte volna meg.

1822. március 11-én keresztelték meg a következőt, Idát, szintén a fehérvári székesegyházban. Ezt követően egy hosszabb szünet következett, majd 1834. november 4-én Kassán megkeresztelték Ilona Klárát. 1837. július 28-án, a paloznaki római katolikus kereszteleési anyakönyv bejegyzése szerint a keresztség szentségében részesítették a füredi Savanyúvízen született Dezső Mihályt, a kassai illetőségű szülők fiúgyermekét. Az 1834-es kassai bejegyzés kissé eltér a korábbiaktól. Az apa neve „Franc Komlóssy de Szelecsény”, jogállása „nobilis”, azaz nemes. Az 1837-es paloznaki bejegyzésnél szintén van egy kis eltérés. Az apa nevénél ez olvasható: „Szelecsényi Komlósi Ferentz színész intézet igazgatója”, jogállása itt is „nobilis”, sőt ennél a bejegyzésnél már az anya jogállása is az.

Szelecsény/Szelecsény (ma: Sľažany) Nyitrától északkeletre levő település, míg Tardoskedd Nyit-

rától délnyugatra található, a két település légvonaltól kb. 40 kilométerre van egymástól. Nem ki-
zárt, hogy egy darabig szüleivel és testvéreivel
Szelecsényben is éltek, feltehetően innen eredhet
az előnév használata. Viszont ettől a két esettől el-
tekintve valamennyi anyakönyvi bejegyzésben
predikátum nélkül, szimplán Komlóssyként szere-
pel. Talán a füredi fürdőhelyen is uralkodó viszo-
nyok – amelyet néhány év múlva Kossuth is Lajos
is élesen bíralt – késztették arra, hogy nemesi elő-
nevet használva tűnjön ki a póri tömegből.

Törvényes házasságból eredően erről a négy
gyermekről tudunk. Elképzelhető ugyan, hogy 1822
és 1834 között még születtek további gyermekek is,
de ennek eddig nem sikerült nyomára bukkanni.
Paula Anna és Ida ismert és népszerű színésznő lett,
ők ketten érték meg a felnőtt kort, a többi testvér
feltehetően még gyermekként elhunyt. (1840-ig át-
nézve a paloznaki halálozási bejegyzéseket, nem
bukkantam rájuk, tehát nem Füreden vesztették éle-
tüket.)

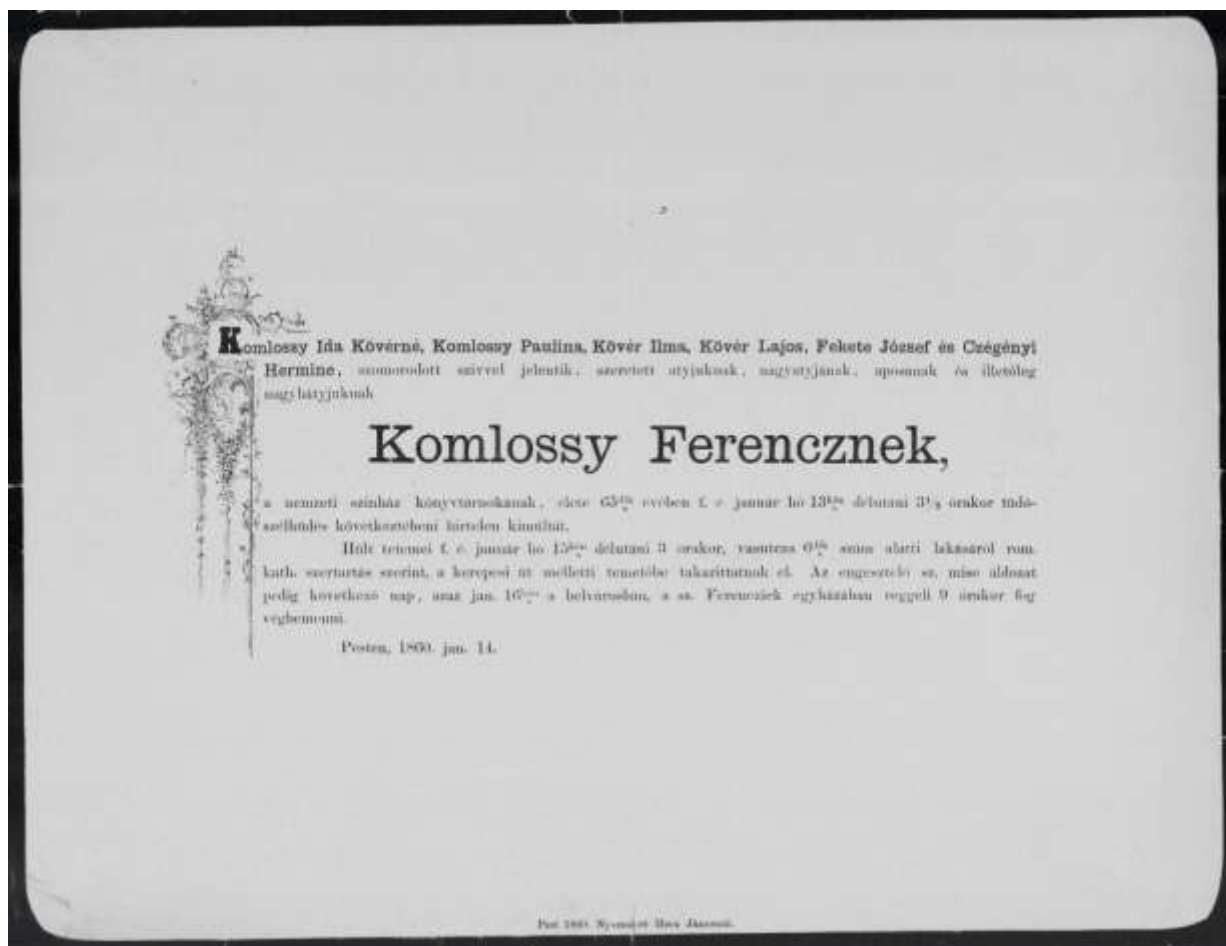
Komlóssy Ferencné 1855-ös halotti gyászértesi-
tőjében már csak a két lány, Paula és Ida szerepel.
Egyébként mind a gyászjelentésben, mind a Kálvin-
téri református egyházközség halotti bejegyzésében
az anya életkoraként – tévesen – 50 év van megad-

va. Ezen a ponton egy mondat erejéig ismét kapcsolo-
dnék a 2017-es cikkemhez is, Komlóssy Ferencné
ugyanis kolerában hunyt el.

Komlóssy Ferenc több mint 30 évig járta az or-
szágot, végül 1845-ben felhagyott a vándorszíné-
szettel, a Nemzeti Színháznál lett „könyvtárnok”,
majd később „gazda”, azaz a gazdasági ügyek inté-
zője. Majdnem 5 évvel élte túl hitvesét, 1860. janu-
ár 13-án hunyt el, 15-én kísérték utolsó útjára és he-
lyezték végső nyugalomra a Kerepesi (Fiumei) út
melletti temetőben.

A „Vasárnapi Ujság” 1860. január 22-i (4.) szá-
mában, a 10. (46.) oldalon így emlékezett meg róla:
„+ (Nemzeti színházunktól ismét egy áldozatot ra-
gadott el a halál.) Ez Komlóssy Ferencz, nemzeti
színházunk könyvtárnoka és gazda-hivatalnoka, ki f.
hó 13-án néhány órai, rögtön beállt szenvedés után
munkás életének 68-ik<sic> évében jobblétre szen-
derült. Temetése a múlt vasárnap nagy közönség je-
lenlétében ment végbe. Ő egyike volt a nemzeti szí-
nészet alapító tagjainak; színészetünk sokat kö-
szönhet fáradhatlan buzgalmának. Áldás poraira!”

Az ő és felesége sírja már nem látható, de lá-
nyuk, Kövér Lajosné Komlóssy Ida síremléke még
igen. Igaz, az övé sem az eredeti helyén áll, ugyanis
a 49-es parcellából áthelyezték a 34/1-esbe.

TÓTH-BENCZE TAMÁS

SZÁZ ÉVE ÍRTÁK

Világ. 1919. január 4. (4.sz.), 7. p.

Meddig lehet utazni? A régi hasonlat, hogy a vasúti hálózatokon a vérkeringése lüktet egy országnak, ritkán volt olyan élénken és fájdalmasan érezhető Magyarországon, mint most. A megszállott területeken a megszálló csapatok első dolga, hogy a vasutat veszik hatalmuk alá és igen sok helyen lehetetlenné tették a közlekedést. ... Zágráb felé csak Gyékényesig, a pragerhofi¹ vonalon pedig csak Balatonfüredig. De meg kell említeni, hogy Horvátország élénken dolgozik a forgalom helyreállításán. ...

Budapesti Közlöny. 1919. január 10. (7. sz.), 1. (87.) p.

A magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter kinevezte: ... Sziny [helyesen: Szini] Zoltán² áll. polg. isk. megbízott tanárt a balatonfüredi, ... Simon József³ okl. polg. isk. tanárt a balatonfüredi áll. polg. iskolához, ...

Borászati Lapok. 1919. január 23. (4. sz.), 4. (30.) p.

F. S. úrnak Balatonfüred. Miként a lapunk mai számában (a Fructus közleményei című rovat alatt) közölt hírből nyilvánvaló, a konyaknak (borpárlatnak) árát a legújabb gyümölcspálinkarendelet sem állapította meg. Tekintettel arra a nagy áringadozásra, melynek a bor főleg az utolsó két évben ki volt téve, s mely még nem ért véget, lehetetlen volna a borpárlat árát még csak hozzávetőleg is meghatározni.

Nimród. 1919. február 10. (5. sz.), 12. (60.) p.

Szelíd két éves szarvastehén eladó. Felvilágosítást ad dr. Kuntzl Ernő⁴ Balatonfüred.

Pesti Hirlap. 1919. február 5. (31. sz.), 6. p.

Eibenschütz Sándor⁵ postafőtitest Budapest, eljegyezte Weisz Hedviget, Weisz Miksa⁶ szőlőtulajdonos leányát, Balatonfüredről. (Minden külön értesítés helyett.)

Pesti Hirlap. 1919. február 6. (32. sz.), 5. p.

(Az Érdekes Ujság Ady-számát) a nemzet mélyes gyászának, a forradalmi költő halálának ée temetésének fájdalmas aktualitása teszi megrendítően emlékezetessé. A boríték első oldala Ady Endre⁷ halottas maszkját, a hátsó oldal a költőt a halottas ágyon mutatja. Hozza Ady Endre legújabb arcképét, hoz családi felvételeket balatonfüredi és

máriagrüni nyaralásából és képeket a költő özvegyéről, a ravataláról, az ezrekre menő gyászolók által kísért halottas menetéről.

Pesti Hirlap. 1919. február 13. (38. sz.), 8. p.

Megy a gőzös Kanizsára. ... Ha valaki Balatonfüredről Nagykanizsára akar jutni, két megszakítással három napig kell utaznia a vonaton. Az utazás első napján ugyanis meg kell hálania Tapolcán, ahol a legtöbb esetben nem kap éjjeli szállást Másnap Keszthelyen kell megszállnia, és csak a harmadik nap délután jut el Nagykanizsára.

Pápai Hirlap. 1919. február 15. (7. sz.), 3. p.

– Közjegyzőség Zirczen. Az igazságügyi miniszter rendeletileg intézkedett, hogy április 1-től kezdődőleg Zircz székhellyel új állami közjegyzőség állíttassák fel, mely a veszprémi közjegyzőség területéből hasított ki. A veszprémi közjegyzőséghez tehát ezentúl a városon és járason kívül az enyingi és balatonfüredi járások tartoznának. Ha csak félig-meddig arányosítani akarnák a hatáskört és jövődelmet, ezekből még mindig két közjegyzőség volna alakítható.

Budapesti Közlöny 1919. március 1. (51. sz.), 24. p.

Balatonvidéki Villamosművek Részvénytársaság Balatonfüred Mérleg 1918 december 31-én. Vagyon: Készpénz: a Veszprémi Takarékpénztárnál 1.11.1, 317'82 – K, Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál 60,585' – K, Postatakarékpénztárnál 100 277'26 – K, Balatoni Szövetségnél 720 – K = 1.272,900 08 – K. Részvényesek hátraléka 181,414'20 – K. Árammérő órák értéke 10,000' – K. Üzemtelefon 20.000' – K. Összesen 1.484,314'28.

Téher: Részvénytőke 1.000,000' – K Részvények befizetései 465.998' – K. Hitelezők 260' – K. Nyereség: múlt évi áthozat 1536'53 – K, ezévi jövedelem 16,519'75 – K = 18,056'28 – K. Összesen 1.434.314'28 K.

Eredménykimutatás az 1918. évről. Veszteség: Költségek 16,561'21 K. Nyereség: múlt évi áthozat 1536'53 K, ez évi jövedelem 16,519'75 K – 18,056'28 K. Összesen 34,617 49 K. Nyereség: Áthozás a múlt évről 153653 K. Kamat 30,17210 K. Árammérő órák díja 2868' – K. Különféle bevételek 40'86 K. Összesen 34;617'49 K.

Balatonfüred, 1918. december 31.

Az igazgatóság: gróf Batthyány Lajos⁸ s. k., elnök, dr. Óvári Ferenc⁹ s. k., alelnök. dr. Bibó Károly¹⁰

s.k., Hertelendy Ferenc¹¹ s. k., Raichl Károly¹² s.k., gróf Zichy Béla¹³ s. k., gróf Széchenyi Aladár¹⁴ s. k., Kacsokovics Lajos¹⁵ s. k., K. Nagy Dezső¹⁶ s. k., dr. Goszthony Mihály¹⁷ s. k., Kolbenschlag Béla¹⁸ s. k.

Ezen mérleget és eredménykimutatást megvizsgáltuk és teljesen helyesen felállítottnak találtuk.

Balatonfüred, 1919. évi február hó.

A felügyelő bizottság: Horváth Mihály¹⁹ s. k., Vaszary Ernő²⁰ s. k., dr. Darányi Ferenc²¹ s. k., Gerber Henrik²² s. k., Molnár Antal²³ s. k.

Az Ujság. 1919. március 2. (53. sz.), 10. p.

A nagy közmunkák. ... Ugyancsak figyelemre-méltó a társaságnak Zamárdi balatoni fürdő teljes kiépítése. Itt nagyarányú fásítással, fel töltéssel és mólók építésével alkotnák meg Balaton egyik legnagyobb fürdőhelyét. Ezzel kapcsolatban villamos vasutat is terveznek, mely kompon szállítatit át a tihanyi fokra, ahonnan a villamos vasút egész Balatonfüredig közlekednék.

Pesti Hirlap. 1919. március 5. (55. sz.), 2. p.

A Károlyi-párt szervezkedése. A függetlenségi Károlyi-párt vasárnap nemcsak Szegeden, Egerben és Debrecenben tartott nagygyűlést, hanem megalakította pártszervezetét Balatonfüreden, a Heves megyei Ludason, a Szolnok megyei Kenderesen. Újabban a kőbányai függetlenségei és negyvennyolcas párt és a veszprémi köztársasági polgári párt jelentette be a Károlyi-párthoz való csatlakozását.

Pápa és Vidéke 1919. március 9. (10. sz.), 3. p.

Készülünk a választásokra! A kormány a nemzetgyűlési képviselők választását elhatározta s le-tárgyalta a belügyminiszter előterjesztését a választásokról s a kerületi beosztásáról. Az egész ország 48 nagy kerületre van felosztva s ez összesen 418 képviselőt küld el a parlamentbe. A mi kerületünk Veszprém vármegye (az enyingi járás kivételével), Győr megye és Zala megye balatonfüredi, tapolcai és sümegi járásai. A választási hivatal székhelye: Győr. A választókerületek átlag 7–10 képviselőt választanak. A megszállások miatt csak 28 kerületben lesz választás, tehát mindössze 236 képviselő foglal helyet a nemzetgyűlésben. A választásokat április 10-ére tűzik ki és 20-án már egybehívják a nemzetgyűlést. A mandátum 2 évre szól.

Közigazgatási Értesítő 1919. március 13. (11. sz.), 12. (424) p.

A kereskedelemügyi miniszter a háború folytán üzemüket, illetve üzletüket beszüntetni kényszerült

kisiparosok és kiskereskedők támogatására irányuló hitelakció kapcsán az azok részéről benyújtott kölcsönkérelmek elbírálására, illetve a kölcsönök megszavazására helyi bizottságokat állított fel a következő körzetekben: ... a balatonfüredi járás területére Balatonfüreden, ...

Pápai Közlöny 1919. március 16. (11. sz.), 3. p.

– A választókerületek beosztása. A március 5-én megjelent hivatalos lap közli az új néptörvényt a választókerületek beosztásáról. Az egész ország 48 választókerületre van beosztva. Győr és Veszprém megye egy kerületbe osztattak be, a választás központja Győr, itt számolják össze a szavazatokat. A győri kerülethez tartozik Győrmegye, Veszprém megye az enyingi járás kivételével és Zala megyéből a balatonfüredi, sümegi és tapolczai járások. – A győri kerület összesen tíz képviselőt választ. Veszprém megyéből az enyingi járás a székesfehérvári kerülethez tartozik az egész Fejér megyével és Pest megyéből a biai járással együtt, s ez a kerület összesen nyolc képviselőt választ.

Délmagyarország 1919. március 20. (65. sz.), 5. p.

– Nyaralási hivatal. Budapestről telefonálják: A meg nem szállott Magyarországon mindössze a Balaton vidéke, a Nagyvárad körüli fürdők és a Budapest körüli dunai fürdők állanak a nyaralás céljából rendelkezésre. Ezeken a helyeken egy külön erre a célra alakított nyaralási hivatal írja össze a férőhelyeket. A tervszerű szerint egyedül álló egyének kizárólag üdülés céljából csupán 4 heti nyaralást engedélyeznek. Családoknak a gyermekek száma szerint és egészségi állapotukhoz képest 6–8 heti nyaralást engedélyeznek. A nyaralási hivatal központi szerve Budapesten van, de a saison megkezdésével három részre oszva folytatná működését. Egy miniszteri biztosság Siófokon, egy Balatonfüreden és a harmadik Budapesten működne.' Ezek a kormánybiztosságok állapítanak meg a fürdőhelyek piacain és vendéglőiben a maximális árakat. A vendéglői és piaci árak körülbelül 20–30%-al lehetnek magasabbak, mint amilyenek a nyár folyamán a budapesti piaci és vendéglői árak lesznek.

Pesti Hirlap. 1919. március 26. (72. sz.), 7. p.

(A fürdőhelyek ellátásának biztosítása.) A közvéleményezési népbiztos a meg nem szállott területeken lévő fürdők ellátásának biztosítására i következőképpen intézkedett: A lisztet, cukrot és zsiradékot minden fürdővendégnek magával kell vinnie. ...

Ha valaki rajta kívül álló okokból a lisztet és cukrot meg nem kaphatná, úgy annak az illetékes hatóság a fürdőn tartózkodás idejére igényelhető liszt- és cukorjegyeket kiadja. ... Mivel a közlelmezési nehéz viszonyok mellett a fürdők ellátása csak minimális mértékben biztosítható, kívánatos, hogy a fürdővendégek az említett cikkeken kívül egyéb élelmiszereket is magukkal vigyenek. ... Ezek az intézkedések a következő fürdőkre vonatkoznak: Félixfürdő, Szentlászló-fürdő, Csíz, Párád, Gizellatelep, Sósfürdő, Balatonföldvár, Balatonlelle, Fonnyód, Savanyúkút, Tarcsa, Balatonalmádi, Siófok, Balatonboglár, Balatonfüred, Hévíz és Keszthely.

Pesti Hirlap. 1919. április 9. (84. sz.), 11. p.

... Balatonfüreden pedig őrizetbe vették Lánczy Leót,²⁴ a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnökvézigazgatóját, akit szintén a fővárosba hoznak. ...

Magyar Közigazgatás. 1919. április 13. (15. sz.), 8. p.

A nyugdíjazás folytán megüresedett és kinevezés folytán betöltendő, évi 1000 K kezdő és korpótlék címen 6–6 évenként 100–100 koronával 1300 koronáig emelkedő fizetéssel, 240 K. lakbérrel, 30 K évi irodaáttalánnyal, 30 K évi szertár-bérrel, 1734 K 26 f. útiáttalány élvezetével és háborús segéllyel összekötött balatonfüredi útbiztosi állásra ezennel pályázatot hirdetek. ...

Zalaegerszeg, 1919. április 2-án.

Alispán helyett: Bódy Zoltán²⁵, főjegyző.

Néptanítók Lapja. 1919. április 17. (15–16. sz.), 20. p.

A Tanácsköztársaság közoktatásügyi népbiztosa a háborúban elesett magyar; tanítók özvegyei és árvái részére a „Néptanítók Lapja” által gyűjtött összegből egyszer s mindenkorra segély címen az alább felsorolt összegeket utalta ki: ... 147. Kéry Jánosné²⁶ Balatonfüred 660 K[orona] ...

Vörös Zászló. 1919. április 26., 5. p.

Új lap indult meg április hó 20-án Balatonfüreden.²⁷

Népszava. 1919. május 28.

Ki tud róla? Schäffer Károly²⁸ zászlós segédtsit a 314. h. gy.e.-ben²⁹, orosz fogságba került 1916. augusztus 31-én Volhyniában³⁰ Szelwov és Wojnin között. Aki tud róla, értesítse édesanyját özv. Schäffer Károlynét³¹ Balatonfüred, Erzsébet-szanatórium.

Népszava. 1919. június 3. (131. sz.), 10. p.

Elhunyt színházigazgató. Andorffy Péter³² nyugalmazott színigazgató május 30-án Balatonfüreden váratlanul meghalt.

Népszava. 1919. június 12. (138. sz.), 5. p.

Balatonfüred járásból tilos élelmiszert kivinni. A balatonfüredi járási Munkástanács ezúton közli az elvtársakkal, hogy Balatonfüred járásból mindenféle élelmiszer kivitelét tiltotta.

Népszava. 1919. június 25. (149. sz.), 9. p.

Balatonfüreden Stein József³³ vezetése alatt álló filmszintársulat a vörös katonák özvegyei javára nívós előadási rendezett. Az est jövedelme 2331 korona volt. ...

Szelle Mihály³⁴ 31. hgye. 1914 novemberben orosz hadifogságba esett: utoljára Nadejdinskyből írt 1917-ben. Aki tud róla, értesítse Szelle Ferencet³⁵: Balatonfüred, Erzsébet-szanatórium.

Politikai Kiadás. 1919. július 12., 1. p.

A Magyar Távirati Iroda jelenti. A népjólétívés közegészségügyi népbiztosság a közfclajdonbavett fürdesélyeken – Siófok, Balatonfüred, Keszthely, Hévíz, Párád, Tarcsa, Savanyúkút és Balf fürdők kivételével – szabad ü/aralas t engedélyez. A felsorolt fürdőhelyeken, való tartózkodáshoz azonban a népjóléti és közegészségügyi népbiztosság engedélye szükséges.

Hivatalos Közlöny. 1919. július 24. (31. sz.) 14. (276.) p.

Rendelkezési állományba helyezések és megbízások.

A közoktatásügyi népbiztos Nánay Sándor³⁶ iskolavezetőnek rendelkezési állományba helyezésével a balatonfüredi áll. pol. f. iskola vezetésével Szuhács János³⁷ ottani rendes tanítót (1919. július hó 17 – 126824) bízta meg.

A közoktatásügyi népbiztos Molnár Antal intézeti vezetőnek rendelkezési állományba helyezésével a balatonfüredi Erzsébet szeretetház vezetői teendők ellátásával ideiglenesen Farkas József³⁸ a balatonfüredi áll. polg. f. iskolához beosztott ungvári áll. polg. f. iskolai rendes tanítót (1919. július 17 – 126826) bízta meg.

Népszava. 1919. július 29. (178. sz.), 8. p.

Balatonfüreden e hó 23-án elcserélt női utazókosár gazdája még haladéktalanul jelentkezhet

fürdőmegbízottnál vagy Budapesten Petőfi-utca 4–6, III. em. 3. szám alatt.

Zalai Közlöny. 1919. augusztus 16. (20. sz.), 2. p.

A rend helyreállítása ... Számos kommunista agitátort letartóztattak. Székesfehérváron és Balatonfüreden teljes a rend. A veszprémi kommunisták lefegyverzése és a fegyverek beszedése úgyszólván befejeződött.

Budapesti Közlöny. 1919. szeptember 18. (113. sz., 4. p.)

Bérbeadó szálloda. A balatonfüredi fürdőtelepen levő >>Esterházy szálloda<< összes tartozékaival, valamint a hozzátartozó mintegy 30 magyar holdat kitevő kerttel, réttel, szántófölddel és szőlővel 1920. évi január hó 1-től kezdődő 3–6 évre bérbeadó. Akik a bérletet megszerezni óhajtják, 1919. évi október hó 15. napjáig adjanak be írásbeli ajánlatot dr. Debreczeni Sándor³⁹ uradalmi jogtanácsos irodájába (Budapest, IV. kerület, Kecskeméti-utca 2.)

Népszava. 1919. október 4. (193. sz.), 3. p.

[Részlet a Hayden Istvánnal⁴⁰ készített interjúból]

... Az őrzésemre bíztak egy éjjel 47 embert, akiket Veszprémből és Balatonfüredről hoztak.⁴¹ Ez augusztus vége felé volt. Az augusztus 26-áról 27-ére, szombatról vasárnapra virradó éjszaka 2 órakor Freisberger százados⁴² azzal jött hozzám, hogy a foglyok közül 42-őt elvisz. ...

Az Est 1919. október 24. (90. sz.), 4. p.

A gyógyfürdők az állam kezén. A népegészségügyi minisztérium azzal a tervvel foglalkozik, hogy a magyarországi gyógyfürdőket állami tulajdonba veszi, illetőleg megvásárolja. Miután végleges határainkat ez idő szerint még nem ismerjük, csak három nagyobb gyógyfürdő megvásárlásáról van szó és pedig: Párádról, Hévízről és Balatonfüredről. A kormánynak az a terve, hogy ezeket a gyógyfürdőket modernül felszereli.

Fővárosi Hírlap. 1919. november 12. (47. sz.), 4. p.

Balatonfüred gyógyfürdő-szanatóriuma egész télen nyitva van. Kitűnő vonatközlekedés. Elsőrangú ellátás. Zavartalan nyugalom. Szénsavas fürdők üzemben. Központi fűtés. Igazgató-főorvos: dr. Schmidt Ferenc⁴³. Felvilágosítást nyújt a menetjegyiroda (Vigadó-tér), az igazgatóság (Népszín-

ház utca 22.) és a fürdőigazgatóság Balatonfüreden.

Pesti Hírlap. 1919. november 21. (159. sz.), 8. p.

Mély fájdalommal tudatjuk, a legjobb férj és legjobb apa Löbl Mór⁴⁴ Balatonfüred-fürdőn f. hó 19-én éjjel bekövetkezett hirtelen halálát. Temetése f. hó 21-én lesz Balatonfüreden. Az elhunytat gyászolják: Neje: Löbl Mórné sz. Oblatt Teréz. Leányai: Sebőkné sz. Löbl Gizella és Batori Gézané sz. Löbl Szeréna. Veje: Batori Géza Unokája: Batori Miklós és dr. Vértess Józsefné sz. Sebők Erzsébet és nagyszámú rokonsága. Minden külön értesítés helyett.

Budapesti Hírlap. 1919. december 10. (135. sz., 4. p.)

... Surgoth Gyula⁴⁵ dr. táblabíró délután két órakor nyitotta meg a László (Löwy) Jenő⁴⁶ és társai elleni bűnügy főtárgyalásának hatodik napját. A bíróság még pótlólag meghallgatott két tanút. Az első Szentiványi István⁴⁷ főhadnagy, a ki a kommunizmus alatt Balatonfüreden ellenforradalmat szervezett. Később azonban följelentették és ekkor Benyovszky⁴⁸ küldött ki két fehér érzelmű detektívet, a kik Benyovszky utasítására őt a szervezésben támogatják. Egyszer megjelent Balatonfüreden Benyovszky is, a kinek a mozgalommal kapcsolatos minden ügyben referált. Ugyanekkor a további mozgalom vezetésére és irányítására tanácsokat kapott tőle. A másik tanú Horváth Győző⁴⁹ százados, a kinek része volt a Nikolényi-féle ellenforradalmi akcióban. A mikor Stenczelt⁵⁰ és Nikolényit⁵¹ elfogták, akkor Benyovszky olyan jóindulatúan vezette rá nézve a nyomozást, hogy véleménye szerint Benyovszky kétségtelenül íó előre tudott az ellenforradalmi mozgalomról. ...

Budapesti Közlöny. 1919. december 13. (188. sz.), 15. p.

Faragó Adolf⁵² balatonfüredi nyomdáját a >>Balatonfüredi nyomda r.-t.<< megvette. Felhívatnak nevezett hitelezői, hogy követeléseiket legkésőbb f. é. december hó 15-ig a >>Balatonfüred és vidéke takarékpénztár<<-nél jelentsék be, mert azontúl támasztott követelések figyelembe nem vehetnek.

Uj Nemzedék. 1919. december 25. (74. sz.) 12. p.

Ki tud róla? Schäfer Károly zászlós 1916-ban eltűnt Volhyniában. Értesítések aggodó szüleihez Juranek Józsefné⁵³. Balatonfüred, Erzsébet szanatórium címre küldendők.

Jegyzetek:

1. Pragerhof = Pragersko – település Szlovéniában. 1845 után létesült. Szerepe 1859-ben nőtt meg, ugyanis itt épült meg a Déli Vasút egyik állomása, amely kiindulópont volt a vasúttársaság magyarországi fővonalának építésénél. A vasútállomás ma is fontos csomópont, ahol a Szlovén Vasutak gyorsvonatai, illetve a Horvátország és Ausztria között közlekedő nemzetközi vonatok is megállnak. A Budát Fiumével összekötő vasút tervét Széchenyi István, mint az első felelős magyar kormány közmunka- és közlekedésügyi minisztere 1848-ban az országgyűlés elé terjesztette, amely azt meg is szavazta. Teljes elkészüléséig 1873-ig kellett várni. A Pragerhof–Csáktornya–Murakeresztúr–Nagykanizsa vonal 1860-ban nyílt meg.
2. Szini Zoltán polgári iskolai tanár (Beregárdó, 1891. augusztus 2. – Budapest, 1959. október 19.) A középiskolát 1907-ben fejezte be a debreceni Református Főgimnáziumban, 1908-tól a debreceni református tanítóképző intézet tanulója, 1911-ben végzett. 1913-ban Debrecenben volt rajztanár, az 1918–1919-es tanévben már Balatonfüreden tanított. 1923-ban a högyészi állami polgári fiú- és leányiskolához helyezték át, 1925-ben pedig Högyészről a kispesti állami polgári fiúiskolához.
3. Simon József polgári iskolai tanár. 1919 januárjában helyezték Balatonfüredre. A Tanácsköztársaság alatt tanterületi jegyző is volt. Az 1919–1920. tanévben már nem szerepel a balatonfüredi polgáris iskola tanárainak névsorában. További adat jelenleg nem áll rendelkezésre róla.
4. dr. Kuntzl [eredetileg: Kund] Ernő Sándor János Bernát ügyvéd (Mária Család pusztá, 1884. július 19. – Zirc, 1947. augusztus 16.) Első felesége Milleker Anna (Versec, 1890. december 12. – Zirc, 1938. szeptember 20.) volt, Milleker Lajos (? , 1867? – Szombathely, 1949. március 16.) vendéglős lánya, 1918 októberében kötöttek házasságot Balatonfüreden. További adat jelenleg nem áll rendelkezésre róla.
5. Eibenschütz Sándor postafőtiszt (Pápa, 1880. június 12. – Budapest, 1967. március 9.) 1919 novemberében kötött házasságot Weisz Hedviggel Balatonfüreden. 1934-ben a családnevét Erényire változtatta. Óbudán temették el. További adat jelenleg nem áll rendelkezésre róla.
6. Weisz Miksa kereskedő, szőlőbirtokos (Balatonfüred, 1860. május 19. – Balatonfüred, 1934. június 2.) 74 évesen hunyt el, a balatonfüredi Vázsonyi utcai izraelita temetőben nyugszik. Felesége a holocaust egyik füredi áldozata. További adat jelenleg nem áll rendelkezésre róla.
Weisz Hedvig (Balatonfüred, 1892. december 14. – Budapest, 1986. március 16.) Óbudán temették el. További adat jelenleg nem áll rendelkezésre róla.
7. Ady Endre költő (Érmindszent, 1877. november 22. – Budapest, 1919. január 27.) Jelenlegi ismereteink szerint először 1901 júliusában járt Füreden, amikor a budapesti Vígszínház és a nagyváradi Szigligeti színtársulat tagjai (25 fő) Füredre érkeztek, és a színikör épületében szálltak meg. Kíséretükben volt Ady Endre hírlapíró (ekkor a Nagyváradi Napló segédszerkesztője) is, aki még aznap visszautazott Nagyváradra. 1912. június 30-án kezelőorvosa és barátja, dr. Schmidt Ferenc, a szanatórium új igazgató-főorvosa meglátogatására, egy rövid kirándulás erejéig, ismét Füredre érkezett. 1917. május 10-én ennél hosszabb időt töltött itt, egészsége javulását remélve. Feleségével, Csinszkával érkezett, az Erzsébet-udvarban szálltak meg. Június 10-én utaztak el.
8. németújvári gróf Batthyány Lajos István (Egyed, 1860. július 27. – Polgárdi, 1951. december 27.) Középiskoláit Győrben végezte, a jogot Budapesten, Berlinben és Párizsban. Ezután külügyi szolgálatba lépett s rövid ideig attasé is volt. 1884-ben Győr vármegye főispánja, 1892-ben Fiume kormányzója lett. 1896-ban lemondott ez állásáról, s előbb Győr városa, majd 1901-ben Fiume választotta meg szabadelvű párti programmal képviselőjévé. 1905-ben és 1910-ben már, mint ellenzéki nyerte el a bodajki kerület mandátumát. 1910-ben nem sokkal megválasztása után lemondott mandátumáról, s a főrendiházban élénk részt vett a munkapárt elleni küzdelmekben. Visszavonulása után Polgárdiban élt.
9. dr. Ovári/Óvári [eredetileg: Oberle] Ferenc jogász (Veszprém, 1858. május 3. – Veszprém, 1938. március 11.) Középiskolai tanulmányait szülővárosában és Székesfehérvárott végezte, 1882-ben, a budapesti tudományegyetemen szerzett jogi diplomát. 1884-ben ügyvédi vizsgát tett, majd Veszprémbe ügyvédi irodát nyitott. Törvényhatósági bizottsági tagként főként a közigazgatási viszonyok javítását és a tűzoltás ügyeinek szervezettebb kezelését szorgalmazta. 1887-től a veszprémi önkéntes tűzoltóegylet örökös főparancsnoka, az országos és a Vármegyei Tűzoltó Szövetség elnöke. 1892-ben szabadelvű programmal a nagyvázsonyi kerület országgyűlési képviselőjévé választották. Hat ciklusban a nagyvázsonyi, négyben pedig a veszprémi kerületet képviselte. 1904-ben megalapította a Balatoni Szövetséget, amelynek elnöke és közlönyének szerkesztője. Munkásságának eredménye a Veszprémi Színház és a Balatonalmádi-fürdő. Az országos politikától 1918-ban, az őszirózsás forradalom idején vonult vissza. 1927-től az országgyűlés Felsőházának tagja volt. Életében és közéleti tevékenységében kiemelt hely jutott a Balatonnak és Balatonalmádinak. 1909-ben Veszprém Város Díszpolgára kitüntetésben részesült. A veszprémi alsóvárosi temetőben (Mártírok útja) nyugszik. A Balatonalmádi-Öreg-hegy tetején található Óvári-kilátót is róla nevezték el. A Balatoni Korona elnevezésű

kézpénzt helyettesítő utalvány (helyi pénz) 5000-es címletét arcképe díszíti. 2018 márciusában Balatonalmádiban avatták fel mellszobrát.

10. dr. Bibó Károly Géza Veszprém vármegyei alispán (Felsőnyék–Belsőfürgedpuszta, 1866. december 13. – Veszprém, 1927. január 1.) Középiskoláit a budapesti II. kerületi kir. Katolikus Főgimnáziumban, jogi tanulmányait pedig a budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen végezte s ugyanitt szerzett jogi diplomát. Tanulmányainak befejezése után 1890. szeptember 5-én, mint közigazgatási gyakornok lépett Veszprém vármegye törvényhatóságának szolgálatába, s fokozatosan előlépve, 1915-ben vármegyei első főjegyzővé, 1917. szeptember 20-án a vármegye alispánjává választották. Az alispáni széket 1926. március 1-én hagyta el, amikor kérelmére nyugállományba helyezték. 1927. január 3-án temették el Veszprémben.
11. vindornyalaki és hertelendi Hertelendy Ferenc Szerafin Mihály zalai főispán, országgyűlési képviselő (Lesencetomaj, 1859. szeptember 13. – Lesencetomaj, 1919. május 19.) A középiskolát Budapesten és Pozsonyban végezte el, államjogból Budapesten szerzett oklevelet. Tanulmányai befejeztével először katona lett, huszár-főhadnagyként szolgált. 21 éves korában apja halálát követően átvette a lesencetomaji birtok kezelését és irányítását. Nagyobb tanulmányúton ismerkedett a spanyol, a francia, az olasz és a német gazdasági élettel. 1884-től mérsékelt ellenzéki programmal országgyűlési képviselő lett a Somogy vármegyei marcali választókerület delegáltjaként. 1900-ban belépett a Szabadelvű Pártba és ennek jelöltjeként az időközi választáson a tapolcai választókerület képviselőjévé választották, az arácsi és füredi választók támogatásával. E tisztségét egészen 1903-as lemondásáig töltötte be. 1903 – 1905 között Zala vármegye főispánja, később az Osztrák-Magyar Bank főtanácsosa és a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének alelnöke, 1908 – 1910 között Temes vármegye főispánja, a Balatoni Szövetségnek alelnöke is volt. 1907. január 5-ével főrendiházi taggá nevezték ki. 1914-ben szolgálatai elismeréseképpen a Szent István-rend lovagkeresztjével tüntették ki. Igen tevékeny résztvevője volt a közigazgatási életnek. 1890-ben Tapolcán adta közre gazdasági könyvviteli zsebnaptárát. Az 1890-es évektől többször megfordult Balatonfüred-fürdőn: a Nagyvendéglőben és az Ipolyudvarban szállt meg. A proletárdiktatúra és a kommunizmus okozta izgalmak miatt lelki egyensúlyát elvesztette, felesége, fia, és gyóntatópapja jelenlétében vadászfegyverével agyonlőtte magát. 1919. május 21-én helyezték végső nyugalomra a lesencetomaji temetőben. 1927-ben a kormány özvegyének kegydíjat állapított meg. A Balatoni Szövetség még ebben az évben, október 9-én, bazaltból készült emlékművet avatott egykori alelnöke előtt tisztelegve Badacsonytomajon.
12. Raichl Károly gépészmérnök, műszaki főtanácsos, miniszteri tanácsos (Adony, 1860. október 10. – Dunaföldvár, 1941. október 14.) 1941. október 16-án temették el Dunaföldváron. További adat jelenleg nem áll rendelkezésre róla.
13. zichi és vásonkeői gróf Zichy Béla Adalbert János Nepomuk Ferenc Antal Pál Fidél Cyracus (Pozsony, 1851. augusztus 8. – Budapest, 1928. június 4.) Ifjú éveit Angliában és Franciaországban töltötte. Nevéhez fűződik, az ő nagyvonalú támogatásának is köszönhető a fonyódi fürdőtelep kiépülése 1894-től kezdődően. 1913-ban új vízvezeték- és villanyhálózatot építtetett ki, a nyaralók előtti területeket parkosította. A Béla-telep elnevezés az ő nevét őrzi. A világháború után a fővárosban élt. A farkasréti temetőben helyezték végső nyugalomra 1928. június 6-án.
14. sárvár-felsővidéki gróf Széchényi Aladár Pál György Julián Mária (Bécs, 1862. február 15. – Budapest, 1936. május 11.) Tanulmányai egy részét Budapesten végezte, ugyanitt hallgatta a jogot. Majd önkéntes lett és a 10. számú huszárezred tartalékos hadnagyává nevezték ki. Az 1887. évi választáskor a nagyatádi kerületben (Somogy megye) szabadelvűpárti programmal képviselővé választott és az országgyűlés megnyitásakor mint korjegyző szerepelt. 1892-ben nem vállalt mandátumot, hanem gazdálkodott a család horvátországi és somogyi birtokain. 1896-ban Vágvecsén (Nyitra vármegye) választották meg szabadelvűpárti programmal. A véderő bizottság tagja volt, később pedig a balatoni halászati társulat elnöke. Az I. világháborúban, valamint az 1918-as októberi forradalmat követően a Tanácsköztársaság kikiáltásáig somogyi főispán volt. Mint élelmezési kormánybiztosnak hatáskörébe rendelték Baranya és Tolna vármegyéket is. A Balatoni Szövetségben is vezető szerepet vállalt. Monokon temették el, 1936. május 14-én.
15. nemes daruvári Kacsokovics Lajos Sándor jogász, alispán, felsőházi tag. (Kis Bendek*, 1861. március 18. – Kaposvár, 1944. január 31.) Középiskoláit Kaposváron és Székesfehérváron végezte, a jogot Budapesten. Somogy megye közigazgatásában szolgált, Tab és Csurgó főszolgabírájaként, majd 1907-től 1917-es nyugdíjazásáig alispán lett. A Tanácsköztársaság alatt többször letartóztatták. Erdemei elismeréséül Horthy Miklós kormányzó gazdasági főtanácsossá nevezte ki. A kaposvári társadalmi és a vármegyei gazdasági élet fontos szereplője volt. Elnöke volt a Somogymegyei Gazdasági Egyesületnek, a Vöröskeresztgyűletnek, igazgatósági tagja több HÉV R. T.-nak. Tátonpusztán híres mintagazdaságot alakított ki. Somogy vármegye megválasztotta felsőházi tagnak. *Több forrás Benedekpusztát adja meg születési helyeként. A keresztelési anyakönyvben Kis Bendek szerepel.

16. kaáli Nagy Dezső mérnök, miniszteri tanácsos (Kraszna, 1868. május 17. – Balatonújhely, 1940. március 22.) Régi nemesi családból származott, a nemesi címüket még a 15. században kapták. A budapesti műegyetemen 1896-ban szerzett oklevelet. Előbb az aradi folyam mérnöki, majd 1900 és 1908 között a székesfehérvári kultúr mérnöki hivatal munkatársa, végül a Sióberek-i Társulat miniszteri biztosa mellé kirendelt munkavezető szakértőként dolgozott. 1908-ban a Földművelésügyi Minisztériumban kezdett dolgozni. 1912. január 1-jén megbízták a balatoni kikötők felügyeletével. Nevéhez fűződik az alsóörsi, a boglári, földvári, kenesei, lellei, szemesi, fonyódi, siófoki, tihanyi kikötők tervezése, építtetése, valamint az ezekhez kapcsolódó partrendezés. Balatonújhelyi kúriájában élt. Az arácsi első strandfürdő (mai Esterházy strand) nádfedeles épületét tervezte, amely 1925 – 1926-ban épült fel. A közhiedelemmel ellentétben az új balatonfüredi kikötő terveit nem ő készítette, de ő ismertette azokat a döntéshozatal előtti értekezleten, 1920-ban. 1933 márciusában nyugalomba vonult. 1935-ben az ő tervei alapján átépítették a Sió-zsilipet, és a hozzátartozó csatornárészt. Számos vízközmű-építési cikket, valamint a Balaton-rendezéssel kapcsolatos munkát írt és jelentett meg szakfolyóiratokban, ezeket és munkásságát nemzetközileg is elismerték. Siófokon, az újhelyi temetőben helyezték végső nyugalomra, eredeti sírja a Somogyi Temetkezési Intézet nyilvántartása szerint már nem látható. Siófokon utcát neveztek el róla. 2018. május 17-én új síremléket avattak tiszteletére.
17. gosztonyi és kövesszarvi dr. Gosztony Mihály Ferenc Ödön Károly ügyvéd, jogi író (Nagybajom, 1860. október 20. – Bárdudvarnok–Bárdibükk, 1952. szeptember 1.) A család Somogy megyében jelentős birtokkal rendelkezett az államosításig. Jelenleg nem rendelkezünk további adattal róla.
18. dr. Kolbenschlag Béla Pál jogász, zalai főispán (Balatonberény, 1865. január 22. – Budapest, 1934. május 22. *) Középiskolái végzetével Budapesten jogot hallgatott, majd megyei tisztviselő lett. 1894-től 1895-ig a pacsai járás szolgabírája, 1895 – 1903 között pedig a csáktornyai járásnak volt a főszolgabírája. 1907-ben a megye főjegyzője, majd 1917 közepén annak alispánja lett. E minőségében – eltekintve a Tanácsköztársaság alatti hivatalvesztésétől – 1922-ig állt a megyei közigazgatás élén. Kolbenschlag Béla alispánt hivatalos körútján Balatonfüreden érte a proletárdiktatúra kikiáltása. A megalakult megyei munkástanács táviratilag értesítette őt a szolgálati lakás elrekvirálásáról, így már nem tért vissza a megyeszékhelyre, hanem a fürdőhelyen maradt. 1920. január közepén ismét Balatonfüredre jött, ekkor Fazekas Vilmos⁵⁴ – a járási főszolgabírói hivatal írnoka – a Tanácsköztársaság alatti viselkedése miatt indított fegyelmi ügyének tárgyalására érkezett ide. 1922. március 22-én Zala vármegye főispánjává nevezték ki, de még az év végén, 1922. december 19-én, saját kérésére, nyugdíjazták. Utolsó éveit Budapesten és Balatonfüreden töltötte. A Korányi-klinikán hunyt el, 1934. június 25-én kísérték utolsó útjára a Farkasréti temetőben. *Az irodalom több eltérő dátumot ad meg halála időpontjaként. A halotti anyakönyvben május 22. szerepel.
19. Horváth Mihály – Valószínűleg dr. Horváth Mihály orvos, takarékpénztári igazgató és országgyűlési képviselőről (Kecskemét, 1859. június 26. – Kecskemét, 1937. március 16.) van szó. 1914-től a balatonfüredi fürdőbizottság ülésein is részt vett, mint a ház- és villatulajdonosok egyik képviselője. Feltehetően ő volt a tulajdonosa is a Táncsics Mihály u. 4. sz. alatti egykori Árpád-villának. (Lásd még: 97. sz. jegyzet.)
20. Vaszary Ernő erdőmérnök, fürdőigazgató (Kis Czenk, 1863. május 23. – Balatonfüred, 1950. január 29.) Vaszary Kolos⁵⁷ unokaöccse, Vaszary Gábor⁵⁸ nagyapja, s egyben nevelőapja, Keserü Béla⁵⁹ apósa. Előbb a Széchenyi családnál volt tisztartó, majd a pannonhalmi apátság ravazdi erdészetének vezetője. 1912-ben nevezték ki fürdőigazgatónak Balatonfüredre, 1918-ig vezette a fürdőt. Számos társadalmi egyesület tevékeny tagja, 1913-ban megalakítja a Kisfaludy társaskört, amelyet kisebb megszakításokkal 1939-ig vezet. 5 éven át tagja volt a Balatoni Szövetség igazgatói választmányának. Sírja a balatonfüredi Lóczy Lajos utcai Passuth László (katolikus) temetőben található.
21. dr. pusztaszentgyörgyi és tetétleni Darányi Ferenc jogász, kereskedelmi államtitkár (Kecskemét, 1878. február 3. – Budapest, 1948. január 8.) Jelenleg nem rendelkezünk további adattal róla.
22. Gerber Henrik banktisztviselő, magánhivatalnok Siófokon (Balatonkiliti, 1853. szeptember 30. – Budapest, 1921. június 24.) Jelenleg nem rendelkezünk további adattal róla.
23. Molnár Antal tanító, szeretetházi igazgató, takarékpénztári igazgató (Felsőöszkő, 1872. július 25. – Balatonfüred, 1945. augusztus 21.) Elemi és középiskolái után tanárképzőt végzett, előbb Kispesten volt tanító, majd Balatonfüredre nevezték ki. 1903-ig tanított, ekkor választották meg a balatonarácsi szeretetház igazgatójának. 1919-ben átmenetileg felfüggesztették vezetői pozíciójából. 1920-ig töltötte be ezt a tisztséget. Ekkor a Balatonfüred és Vidéke Takarékpénztárhoz ügyvezető igazgatónak hívták meg. Tagja volt az 1910 és 1925 között működő segélyező szövetkezet, a Bortermelők Rt., a Balatonfüredi Nyomda Rt. igazgatóságának. 1904 óta volt tagja a Zala vármegye törvényhatósági bizottságának. 1904-ben költözött véglegesen Füredre. A Jókai Mór utcában lakott. A Lóczy Lajos utcai Passuth László (katolikus) temetőben, a Molnár-Kanovics család sírboltjában nyugszik.
24. Láczy [1861-ig Lazarszfeld] Leó, báró, bankelnök (Pest, 1852. május 10. – Budapest, 1921. január 20.) 1916 júniusában a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank képviseletében Balatonfüreden folytatott tárgyalásokat a

- gyógyfürdő megvásárlása ügyében.⁵⁵ 1916. november 6-án részt vett azon a megbeszélésen, amelyet a belügyminiszter hívott össze Balatonfüred fejlesztése tárgyában.⁵⁶ Neve szerepel a balatonfüredi Kerek templom falán levő emléktáblán. Síremléke a Kerepesi (Fiumei) úti Nemzeti Sírkertben látható.
25. dr. bödi Bödy Zoltán János jogász, Zala vármegye alispánja (Zalaegerszeg, 1873. február 13. – Keszthely, 1945. május 8.) özüpiskolai tanulmányait Zalaegerszegen és Nagykanizsán végezte. Ezt követően a budapesti egyetem jogi karán szerzett diplomát. Egyévi önkéntes katonai szolgálatát 1896–97-ben a 38. gyalogezred kötelékében teljesítette, majd ezt követően ügyvédjelöltként kezdett el dolgozni Zalaegerszegen. 1907-től vármegyei tisztviselő: aljegyző; rövid ideig megbízott alispán; 1912-től 1917-ig Zala vármegye másodfőjegyzője, majd 1922-ig a vármegye főjegyzője lett. Hivatalát a Károlyi-kormány és a Tanácsköztársaság alatt is ellátta. 1922 és 1938 között a vármegye alispánja. Nevéhez fűződnek különböző útépitések, hidak létesítése, a vármegyei székház restaurálása, a letenyei, pacsai, keszthelyi, balatonfüredi és nagykanizsai járási székházak építése, a tisztviselői üdülőház létesítése és Balatonfüreden és Hévízen a telefonhálózat megépítése. 1938-ban nyugdíjba vonult.
26. Kéry/Kéri Jánosné Hill Katalin (Balatonfüred-fürdő, 1895. június 19. – Balatonfüred, 1960. január 6.) Csopakon kötött házasságot Kéri János szeretetházi tanítóval, aki az I. világháború egyik balatonfüredi hősi halottja. 1916 szeptemberében a vallás-és közoktatásügyi miniszter özvegye, Hill Katalin számára évi 60 Korona segély folyósítását rendelte el.
- Kéry [Kéri] János tanító, honvéd zászlós [hadnagy?] (Csopak, 1891. február 26. – Kárpátok, 1915. április 20. vagy 21.) 1910 áprilisában nevezték ki állami elemi iskolai rendes tanítónak, és szolgálattételre családitanítói feladatok ellátására a Balaton-Füredi Erzsébet Szeretetházhoz helyezték, Balatonarácsra. 1912–1913-ban egyéves önkéntes katonai szolgálatot teljesített Nagykanizsán. 1914 júliusában a Balatonarácsról, a balatonfüredi szeretetházról áthelyezték Muracsányra, az ottani állami elemi iskolához. 1914 augusztusában kötött házasságot a Balatonfüred-fürdőn született Hill Katalinnal. A mozgósítást követően újra bevonult a veszprémi (31.) ezredhez. 1915 áprilisának közepén vitték a frontra, a Kárpátokba. Alig több mint egyhetes frontszolgálat után elesett. A „Magyar Pajzs” c. lap 1915. május 20-i számában az alábbi írt a haláláról: „Kéri János muracsányi tanító honvédhadnagy április 21-én a kárpáti harcban meghalt, s a csukaházi temetőben temették el”. (Elképzelhető, hogy posztumusz előléptették, de jelenleg erre vonatkozóan nem áll rendelkezésre hiteles adat.)
27. Balatonvidéki Vörös Újság. 1919. április 20-án megjelent a balatonfüredi kiadású „Balatonvidéki Vörös Újság”, „a Magyarországi Szocialista Párt Balatonfüreden és a járásban megalakult csoportjainak hivatalos lapja” első lapszáma. Ennek eredeti – jelenlegi ismereteink szerint a lap egyetlen fennmaradt – példányát a Városi Helytörténeti Gyűjtemény őrzi.⁶⁰ Nagy László 1957-ben megjelent, a veszprém megyei hírlapokról összeállított munkájában⁶¹ azt írta az újságról, hogy „Nincs meg egy könyvtárban sem.” Zákonyi Ferenc két helyen is hivatkozik rá és mindkétszer egyetlen megjelent lapszámról ír.⁶² Horváth Ferenc 1978-ban megjelent munkájában⁶³, azt írta, hogy a lap „közgyűjteményben nem található”, valamint azt is, hogy 1919. április 20. és augusztus 6. között jelent meg, tehát valószínűleg több szám is megjelent. [Az változat is elképzelhető, hogy Horváth Ferenc – jobb híján – feltételezte, hogy áprilistól augusztusig megjelent a lap.] Ára 30 fillér volt, elő lehetett rá fizetni: egy hónapra 2, negyedévre 6, fél évre 12, egész évre 24 Korona. Az első szám fejlece szerint minden csütörtökön és vasárnap jelent meg. Felelős szerkesztője Farkas József, a főmunkatársak Bárd Béla⁶⁴ és Somogyi Károly⁶⁵ voltak. A szerkesztőség és egyben kiadóhivatal a Marton Márton-féle házban⁶⁶ működő párttitkárságon volt. A 4 oldalas lap a füredi Balaton könyvnyomdában készült.
28. Schäfer/Schaffer Károly (? , 1895 körül? – ?, ?) tartalékos zászlós. Édesapját korán, 1900-ban elvesztette. A Balatonfüreden a Nagyvendéglő éttermét és a korábbi Milleker-féle kávéházat bérlő és működtető Juranek József feleségének (Schäfer Ilona) unokaöccse volt. Balatonfüreden, a mai Csók utcában laktak. A „Balatonfüred” c. újság (1923. október 20., 2. oldal) szerint Balatonfüredről vonult be Székesfehérvárra, a 17. h. gy.e.-hez 1915 májusában, majd ez év októberében áthelyezték a 314. h. gy.e.-hez, Csíkszeredára. 1916. január közepén egységével a volhíniai frontszakaszra került. Az egyik géppuskás egység parancsnoka volt, a lucki áttörést ő és egy másik tisztársa élte túl az ezred 83 tisztje közül. Később ezredsegédtiszt lett. 1916. augusztus 31-én orosz fogságba esett. A „Balatonfüred” c. újság által közöltekkel kapcsolatban sem a Hadtörténeti Levéltárban, sem annak bécsi kirendeltségében nem sikerült semmilyen adatot fellelni. Az 1917. és az 1918. évi ranglista szerint viszont még 1915. november 2-án a 17. h. gy. e. állományában volt, mint tartalékos zászlós. Özvegy édesanyja még 1928-ban is kerestette újságban, hirdetések segítségével. Neve szerepel a füredi hősi emlékművön Schäfer, továbbá a katolikus honvédek emléktábláján Schöffner névváltozatban.
29. 314. honvéd gyalogezred. A magyar királyi 70. honvéd gyaloghadosztályt 1915. szeptember 18-án alakították meg az úgynevezett erdélyi csendőrhadosztályból. (Ezt, mivel 1914 októberétől Erdélyben gyakorlatilag nem voltak csapatok, állították fel a román határon lévő megerősített csendőrörsökből, valamint az Erdély belsejében levő csendőrtartalékokból) 1916. június elején az orosz frontra szállították, ahol a 4. hadsereg kötelé-

- kébe került. November elején visszavezényelték az erdélyi frontra az 1. hadsereghez. 1918. június közepén az olasz hadszíntérre csoportosították át. Hadrendjét a 207. gyalogdandár (113., és 115. honvéd gyalogezred), a 208. gyalogdandár (33., és 314. gyalogezred) és a 70. tüzérdandár alkotta. Parancsnoka 1915. szeptember 18-tól Goldbach Antal⁶⁷ vezérőrnagy, 1916 augusztusától Sorsich Adalbert⁶⁸ gyalogsági tábornok, 1918 májusától Berzeviczy Béla⁶⁹ vezérőrnagy volt. Ennek alapján szintén megkérdőjelezhetők a „Balatonfüred” újság által írtak, miszerint már 1916. január közepén a frontra került.
30. Volhynia. A Volhínia néven ismert (az Észak-Galiciaként is emlegetett), a Pripjaty és a Nyugati-Bug folyók térségében fekvő történeti földrajzi terület az első világháború idején, 1915 nyarán, a gorlicei áttörést követően került a központi hatalmak ellenőrzése alá egészen a Styr folyóig. Innen 1916 nyarán az oroszok által megindított úgynevezett Bruszilov⁷⁰ offenzíva következtében a Stochod folyó mögé vonultak vissza az osztrák-magyar és német csapatok, és ott szilárdították meg a védelmet.
31. id. Schäfer Károlyné Hinterreiter Teréz (Pest [Józsefváros], 1872. október 12. – Polgárdi, 1934. február 4.). A Hinterreiter család tagjai Fejér megyében éltek, vélhetően emiatt is vonult be ifj. Schäfer Károly a fehérvári ezredhez. Édesanyja az 1920-as évek végéig Balatonfüreden élt, ekkor költözött a Fejér megyei településre testvéréhez, az ottani plébánoshoz.
32. Andorffy [eredetileg: Krúg] Péter Pál színész, rendező, színigazgató (Eger, 1856. január 10. – Balatonfüred, 1919. május 30.) Házasságon kívül született, anyja: Krúg Erzsébet. Lakóhelyük Eger Maklári városrészében, a 491. szám alatt volt. Elemi iskolai tanulmányait nem tudta befejezni, ezért anyja könyvkötőinasnak adta, onnét 15 éves korában megszökött, Szegedi Mihály⁷¹ színtársulatához csatlakozott, ahol a „Liliomfi” ifjú Schwartz-ának szerepében mutatkozott be. Szegedi társulatától megválva játszott Aradon, Debrecenben, Kolozsvárott, Szegeden, Pécsen, Kassán, Miskolcon, Kecskeméten, Szatmáron, Veszprémben és Balatonfüreden is. Eleinte Szegszárdi / Szekszárdi néven drámai szerepeket játszott, majd komikus-, operett- és karakter-szerepekben aratta sikereit. 1874 októberében a miskolci színtársulat szerződött tagjai között volt Szekszárdi Péter segédszínész. 1881 júliusában előbb Veszprémben, majd július 10. körül Gerőfy Andor⁷² színtársulatának tagjaként Füreden lépett fel, Szegszárdi Péter művésznévén. 1883. június 23-án, Kecskeméten, a színikör megnyitása Andorfi (Szekszárdi) Péter néven, mint a népszínház tagja szerepelt. 1885 júliusában már újra Gerőfy színtársulatának tagja Andorffy Péter néven, és ekkortól már csak ezt a nevet használta. Pályafutásának 30 éves jubileumát Kassán ünnepelte 1901-ben. 1912-ben vonult vissza. Korai magyar némafilmekben is szerepeket vállalt. Játsszotta 1915-ben Gonosz Pista szerepét Tóth Ede⁷³ „A falu rossza” című népszínművéből Pásztory M. Miklós⁷⁴ által rendezett azonos című filmben, és 1918-ban Hilmer gyáros szerepét a Deéry Alfréd⁷⁵ rendezésében készült „Casanova” című produkcióban. Valószínűleg gyógykezelésre érkezett a fővárosból balatoni fürdőhelyre, ahol az Erzsébet szanatóriumában meghalt.
33. Stein József berlini rendező – A „Star” filmgyárnál dolgozott már 1918-ban is. A Színházi Élet 1919. október 5 – 11. (39 – 40. sz.), 46. oldalán a következőt írták: „*Három új Star-darab. A Star-filmgyár pasaréti műtermében élénk munka folyik a vállalat három rendezője: Deéry Alfréd, Balogh Béla⁷⁶ és Stein József vezetésével. Alig készültek el a legújabb nagy darabok, máris befejezésükhöz közelednek azok a darabok is, amelyek ez év vége felé fognak megjelenni. Így munkában állnak a következő filmek: >>A becsstelen<<, filmre írta Pakots József⁷⁷, rendezi Deéry Alfréd. A főszerepeket játsszák: Hollay Kamilla⁷⁸, Tanay Frigyes⁷⁹, Szerémi Zoltán⁸⁰, Vendrey Gusztáv⁸¹ és Margittay Gyula⁸². A második film címe >>„Isten hozzád szerelem<<; filmre dolgozta Falk Richárd⁸³, rendezi Deéry Alfréd. Főszereplők: Hollay Kamilla és Margittay Gyula, aki egy intrikus szerepet játszik a darabban. A harmadik filmnek >>Asszonybosszú<< a címe, szintén Falk Richárd írta filmre, rendezi pedig Balogh Béla. A női főszerepet Mattyasowszky Ilona⁸⁴ és Fái Flóra⁸⁵ játsszák, a férfiak közül Fenyő Emil⁸⁶ és Ihász Aladár⁸⁷ viszik a vezetőszerepeket.” Szintén a Színházi Élet 1923. május 6 – 12. (19. sz.) 58. oldalán olvasható a következő: A >>Szeszély<< Buenos-Ayresben <sic!>. Délamerika a filmek csodavilága, ott vannak azok a titokzatos filmvárosok, ahol a felülmúlhatatlan amerikai attrakciók készülnek. Ott él Chaplin⁸⁸, Fatty⁸⁹, oda utazott most Pola Negri⁹⁰ és Lubitsch⁹¹ és ott vannak mind a bálványok ... Képzeltető tehát, hogy mennyire elkényeztetett és fejlett Ízlésű a Buenos-ayresi mozi közönsége. Annál nagyobb sikere a magyar filmnek az a bemutató, amelyik március havában zajlott le az ottani Empire színházban, amikor is Forró Pálnak⁹² >>Szeszély<< című filmdrámáját pergették le. A regényei tárgyú filmet annak idején a Star filmgyár készítette és Stein József berlini rendező rendezte. A főszerepet, egy szenvedélyes, szeszélyes asszonyt Igalits Sandy⁹³ játszotta, akit azonban Délamerikában angol névre kereszteltek át. A férfi főszerepet Fehér Gyula⁹⁴ játssza és az ő magyar cigány alakítása nagy feltűnést keltett a túlnyomórészt spanyol közönség között.” Valószínűleg azonos azzal a Stein Józseffel, aki 1931-ben a készülő „Hyppolit” producere volt. („Budapesti Hírlap”. 1931. augusztus 6. (177. sz.), 10. oldal) Jelenleg nem rendelkezünk semmilyen további adattal róla.*
34. Szelle Mihály cipész (Veszprém, 1895. szeptember 22. – Veszprém, 1967. március 26.) Csopakon élt, tagja volt a Csopaki Iparoskörnek. – A 31. honvéd gyalogezred veszprémi alakulat volt.

35. Szelle Ferenc magánhivatalnok (Veszprém, 1903. május 31. – Szombathely, 1962. március 4.) féltestvérek, apjuk Szelle Zsigmond (Veszprém, 1865. május 25. – Veszprém, 1943. január 25.) ekkor valószínűleg már a fürdő-igazgatóság alkalmazottja volt. Szelle Ferenc később a Balatonfüredi Sport Clubnak alapító tagja lett, 1947-ben részt vett a gyógyhelyi bizottság újraalakításában. Több társadalmi szervezetnek is aktív résztvevője volt.
36. Nánay Gyula Geiza Viktor Sándor polgári iskolai igazgató (Újhodospuszta, 1864. február 22. – Balatonfüred, 1944. augusztus 30.) A balatonfüredi polgári fiúiskola igazgatója volt, 1921-es nyugdíjazásáig. A balatonfüredi római katolikus egyházközség világi elnöke volt. A füredi katolikus temetőben búcsúztatták.
37. Szuhács János polgári iskolai tanár, címzetes igazgató (Ratk, 1881. július 1. – Balatonfüred, 1951. január 16.) 1909-től 1943-ig tanított a balatonfüredi polgári iskolában. 1909-től 1914-ig felügyelő nevelő is volt a fiúinternátusban. 1919 júliusában a leváltott Nánay Sándor igazgató munkakörének ellátásával bízták. 1936-ban szakfelügyelői megbízást kapott. Helyettes igazgatói megbízatásai: 1921, 1925, 1938–39-ben, majd kinevezett igazgató 1939-től nyugdíjba vonulásáig, 1943-ig. Részt vett a balatonfüredi járás és a község kulturális és gazdasági életében. Számos közeleti tisztséget töltött be. 1927-től gondnoka lett az Országos Polgári Iskolai Tanár-egyesület Dulovits Árpád⁹⁵ üdülőjének. Ünnepek, avatások kítűnő szónoka volt. Tanulmányúton járt Ausztriában, Svájcban, Horvátországban. Jelentős a szakirodalmi munkássága: a korabeli lapokban, valamint az iskola értesítőiben számos írása jelent meg. Füreden, a Bajcsy-Zsilinszky utcai református temetőben nyugszik.
38. Farkas József polgári iskolai tanár – 1913 novemberében nevezték ki Balatonfüredre. 1914 júliusának végén 30-i dátummal Ungvárra helyezték át, majd 1918-ban ismét – mint Ungvárról menekült tanár – Füredre került. 1919. július közepén „... *A közoktatásügyi népbiztos Molnár Antal intézeti vezetőnek rendelkezési állományba helyezésével a balatonfüredi Erzsébet szeretetház vezetői teendőinek ellátásával ideiglenesen Farkas József a balatonfüredi áll[ami]. polg[ári]. fiú[iskola]hoz beosztott ungvári áll. polg. f. iskolai rendes tanítót (1919. július 17 — 126826) bízta meg.*” A jelenleg rendelkezésre információk alapján valószínűsíthető, hogy Farkas Józsefet az ellene lefolytatott fegyelmi eljárás után elocsátották, illetve a pedagógusi pályáról eltávolították. Életrajzi adataira vonatkozóan jelenleg nem áll rendelkezésre információ.
39. dr. szigeti Debreczeni Sándor ügyvéd (Nagykároly, 1886. június 12. – Budapest, 1947. október 20.) – Valószínűleg róla van szó. Jelenleg nem áll rendelkezésre róla további információ.
40. Hayden István törzssörmester. Saját bevallása szerint az I. világháborúban a 8-as honvédhuszároknál szolgált őrmesterként. A háború utolsó évében a katonai rendőrséghez került, a Keleti pályaudvarnál teljesített szolgálatot. A Károlyi-kormány alatt az államrendőrséghez vették fel, a bűnügyi nyomozóosztályhoz, mint detektívet. A proletárdiktatúra kikiáltásakor elbocsátották, ekkor először a Vörös Őrségnél ajánlotta fel szolgálatait, de amikor igényt tartottak munkájára, akkor inkább Siófokra utazott, és ott bújkált, mintegy 4 hónapig. A nemzeti hadsereg megjelenésekor azonnal jelentkezett, végül a siófoki fogda fogláraként a rendőrséghez osztották be. Az itt tapasztalt hatására két hónap után először egészségügyi okokra hivatkozva kérte felmentését a szolgálat alól, ekkor azonban Feiszberger Gyula százados lertartóztatta. Attól tartva, hogy mint tanút, el akarják hallgattatni, megszökött, Budapestre ment, ahol a Népszavának mindent elmondott. Hayden beszámolóját maga később Prónay Pál⁹⁶ is megerősítette emlékirataiban. A Népszavában megjelentek nemzetközi felháborodást keltettek. Az Amerikai Egyesült Államok egy ezredet küldött Magyarországra a siófoki ügy kivizsgálására, aki természetesen nem talált semmi kirívót. (Állítólag a fővárosi zsidók beszéltek rá, tussolja el, annyira féltek attól, hogy Horthyék emiatt rajtuk állnak bosszút.) Valószínűleg a Népszavában megjelentek is hozzájárultak ahhoz, hogy 1920 elején a tiszti különítményesek a lap több munkatársát is meggyilkolták. Nem mellesleg: maga Horthy készítette őket erre, annyira felbőszült az újságban megjelentek miatt. Jelenleg nem áll rendelkezésre róla további információ.
41. A kommün bukása után összefogdoszták és Siófokra szállították azokat, akik a Tanácsköztársaság alatt Füreden exponáltak magukat. Közülük Illés József⁹⁷ – a rendelkezésre álló információ szerint – Siófokon belehalt a valóságba. A többieket – Csizmazia Darab József⁹⁸, Langer István⁹⁹ füredi főszolgabíró, Luttor Ferenc¹⁰⁰ füredi plébános kérésére – elengedték. A nemzeti hadsereg első egységei már augusztus 6-án megjelentek Siófokon. Deák István (Siófok) közlése szerint a Veszprém megyében összefogdosztak Siófokra szállításával kapcsolatban két verzió ismeretes. Az egyik változat szerint ez a Helka csavargózóssal történt, a másik szerint uszályokat használtak erre a célra. Deák István a Helkát tartja valószínűbbnek, mivel ezen a foglyok őrzése (és a szökésük megakadályozása) egyszerűbb volt, mint a nyitott, alacsony oldalfalú uszályok esetében. Illés Józsefet valószínűleg a Veszprém megyeiekkel együtt Siófokon a Vasady-Deutsch-féle gabonarakárba (ma: Fő utca 180.) vihetették, ahol a kihallgatása során életét vesztette. 1947-ben, a siófoki Csicsali-kanyarban feltárt tömegsírban talált maradványok exhumálása után a következőket tudták azonosítani az 1919. augusztus 27-én (vagy még 25-én) kivégzettek – a siófoki Halász Lajos kivételével mind Veszprém megyeiek voltak – közül: Amrein Kálmán, Bajor István, Bogdán Kálmán, Cserényi László, Erhardt József (Devecser), Göndöcs József, Halász Lajos (Siófok) Herke János, Hitter Kálmán, Illikman Lajos, Király Lajos, Kisfaludi Gyula (Balatonalmádi), Komlós Ernő, Krammer Béla, Krammer Ede, Krammer Viktor, Krausz Lajos, Májer Gyula, Oravec József,

Pap Gábor, Pap József, Plank István, Próder László, Rimpek Lajos, Roland Ferenc, dr. Sági Ede, Sági József, Schneider József, Schwarcz Gyula Simon Antal, Simon Benő, Simon József, Stumpfhauser János, Süle Béla, Szabó János, Szigeti József, Szlanovits János, Tamácsvics Sándor (Veszprém), Varga Lajos, Zazvonic János (Veszprém). [Deák István (Siófok) adatközlése alapján.]

42. Freisberger százados – Az irodalom egy része Freissberger/Freisberger [1934-től Szentkuthy] Gyula Adalbert Károly századossal azonosítja (Nagy Báb, 1886. április 26. – ?, ?). Az 1920-as évek második felében nyugdíjazták, majd az 1930-as évek második felében nyugállományú őrnaggyá léptették elő. 1947 után (feltehetően a róla szóló, leleplezőnek szánt újságcikk nyomán) őrizetbe vették, a népbíróóság először 7 év fegyházra ítélte, vélhetően a siófoki események miatt, majd másodfokon felmentették. Mindenesetre az a tény, hogy 1920-as házasságkötésekor Freisberger Gyula százados lakóhelye a budai „Vár, Királyi Palota”, arra enged következtetni, hogy akkor Horthy Miklós közvetlen környezetéhez tartozhatott. Az irodalom másik része azt írja, hogy a Sopron vármegyei Fülesen (Nikitsch, Burgenland) született személyről van szó, aki később Somogyvárra változtatta meg családi nevét. A szóban forgó településen valóban született egy Freissberger Gyula, 1895. április 21-én, aki 1929-ben, már budapesti lakosként változtatta meg a családnevét Somogyvárra, ekkor avatták vitézzé is. 1895-ös születését figyelembe véve nem túl valószínű, hogy 1919-ben, 24 évesen már századosi rangot ért volna el, valamint 1921-es, budapesti házasságkötésekor foglalkozása: „*hírlapíró*”. (A világháború befejezésekor tartalékos főhadnagy volt.) A két világháború között több könyve jelent meg. 1935-ben és 1939-ben a csornai kerület országgyűlési képviselője lett. Budapesten hunyt el, 1953. február 12-én. Volt azonban egy testvére, aki a katonatiszti pályára lépett. Freissberger Vilmos Frigyes Győző (Csömör, 1883. április 5. – Székesfehérvár, 1949. augusztus 11.). 1919-es budapesti házasságkötésének bejegyzése szerint „*vegyész*”, illetve „*százados*” volt. Akár ő is lehetett a Siófokon a Prónay-különítmény egyik egységparancsnoka, bár annak alapján, hogy az 1919. május közepi házasságkötésekor budapesti lakos volt, vannak kétségeim ezt illetően. 1924-ben változtatta meg a családnevét vitéz Somogyvárra. Vélhetően a névváltoztatása is a vitézzé avatásához kapcsolódik. 1925-ben már alezredes, ezredesi rangfokozatban nyugdíjazták.
43. dr. Schmidt Ferenc orvos, fürdőigazgató főorvos (Zalaegerszeg, 1881. január 21. – San Diego, 1958. július 29.) Orvosi tanulmányait a budapesti és a grazi egyetemen végezte. Katonaorvosként dolgozott 1915-ig, és mint törzsorvos vonult nyugdíjba. Közben 1912-ben a tihanyi főapát kinevezte a balatonfüredi szanatórium igazgató főorvosának. 1949-ig töltötte be ezt az állást. 1954-ig magánorvosként működött tovább Balatonfüreden. 1922-ben a budapesti egyetem orvosi karán orvos-tanári képesítést szerzett. Az Orvosi Hetilapban 1929–1940 között számos cikke jelent meg. Cséplő Ernő halála után 1938-tól a Balatoni Szövetség társelnöke lett. Gyermekeihez vándorolt ki Amerikába, és San Diegoban halt meg. Ady Endre orvosa (1917) és jó barátja volt. 1926-ban gyógyította Rabindranath Tagore Nobel-díjas költőt, kivel haláláig kapcsolatban állt. A balatonfüredi szív-szanatóriumi kezelések hírnevének egyik megalapozója.
44. Löbl Mór veszprémi fűszerkereskedő, majd füredi szállodatulajdonos (?, 1852.? – Balatonfüred, 1919. november 19.) Az 1910-es évek elején szerezte meg a szállodaként üzemelő fürdőtelepi Fülöp- (vagy posta-) házat, amelyet valószínűleg a felesége után, Terézia udvarnak nevezett el. 1919-től 1924-ig özvegye, majd azt követően vejük, Weber Albert vezette a szállodát, 1937-ben elváltak, 1940-ig Löbl Gizella vezette a szállodát. 1940-ben az épület tulajdonosa már az unoka, Vértess Józsefné Sebők Erzsébet volt.
- Löbl Mórné Oblatt Teréz (?, 1859? – Balatonfüred, 1938. június 28.)
 Bátori [1882-ig Braun] Géza mészáros (Pest, 1869. október 21. – Rákosszentmihály (Budapest), 1927. február 25.)
 Bátori Gézané Löbl Szeréna ([Nemes]Vámos, 1879. március 2. – Budapest, 1939. február 9.)
 Bátori Miklós (Budapest, 1901. december 26. – ?, ?)
 Sebők Gyuláné Löbl Gizella (Veszprém, 1876. április 2. – ?, ?) Első férjétől elvált, 1924-ben új házasságot kötött Weber Alberttel. 1937-ben második férjétől is elvált.
- Vértess (1907-ig Valdmann/Waldmann) József ügyvéd (Gyöngyös, 1889. augusztus 4. – Budapest, 1941. október 25.)
 Vértess Józsefné Sebők Erzsébet (?, 1896. február 1. – ?, ?)
 Weber Albert százados (Fehértemplom, 1886. május 22. – ?, ?)
45. dr. Surgoth Gyula János táblabíró. (Dunaföldvár, 1874. augusztus 18. – ?, 1940. február 23. előtt néhány nappal) A középiskolát Budapesten és Sopronban az evangélikus főgimnáziumban végezte, jogi tanulmányait pedig a debreceni jogakadémián. A budapesti törvényszéken kezdte bírói pályáját, később mint ügyész dolgozott Szolnokon, majd a budapesti törvényszék tanácselnöke volt. A világháború idején ítélőtáblai bíró lett. A háború utáni időben már csak rövid ideig maradt a bírói pályán, de a Tanácsköztársaság bukása után hírhedté vált a kommunizmus alatt szerepet vállalók ellen hozott rendkívül szigorú ítéleteiről. Ő volt a kommunista bűnösök felett ítélező büntetőtörvényszéki „gyorsított” tanács elnöke. Ő vezette Korvin–Klein Ottó és társainak tárgyalását is. Hivatalosan „*László Jenő és társai bűnügye*”-ként tartja számon a budapesti törvényszék. Valamennyi vádlottat halálra ítélték és kivégezték. 1921-es nyugdíjaztatása után Budapesten ügyvédi gya-

- korlatot folytatott. 1923-ban Horthy Miklós kormányfőtanácsossá nevezte ki. 1935-ben a kormánypárt jelöltjeként Tatabánya képviselőjeként a parlamentbe is bekerült. 1938. végén több képviselőtársával együtt kilépett a kormánypártból.
46. dr. László [1891-ig Löwy] Jenő ügyvéd, politikus, a Tanácsköztársaság alatt a Budapesti Forradalmi Törvényszék politikai biztosa (Szatmárnémeti, 1878. március 5. – Budapest, 1919. december 29.) Érettségijét követően Budapestre költözött, hogy jogt tanuljon. 1906-ban lett ügyvéd. Ügyvédi pályafutása alatt állandó védőként működött közre a választójogi harc során letartóztatott és bíróság elé állított szocialisták ügyeiben. A Tanácsköztársaság idején minden eszközzel fellépett az ellenforradalmárnak minősített emberek ellen. A bukás után letartóztatták, a dr. Surgoth Gyula vezette bírói tanács társaival együtt gyorsított eljárásban halálra ítélte és kivégezték.
47. vitéz nemes sepsziszentiványi Szent-Iványi István Oszkár Andor Dezső honvéd főhadnagy (Sopron, 1892. augusztus 14. – Budapest?, 1972. február 22.?) 1913-ban végzett a Ludovika Akadémián. A balatonfüredi szervezkedéssel kapcsolatban jelenleg nem áll rendelkezésre hitelt érdemlő információ. 1933-ban honvéd százados, 1940-ben alezredes, 1942-ben ezredes volt.
48. Benyovszky Károly Ferenc rendőrnagy, detektív-főnök-helyettes, író, újságíró. (Pozsony, 1886. július 4. – Bad Ischl, 1962. január 6.) Apja, Benyovszky Ferenc fényképész volt. 1913-ban Benyovszky Károly Ferenc már Budapesten élt, rendőrhivatalnok volt. A Tanácsköztársaság alatt Korvin (Klein) Ottó¹⁰¹ egyik helyettese lett. A dr. Surgoth Gyula vezette bírói tanács – a Stenczel – Nikolényi ügy miatt – 6 évre ítélte, amiből 4 évet a váci fegyházban töltött le. 1926-ban felmentették a vádak alól. Szabadulása után visszaköltözött Pozsonyba. A Magyar Életrajzi Lexikon szerint 1916 és 1928 között a Pressburger Zeitung munkatársa volt. 1928-tól a pozsonyi Magyar Újság, majd a Grenzboten szerkesztője. Főleg színház-, zene- és helytörténettel foglalkozott.
49. vitéz Horváth Győző Tibor honvéd százados. (Szeged, 1889. március 1. – ?, ?) A Ludovika Akadémia 1905/1908-as évfolyamában végzett. Az 1919 májusában leleplezett ellenforradalmi szervezkedés egyik vezetője. A Tanácsköztársaság bukását vizsgálati fogságban, illetve a rabkórházban érte meg. 1927-ben őrnagy, 1938-ban ezredes, 1940. augusztus 1-jétől tábornok volt. 1942-ben nyugállományba helyezték.
50. dr. Stenczel [Stentzel] János* ügyvéd (Erdély, 1885. március 13. – Budapest, 1919. április 23.) Budapesten 1919 áprilisában a proletárdiktatúra megdöntésére egy ellenforradalmi szervezet létesült, melynek tagjai voltak dr. Stenczel János ügyvéd és Nikolényi Dezső rendőr-segédfogalmazó is. A szervezkedés kitudódott, a benne résztvevőket (9 személyt) április 15-én letartóztatták. A budapesti forradalmi törvényszék Stenczelt és társait egy kivételével 1919. április 22-én halálra ítélte, és ezt az ítéletet a forradalmi kormányzótanács Stenczelre és Nikolényire nézve jóváhagyta. Dr. Stenczel Jánost és Nikolényi Dezsőt az ugyanakkor – a más ügyből kifolyólag – halálra ítélt Várkonyi Bálint dömsödi malomtulajdonossal együtt az V. kerületi Markó-utcai reáliskola udvarán másnap hajnalban agyonlőtték. Földi maradványait 1929-ben exhumálták, és a Kerepesi (Fiumei) úti Nemzeti Sírkertben, díszsírhelyen újratemették. A 26/1-es parcellában álló síremlékéről az eredeti feliratot 1945 után eltávolították. *Néhány irodalomban Stenczel Vilmos ügyvéd néven szerepel.
51. Nikolényi Dezső József államrendőrségi segédfogalmazó (Budapest, 1897. április 27. – Budapest, 1919. április 23.) U. a. – Földi maradványait 1929-ben exhumálták, és a Kerepesi (Fiumei) úti Nemzeti Sírkertben, a főváros által adományozott díszsírhelyen újratemették.
52. Faragó [1911-ig Fränkl] Adolf nyomdász (Rózsashegy, 1872. november 30. – Budapest, 1942. július 29.) 1903-ban még Rákospalotán betűszedő, 1908-ban még szintén az, a Terézvárosban. 1911 júniusától¹⁰ működött az általa alapított balatonfüredi Balaton Könyvnyomda. Itt készült az 1912. április 21-étől 1915. január 31-ig megjelent „Balatonfüredi Hírlap” c. hetilap. 1912 áprilisában átvette a Magyar – Francia Biztosító RT. balatonfüredi képviselőjét is. 1914. december elején a nyomda és a papírkereskedési üzlet a tűzoltószertár épületébe költözött. 1915. február 1-jével Faragó átmenetileg felfüggesztette a „Balatonfüredi Hírlap” megjelentetését, de terveivel ellentétben később sem tudta újraindítani a lapot. Zákonyi Ferenc szerint 1920. január 20-án 100 000 korona alaptőkével létrehozták a Balatonfüredi Nyomda RT.-t, részvényesei füredi és környékbeli gazdák és értelmiségiek voltak. Ennek némileg ellenmond az, hogy Faragó Adolftól a nyomdát a Balatonfüredi Nyomda RT. már 1919 novemberében, vagy 1919. december elején megvásárolta, tehát ekkor már valószínűleg megalapították a részvénytársaságot is. (Zákonyi Ferenc szerint 1920. január 20-án alakult meg. Szintén ellentmond Zákonyi Ferenc vélekedésének az is, hogy a „Balatonfüred” legelső, 1920. január 4-én megjelent száma szerint a lapot már a „Balatonfüredi Nyomdarészvénytársaság” nyomta.) Faragó Adolf az 1920-as években papír-, játék- és díszműáru-kereskedéssel foglalkozott. 1929-ben csődbe ment, a csődeljárási kényszeregyezséget 1930 májusában hagyta jóvá a veszprémi törvényszék. Valószínűleg ezt követően elköltöztek Füredről. Budapesten, a Kozma utcai izraelita temetőben nyugszik. További információ jelenleg nem áll rendelkezésre róla.
53. Juranek Józsefné Schäfer Ilona Aurélia (Budapest, 1873. március 8. – Balatonfüred, 1957. február 11.) Schäfer Károly nagynénje. Füreden a Mészöly Gyula utcában volt (ma: Csók u.) volt a házuk. A füredi plébánia templom egyik színes üveglakát ő adományozta.

- Juranek József Frigyes kocsmáros, vendéglős (Pest [Belváros], 1858. február 5. – Balatonfüred, 1917. május 10.) 1888-ban a VII., később a VI. kerületben kocsmáros. 1903-ban a Schäfer Ilona nevére bejegyzett budapesti IV. kerületi és a margitszigeti vendéglátó vállalkozás cégvezetője. 1905-ös házasságkötésüket követően valószínűleg társtulajdonos lett. A cégnél még társtulajdonos lett felesége unokaöccse, Schäfer Károly is. 1911 végén, 1912 elején eladták a margitszigeti étterem és kávéház bérleti jogát. Valószínűleg rövid ideig Székesfehérváron is működött. 1914. május 1-jétől átvette a korábban Milleker Lajos által üzemeltetett Nagyvendéglő kávézójának és étterem működtetését. Ebben szintén társtulajdonos volt Schäfer Károly. Halála után feltehetően felesége vitte tovább a vállalkozást. Mindketten az arácsi Passuth László (korábban arácsi II. sz. katolikus) temetőben nyugszanak. (I. parcella, 4. sor, 1–2. sírhely) A síremlék érdekessége, hogy azt díszítő színes üvegablakot, valószínűleg Palka József¹⁰² készítette.
54. Fazekas Vilmos (Rimaszombat, 1881. május 16. – Budapest, 1958. november 17.) 1903-ban Nován volt járási írnok. 1907 decemberében a balatonfüredi járás írnokává nevezte ki a zalai főispán. 1908-tól 1918-ig ipartestületi jegyző, 1914-ben a helyi Vöröskereszt-fiók egyik vezetője és gondnoka. Helyi tűzoltóparancsnok. 1919-es szerepvállalása (a járási direktorium elnöke volt) miatt a Tanácsköztársaság bukása után eljárás folyt ellene, majd elbocsátották. Az 1930-as években valószínűleg Felsőörsön élt, később Balatonboglárra költözött, ott élt haláláig.
55. „Pesti Hírlap” 1916. június 6., 14. oldal.
56. „Világ” 1916. november 9., 12. oldal.
57. Vaszary Kolos Ferenc (Keszthely, 1832. február 12. – Balatonfüred, 1915. szeptember 3.) 1847-ben lett tagja a Szent Benedek rendnek. Több helyen tanított, 1885-től pannonhalmi főapát, 1891-től hercegrímás, esztergomi érsek, 1893-tól bíboros. Esztergomi tanárként járt először Balatonfüreden. Pannonhalmi főapátként sokat tett a fürdőért. Jósága és jótékonykodása legendás volt. Még főapátként kezdte tervezettni a füredi nyaralóját, amelyet aztán 1892 augusztusában vett birtokba. 1898-ban Balatonfüred község díszpolgárrá választotta. 1913-ban lemondott egyházi hivatalairól, és a füredi nyaralóba vonult vissza. Nyaralója később honvédtisztii üdülő lett, jelenleg Vaszary Villa Galéria elnevezéssel kiállítóhely.
58. Vaszary [1943-ig Krisán] Gábor (Budapest, 1931. október 23. [25.?] – Budapest, 1952. október 10.) Vaszary Ernő fürdőigazgató unokája, és egyben nevelt fia. Apja, Krisán Traján halála után nagyapja őt és testvérét 1943-ban örökbe fogadta. Budapesten a bencés gimnázium (később Fazekas Mihály gimnázium) tanulója, de a nyarakat Balatonfüreden töltötte. Érettségi után nem volt lehetősége a továbbtanulásra, segédmunkásként dolgozott. 1951 májusában a tanulás reményében néhány társával nyugatra szökött. Münchenben szervezték és visszaküldték őket Magyarországra. Hamarosan újra Ausztriába mentek, ahol az osztrák csendőrség elfogta és az ottani szovjet megszállóknak átadta őket, akikről az ÁVH-hoz kerültek. Kémkedés és fegyveres összeesküvés vádjával halálra ítélték. A II. kerületi, Fő utcai börtönben hunyt el. Sírja ismeretlen helyen van. Balatonfüreden 1993-tól emléktábla őrzi emlékét, valamint a településen utcát neveztek el róla.
59. dr. Keserü Béla orvos (Fokszabadi-Gamászapusztá, 1900. január 20. – Balatonfüred, 1960. május 2.) A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemet 1923-ban fejezte be. A diploma megszerzése után, 1923-tól 1928-ig a Budapesti I. sz. Női Klinikán gyakornok orvosként dolgozott. 1929. január 1-jén került Balatonfüredre. Járási tisztifő-orvosként kezdte tevékenységét. Főállása mellett más munkaköröket is ellátott: a Balatonfüredi Szívkórházban a nőgyógyászati szakrendelést vezette 1949-től haláláig. A BM balatonfüredi üdülőjében 1948-tól haláláig látta el a szakorvosi feladatokat. A MÁV-nál pályaeorvosként 1936-tól szintén haláláig dolgozott, sokszor embert próbáló körülmények között. 1937-től itt már az üdültetés orvosi teendőit is ellátta. Vaszary Ernő fürdőigazgató lányát vette feleségül. 1938-ban nyitotta meg saját rendelőjét a Petőfi Sándor utcában épült „Keserü házban”. A rendelő az akkor legmodernebb műszerekkel volt felszerelve. Számtalanszor télen, csikorgó hidegben vagy jeges esőben, lovas kocsival vagy vasúti kézihajtányon kellett kilométereket utaznia a környékbeli falvakba, ahol még nem volt szakorvos. A II. világháborúban háza kórház és védettséget jelentő hely volt sok füredi család számára. A háború utáni időszak sem hozott számára megnyugvást. 1956 előtt többször hurcolták el, sokszor rendelés közben az ÁVO-sok. A háború alatt szerzett szívbjaja – katonaeorvos is volt – okozta a halálát. A Lóczy Lajos utcai Passuth László (katolikus) temetőben nyugszik.
60. Az 1980-as évek közepén felbukkant egyetlen fennmaradt példányról Elek Miklós balatonfüredi lakos kapott először csak másolatot Kiss Miklós csopaki lakostól, majd hamarosan ajándékba megkapta az eredetét is. Ezt követően Danóczy Balázs (Szekszárd, 1943. szeptember 13. – Veszprém, 1990. március 18.), aki a veszprémi Pannon Nyomda igazgatója volt 1977-től, kapott róla másolatot, amit szakdolgozatában fel is használt. Az 1990-es években az Országos Széchenyi Könyvtárnak készült róla egy másolat, majd az 1993-ban létrehozott Balatonfüredi Városi Helytörténeti Gyűjteménynek. Egy további másolat készült a csopaki Polgármesteri Hivatal kérésére is. 2001-et követően került Elek Miklóstól a Városi Helytörténeti Gyűjtemény tulajdonába – ajándékozás révén – az eredeti példány, amit néhány éve pályázati pénzből sikerült restauráltatni.
61. „A Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1820 – 1956.” Veszprém, 1957., 26. oldal

62. Balatonfüred. Veszprém, 1988., 225. oldal: „... április 20-án jelent meg az első és egyetlen szám. ... ez az újság csak magántulajdonban található ...”; 738 – 739. oldal: „... a legutóbbi időkig sehol sem sikerült feltalálni. Sem az OSZK-ban, sem egyetlen nyilvános könyvtárban, de magánosoknál sem. ... Az első és minden valószínűleg az egyetlen szám nemrég került elő magántulajdonból.” – Zákonyi Ferencnek Elek Miklós egy magánbeszélgetés során tett említést a fennmaradt példányról, Zákonyi valószínűleg így szerzett tudomást róla.
63. „A Zala megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. 1861–1973.” Zalaegerszeg, 1978., 24. oldal.
64. Bárd Béla Ottó törvényszéki jegyző (Várpalota, 1880. április 20. – Keszthely, 1929. augusztus 6.) 1899-ben érettségizett a mai Lovassy László Gimnáziumban. További információ jelenleg nem áll rendelkezésre róla.
65. Somogyi Károly Gyula ügyvéd, újságíró (Öcs, 1883. október 29. – Öcs, 1946. január 2.) Ügyvédi pályafutását Balatonfüreden kezdte, miután a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karán diplomát szerzett, feltehetően valamikor az 1900-as évek második felében. 1914 tavaszától társszerkesztője volt a „Balatonfüredi Hírlap”-nak, majd 1919-ben a „Balatonvidéki Vörös Újság”-nak. Az I. világháború kezdetén súlyosan megsebesült, ami miatt leszerelték. 1922-ben Devecserben nyitott ügyvédi irodát.
66. 1940-ben ez volt a Rákóczi u. 1. szám. Ekkori tulajdonosa dr. Marton Jenő – Marton Márton fia – alezredes, nyugalmazott főtorzszorvos, szőlőbirtokos (Szentantalfa, 1868. március 24. – Auschwitz [Oświęcim, Lengyelország], 1944. augusztus 15.) volt. Ma már nem látható, több, Ady Endre utcai épülettel együtt lebontották. Helyükön épült 2010 júliusa és 2012 áprilisa között Balatonfüreden az óvárosi posta melletti 75 férőhelyes mélygarázs, illetve a felette levő épületegyüttes, ahol üzlethelyiségeket, lakásokat alakítottak ki.
Marton [Morton] Márton [Márkus] (? , 1835? – Balatonfüred, 1935. július 4.) Az 1890-es évek közepig Szentantalfán volt vegyeskereskedő. A balatonfüredi izraelita temetőben nyugszik.
67. Goldbach Antal [Anton Goldbach von Sulittaborn] császári és királyi altábornagy (Neuschloß, 1866. június 26. – Neugarten, 1919. augusztus 28.)
68. Sorsich Béla Adalbert Ferenc Lajos József gyalogsági tábornok (Pest [Lipótváros], 1860. április 17. – Budapest, 1930. december 29.)
69. berzeviczei és kakaslomnici Berzeviczy Béla honvéd vezérőrnagy (Nagylomnic, 1870. november 6. – Budapest, 1922. február 17.) 1918. május végétől a 70. honvéd hadosztály megbízott parancsnoka a háború befejezéséig, 1919-ben a kassai honvéd kerület parancsnoka, 1920-tól Horthyhonvéd vezérkarának főnöke, altábornagyi rangban.
70. Alekszej Alekszejevics Bruszilov orosz lovassági tábornok (Tiflisz, 1853. augusztus 19. – Moszkva, 1926. március 17.) Ő irányította 1916 nyarán az oroszok sikeres támadását.
71. Szegedi/Szegedy Mihály színigazgató ([Mára]Marossziget, 1833. – Budapest, 1887. április 7.) Első fellépése Sárospatakon volt, 1866-ban. 1869-ben önálló társulatot alapított, amellyel vidéken turnézott. Minden pénzét a társulatára költötte. Utolsó éveiben Kecskeméten lakott. 1887. január elején elborult elmével előbb a Rókus-kórház megfigyelő osztályára, majd az angyalföldi* tébolydába szállították. Halálesetét a terézvárosi római katolikus anyakönyvben jegyezték fel. *Az irodalom tévesen a lipótmzei tébolydához köti a halálát.
72. Geröfy Andor színész, színigazgató (Székesfehérvár, 1849. október 10. – Budapest, 1892. június 21.)
73. Pásztor Mór Miklós virágkereskedő, filmrendező (Brassó 1875. november 2. – Budapest, 1922. május 9.) A virágkereskedésből gyűjtött vagyonát a filmezésre költötte. 1914-ben megalapította a Nemzeti Filmvállalatot.
74. Tóth Ede író, színész (Putnok, 1844. október 4. – Budapest, 1876. február 26.)
75. Deésy [Kämpf] Alfréd színész, filmrendező (Dés, 1877. szeptember 22. – Budapest, 1961. július 18.)
76. galánthai Balogh József Béla színész, rendező, filmrendező (Székesfehérvár, 1885. január 1. – Szentendre?/Budapest?, 1945. március 30.) Az I. világháború alatt kezdett filmezéssel foglalkozni. 1919. május 1-jén ő és felesége filmet készítettek a felvonulásról és margitszigeti majálisról. 1919-től a berlini Star filmgyár rendezője, később főrendezője. A kommun bukása után filmjeit betiltották, ellene és felesége ellen vizsgálat indult, azzal vádolták őket, hogy együttműködtek a kommunistákkal, de végül békén hagyták őket. Az 1920-as években egyre inkább háttérbe szorult a magyar filmes világban.
77. Pakots József író, újságíró, forgatókönyvíró, országgyűlési képviselő (Alvinc, 1877. március 22. – Budapest, 1933. június 12.) Első elbeszélései az „Erdélyi Híradó”-ban jelentek meg. Egy ideig Jókai Mórral is együtt dolgozott a „Nemzet” című lapnál. Gazdag irodalmi munkásságot fejtett ki. Elsősorban prózáiróként volt ismert, de színműveket is írt. Egy ideig művészeti igazgatója volt a Star Filmgyárnak, a vállalat több némafilmjének forgatókönyvét is ő készítette. 1922-ben a monori kerület országgyűlési képviselője lett.
78. Szatmári Jenőné Hollay Kamilla Borbála színésznő (Budapest, 1894. november 7. – Budapest, 1967. február 9.) A hazai némafilm egyik kiemelkedő alakja volt.
79. Tanay Frigyes színész (Budapest–Óbuda, 1875. augusztus 18. – Budapest, 1925. április 14.) U.a.
80. középgeczi Szerémy Zoltán Károly színész, főiskolai tanár ([Nógrád]Megyer, 1861. december 14., – Budapest, 1934. október 31.) A Pázmány Péter Tudományegyetemen elvégzett jogi tanulmányai után 1889-ben diplomázott a Színiakadémián. 1889 és 1891 között Kassán lépett fel, majd 1891-ben Kolozsváron játszott. 1896-

- tól a Vígszínház művésze volt. 1903-tól 1921-ig némafilmekben is feltűnt. 1907-től színészmesterséget is tanított. A Vígszínház öltözékében hunyt el. Alagon helyezték végső nyugalomra.
81. Vendrey Gusztáv – elírhatták a keresztnévét – Vendrei [Aschermann] Ferenc színész (Sepsiszent-györgy, 1858. június 26. – Budapest, 1940. július 2.) A farkasréti temetőben nyugszik. [Az is lehetséges, hogy a vezetéknévét írták el, és Vándory Gusztáv (Budapest, 1882. december 6. – Budapest, 1964. november 16.) az.]
 - 82.. Margittay Gyula színész (Arad, 1878. október 8. – Budapest, 1929. szeptember 17. körül) A hazai némafilm egyik legismertebb jellemszínésze volt. A világháború alatt a Star filmgyár szerződtette. Holttestét Dunaföldvárnál fogták ki a Dunából. Dunaföldváron temették el.
 83. Falk Richárd gyógyszerész, lapszerkesztő, újságíró (Debrecen, 1878. május 28. – Budapest, 1920. február 27.)
 84. felső és alsómattyasóczi Mattyasovszky Ilona Mária Vilma (előbb Gerlőczy Béláné, majd Bolváry Gézáné) (Esztergom, 1882. március 31. – Budapest?, 1943. április 12.) Hosszú ideig Fraknói Ilona néven szerepelt; a legelső magyar némafilmek kedvelt színésznője. Az I. világháború alatt főként az Astra filmgyár produkcióiban lépett fel, a Tanácsköztársaság idején a filmdirektórium tagja volt. A háború után második férjével, Bolváry Gézával egy ideig filmiskolát tartott fenn a fővárosban, majd 1926-ban Bécsbe, Berlinbe, később Münchenbe költöztek. Több német filmben is sikerrel szerepelt. A Fejér megyei Abán temették el.
 85. Fáy Flóra színésznő (Kecskemét, 1884. február 4. – Budapest, 1929. december 2.) A kolozsvári filmgyártás hőskorában számos némafilmben játszott. 1927-ben betegség miatt visszavonult.
 86. Fenyő Emil színész, filmrendező (Magyarokanizsa, 1889. március 18. – Budapest, 1980. augusztus 15.)
 87. felpéczi Ihász Aladár színész, drámaíró, rendező (Kiskunfélegyháza, 1886. június 27. – Nagyvárad, 1960. július 24.)
 88. Charles Spencer Chaplin angol filmrendező, forgatókönyvíró, színész, zeneszerző, vágó, filmproducer (London, 1889. április 16. – Vevey [Svájc], 1977. december 25.) Valószínűleg ő volt a legkreatívabb, legnagyobb hatású személyiség a némafilm történetében.
 89. Fatty – Roscoe Conkling "Fatty" Arbuckle amerikai némafilmszínész (Smith Center [Kansas, USA], 1887. március 24. – New York, 1933. június 29.)
 90. Pola Negri – Apolonia Chałupiec lengyel származású amerikai színésznő, filmszínésznő (Lipno, 1897. január 3. – San Antoni [Texas, USA], 1987. augusztus 1.)
 91. Ernst Lubitsch német–amerikai filmrendező, író (Berlin, 1892. január 29. – Los Angeles, 1947. november 30.)
 92. Forró [Fischer] Pál ügyvéd, regény-, színmű-, forgatókönyvíró, műfordító, színházi és filmszakíró. (Budapest, 1884. február 22. – Budapest, 1942. január 29.) A két világháború között a diákok körében a tíz legolvasottabb író között szerepelt. A zsidótörvények korlátozásai miatt nagyon sok álnévet használt.
 93. Igalits Sandy – Igalits Alekszandra magyar színésznő, filmszínésznő. (Kula?, 1896 körül – Budapest?, 1945 után) 1912-ben férjhez ment Speczián Gyula Károlyhoz. 1916-ban elvált, majd újra férjhez ment Jámbor Zoltánhoz. 1917-től a Vígszínház tagja volt. 1922-ben Münchenbe szerződött az Engel-Emelka Filmkonzern stúdióhoz.
 94. Fehér Gyula színész (Kecskemét, 1879. március 11. – Budapest, 1965. október 2.) Több némafilmben is játszott, a hangosfilm megjelenése után kisebb epizód szerepeket kapott.
 95. Dulovits Árpád miniszteri tanácsos, a kultuszminisztérium polgári iskolai ügyosztályának főnöke. (Savnik, 1880. július 10. – Kalocsa, 1949. július 5.) Jelentős szerepet vállalt a Klebelsberg-féle iskolaépítési program¹⁰³ végrehajtásában. Az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesület 1927-ben felavatott balatonfüredi üdülőházát (Honvéd u. 3.) róla nevezték el.
 96. tótrónai és blatncai Prónay Pál Sándor István Gábor katonatiszt (Romhány, 1874. november 2. – Szovjetunió?, 1946 után) 1919 júniusában Szegeden leszerelt tisztből és altisztből szervezett különítményt, amely a Tanácsköztársaság bukása után kétes hírnevet szerzett az elvetett kegyetlenkedésekkel és gyilkosságokkal. 1946-ban a Szovjetunióba hurcolták, ahol 20 év kényszermunkára ítélték. 2001-ben rehabilitálták.
 97. Illés József segéd munkás, a fürdőtelep politikai biztosa a Tanácsköztársaság alatt (? – Siófok?, 1919. augusztus vége?) Zákonyi Ferenc szerint Illés Józsefet Füredről, a Táncsics Mihály u. 4. sz. (egykori Árpád-villa) alatti lakásáról hurcolták el, előbb a füredi járásbírói fogdába, majd onnét Siófokra, ahol – az irodalom szerint – belehalt a bántalmazásba. Balatonfüreden utcát neveztek el róla. Életrajzi adataira vonatkozóan jelenleg nem áll rendelkezésre semmilyen információ.
 98. Csizmazia Darab József gazda, községi bíró, politikus (Balatonfüred, 1885. december 8. – Balatonfüred, 1969. május 15.) Szegényparaszti családból származott, a 18. század elejétől éltek Balatonfüreden. A kettős névhasználat a Darab és a Csizmazia családok rokoni kapcsolatából ered. A fürediek Cs. Darab Józsefként szólították. Az elemi után mezőgazdasági népiskolát végzett. 1902-ben 2000 korona összegű alapítványt tett a felépítendő katolikus templom javára. 1919 augusztusában közbenjárta a nemzeti hadsereg különítményesei által Füredről Siófokra hurcolt – a Tanácsköztársaság alatt politikai szerepet vállaló – fürediek érdekében. 1922–1939 között szőlőtermelőként számos sikert ért el. Téli tanfolyamok keretében tanította a szőlőművelés ismereteit. Javaslatára telepítették az Olaszrizling szőlőfajtát. Boraival több első helyezést ért el a Balatoni

Szövetség kiállításain, de az Országos Borversenyeken is nyert arany- és ezüst okleveleket. 1930–1939 között községi bíró volt. A Felsődunántúli Mezőgazdasági Szövetség tagjaként a kamarai gyűléseken képviselte Balatonfüredet. Kezdeményezte a Kéki-forrásból a vízvezeték kiépítését, részt vett a hitelszövetkezet megalakításában. A Magyar Szőlősgazdák és Hegyközségek Országos Egyesületében 1936 – 1942 között, mint választmányi tag képviselte Balatonfüred szőlősgazdáit. A Bor- és Gyümölcs-szeszfőzdék Országos Egyesületében igazgatósági tag volt. A katolikus templomnak a megépítésénél, mint egyházközségi előjáró az anyagi források előteremtésében segített. Közéleti és kulturális rendezvények vendégeit fogadta és látta vendégül. Rabindranath Tagore faültetésekor az előjáróság nevében ő köszöntötte és méltatta a hindu költőt. A szanatórium építésénél megszervezte, hogy a község gazdái önkéntes fuvarral szállítsák a követ. 1945-ben Kiszgádpárt delegáltjaként országgyűlési képviselőnek választották a tapolca-balatonfüredi választókerületben. 1945. június 24-étől az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja volt. Az őszi választáson egészségi állapota miatt már nem indult. A 50-es évek elején kulákság, majd fegyverrejtegetés vádjával letartóztatták, a bíróság utóbbi esetében bizonyítékok hiányában felmentette. A helyi Jókai Termelőszövetkezetnek megalakulása után tagja volt. A 60-as évek elejéig gazdálkodott, a Veszprém Megyei Tanácsnak is tagja volt. A Bajcsy-Zsilinszky utcai katolikus temetőben nyugszik.

99. Langer István Makár főszolgabíró (Budapest, 1876. június 22. – Balatonfüred, 1920. július 2.) Először 1902. május 22-én jött Balatonfüred-fürdőre, ekkor már fürdőbiztos és szolgabíró volt Tapolcán. 1908 nyaratól rövid ideig a zalaegerszegi járás szolgabírája volt, majd novembertől a balatonfüredi járáshoz helyezték főszolgabírónak. 1913 januárjában a Balatonfüredi Kaszinó alelnökének választották meg. 1914 szeptemberében, a frissen szerveződött füredi Vöröskereszt szervezet elnöke lett. 1915-ben, a megalakult balatoni katonai üdülőtelepeket gondozó bizottságba is beválasztották. Felesége szintén aktív szerepet vállalt a szervezet működtetésében. 1919 augusztusában Langer István is közbenjárt a Füredről elhurcolt direktóriumi tagok érdekében. Sírja Balatonarácson, a Passuth László temetőben van.
100. Lutter Ferenc plébános (Székesfehérvár, 1886. március 26. – Plátanos [Buenos Aires elővárosa], 1953. április 23.) 1918-ban került Balatonfüredre plébánosnak, ahol akkor csak szükségtemplom volt. 1919-ben ő is közbenjárt a Siófokra elhurcolt fürediek érdekében. 1920-ban a Balatonfüredi Nyomda Rt. egyik alapító tagja. Javaslatára és tevékeny közreműködésével kezdték el építeni balatoni vöröskőből a neoromán stílusú katolikus templomot, melyet 1927. szeptember 29-én szenteltek fel. A következő évben elkészült a templom melletti iskola és a plébánia épülete. Nevéhez fűződik még a hitoktatói állás megszervezése és különféle vallási egyesületek megalakítása. 1923 és 1926 között a „Balatonfüred” című újság felelős szerkesztője. 1928-ban kinevezték a magyar vatikáni követséghez egyházi tanácsosnak Rómába. 1947-ben Argentínába távozott és Buenos Airesben élt.
101. Korvin [Klein] Ottó banktisztviselő, politikus (Nagybocskó, 1894. március 24. – Budapest, 1919. december 29.) A Tanácsköztársaság alatt a Belügyi Népbiztosság Politikai Osztályának vezetői tisztségében ő szervezte meg a tanácsállam védelmi és megtorló apparátusát. A bukás után halálra ítélték és kivégezték.
102. Palka József üvegfestő mester (Retz, 1860. március 20. – Budapest, 1952. december 21.) A közép- és ipariskola elvégzése után díszítőüvegezést, üvegmaratást és üvegmozaik-készítést tanult Bécsben, s mindebből segédlevelet szerzett. A balatonfüredi plébániatemplom üveglakait ő készítette.
103. Klebelsberg-féle iskolaépítési program – Az 1920-as évek második felében több ezer iskolaépületet építettek Magyarországon, az alapjául szolgáló népiskolai hálózat kiépítésére irányuló tervet Klebelsberg Kunó művelődéspolitikus, miniszter (Magyarpécska, 1875. november 13. – Budapest, 1932. október 11.) még az I. világháború alatt kidolgozta, megvalósítására 1925-ben kapott lehetőséget és anyagi támogatást. Az 1926. évi VII. törvénycikk rendelkezett az elemi iskolák egy új típusáról, az érdekeltségi népiskola megteremtéséről. A törvény szerint ún. körzetek kialakításával – melyek három, illetve öt kilométer sugarú körben helyezkednek el – meg kellett teremteni az elemi iskolák létrejöttének lehetőségét. A törvény kötelezte a törvényhatóságokat és a birtokosokat a népiskolák létrehozására, akár önnön fizikai és anyagi áldozatuk árán is. Létrejött az Országos Népiskolai Építési Alap az iskolaállítási és fenntartási kötelezettségek biztosítására.

Felhasznált irodalom/forrás:

Zala vármegye feltámadása Trianon után: Zalai fejek. Budapest, 1930.

Zala vármegye ismertetője. Sopron, 1935.

Sziklay János: Dunántúli kultúrmunkások. Budapest, 1941.

Zákonyi Ferenc: Balatonfüred. Veszprém, 1988.

Balatonfüred és Balatonarács története. Veszprém–Balatonfüred, 1999.

Új magyar irodalmi lexikon. Budapest, 2000.

Új magyar életrajzi lexikon. Budapest, 2001–2007.

Balatonfüredi életrajzi lexikon. Balatonfüred, 2011.

Továbbá: gyászjelentések, anyakönyvi bejegyzések, internet, MACSE-, hungaricana-, ADT-adatbázis.

BÉRESI ÁKOS

A PAJTÁS HAJÓ BALESETE

(Balatonfüred történetének fekete napja) 2. rész

Egy hajó a történelem sodrában

Mit keresett aznap a Pajtás Balatonfüreden? A kérdésre a válasz egyértelműnek látszik, a hajó történetének ismeretében mégsem az. A hajót 1918-ban építették az újpesti Schlick-Nicholson hajógyárban, és dunai átkelő gőzösként állították szolgálatba. A II. számú csavargőzös ezután hosszú ideig végzett átkelő szolgálatot Budapesten, mígnem a második világháborúban a Markó utcánál aknára futott és elsüllyedt.¹⁰⁸ Ez semmiképp nem egy tipikus balatoni hajó története. Ezek után jogos a kérdés, hogy mit keresett Balatonfüreden – és egyáltalán a Balatonon.

A választ a második világháború utolsó heteiben találjuk.

1945. március 19-én Hitler berlini bunkere mélyén kiadott egy olyan utasítást, amelyet már hónapokkal azelőtt tervezett: ez volt az úgy nevezett Nero-parancs. Ez egészen pontosan úgy szólt, hogy a Harmadik Birodalom területének teljes infrastruktúráját, minden ellátó létesítményét és az élet fenntartásához szükséges intézményeket totálisan le kell rombolni, hogy az előrenyomuló hódítók csak „civilizációs pusztaságot” találjanak, amely az ott élők legprimitívebb igényeit sem képes többé kielégíteni. Bár e parancs fő célja a háborúban vesztes oldalra sodródott német nép elpusztítása volt, a Führer magától értetődően a német csapatok által még ellenőrzés alatt tartott összes európai területnek ezt a sorsot szánta. A parancs kiadására nem sokkal azután került sor, hogy a Balatontól keletre, Balatonkenese és Székesfehérvár között a Vörös Hadsereg felmorzsolta az utolsó nagy német offenzívát, és megindította előrenyomulását a Balaton mentén – azaz könnyen lehet, hogy a gyilkos parancs ily módon áttételesen, de kötődött a Balatonhoz. Annyi bizonyos, hogy az utasítást követően a visszavonuló német csapatok utászalakulatai igyekeztek legalább részben megfelelni az elvárásoknak, és elrendelték a balatoni vízijárművek megsemmisítését.¹⁰⁹ Sok balatoni hajós értesülve a németek szándékáról szinte nyomban önmaguk süllyesztették el hajóikat, hogy azok a víz fenekén vészeljék át a német visszavonulást, és azután könnyebben helyre lehessen őket állítani; ettől függetlenül azonban Hitler legalább a Balaton térségében olyan kárt hagyott maga után, amit az ötvenes évekig nem sikerült teljesen helyreállítani.

1949-ben már felmerült a Balaton-régió idegenforgalmi hasznosítása is, és ebben a vonatkozásban már elsősorban tömeges üdültetésben gondolkodtak az illetékes szervek. Ez a mennyiségi szemlélet egyértelműen szükségessé tette a hajópark hiányosságainak mielőbbi pótlását. Ekkor már nem egyszerűen az 1943-as kapacitás elérése volt a cél, hiszen ez önmagában nem elégítette volna ki a megnövekedett létszámú közönség igényeit. A közvetlenül a Balatonra termelő balatonfüredi Hajógyár ugyan dolgozott, de ezt a feladatot egymagában már nem tudta volna teljesíteni, így a MAHART illetékesei onnan szereztek hajókapacitást, ahonnan tudtak: ez a forrás pedig részben az import volt, részben pedig a dunai hajók átalakítása.

Így került a képbe az a kishajó-osztály, amelynek a későbbi Pajtás (ekkor még mindig II. számú csavargőzös) is a tagja volt. Tudomásunk szerint három ilyen hajót hoztak át Sió-csatornán a Balatonra: a II., a VII. és a VIII. számú csavargőzöst, amelyeket aztán itt Pajtásra, Ifjúgárdára, illetve Úttörőre kereszteltek át.¹¹⁰ A három hajót az ötvenes évek elején a balatonfüredi Hajógyárban átépítették, jöllehet a komolyabb biztonsági vizsgálat minden esetben elmaradt. Az átépítés során sokkal inkább az utaskapacitás megnövelésére törekedtek, amit például a fixtető meghosszabbításával értek el. A műszaki átalakítás során ezen kívül még az utastér négyszögletű ablakait cserélték ki a Balatonon előírásos kisebb kerek kajütblakokra, ugyanakkor 1952-ben a MAHART csoporthoz tartozó Balatoni Hajózási Vállalat egyszerűen csak papíron felemelte a maximális utaslétszámot kétszáz főre. Egy rövid üzemképességi szemlélt követően elrendelték, hogy a hajó maximális engedélyezett merülését 1,55 méterre növeljék, de a kötelező döntéspróbát, amelynek célja pedig a hajó stabilitásának ellenőrzése lett volna, el se végezték. E döntés indoka máig ismeretlen.¹¹¹

A hajók elnevezése persze jellemző a korszakra, ugyanakkor annyi közös még ezen felül is volt bennük, hogy mindhárom elnevezést a korszak hivatalos ifjúsági kultúrájából kölcsönözték. Az Úttörő és az Ifjúgárda esetében ez aligha igényel komolyabb magyarázatot. A Pajtás elnevezés kicsit még speciálisabb: bár önmagában a szót az úttörőnyelvezetből kölcsönözték, azonban kötődött hozzá

egy másik asszociáció: méghozzá közvetlenül utalt Rákosi Mátyás egyik jelzőjére: Rákosi pajtás.

A hajók kapacitásának megnövelését persze indokolhatná a megnövekedett utaslétszám, azonban ez semmiképpen nem menti fel az illetékeseket a felelősség alól, ahogyan ezt megtették. Ugyanis a fentebbi leírásból még a laikus számára is jól látszik, hogy az átépítés során számos alapvető biztonsági előírást a szó szoros értelmében figyelmen kívül hagytak. Valószínűnek tűnik az is, hogy a politika is sürgető elvárásokat támasztott a balatoni hajókapacitás minél gyorsabb, és minél „gazdaságosabb” fejlesztésével kapcsolatban, ami lehetővé tette a korszakra jellemző sikerpropagandát. Illetve lehetővé tette volna, ha 1954. május 30-án nem következik be a baleset – ez hiteltelenné tett minden állítást a balatoni hajópark sikeres fejlesztéséről.

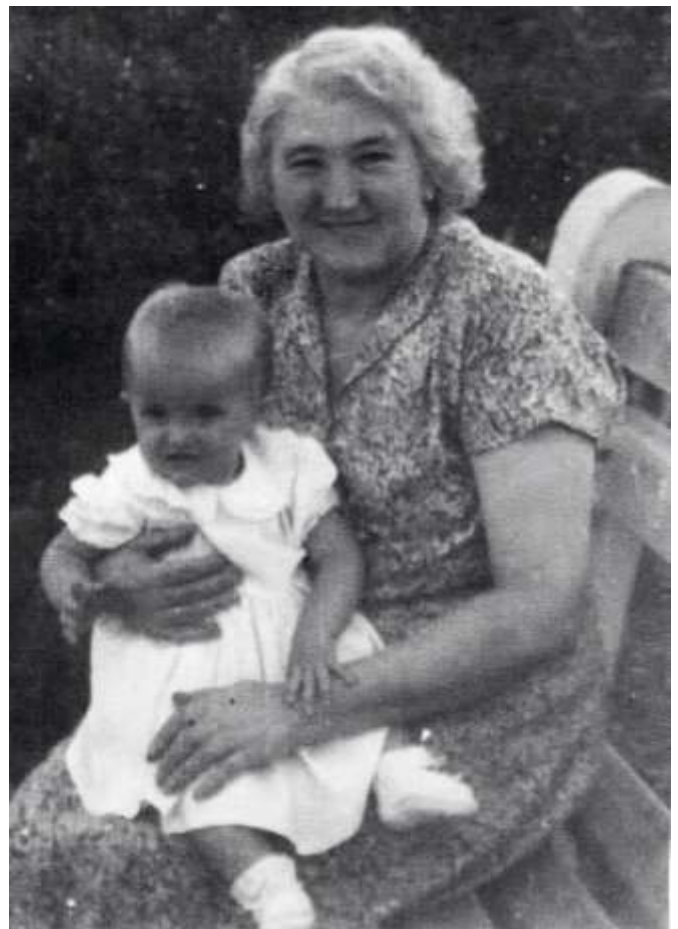
Mindez megmagyarázza, miért is próbálták annyira eltitkolni a balesetet: nem egyszerűen arról volt szó, hogy a tömegbalesetek nem illettek abba a hamisan pozitív országimázsba, amelyet a Magyar Dolgozók Pártja igyekezett felépíteni, hanem arról is, hogy ebben az esetben egy vizsgálat során számos vezető pozícióban lévő ember konkrét felelősségét lettek volna kénytelenek megállapítani, kezdve a MAHART BHV igazgatótanácsának tagjaitól akár Bebrits Lajos közlekedési miniszterig. Bár az ÁVH letartóztatásba helyezte a hajó személyzetének több tagját, valószínűleg hamar rá kellett jönniük, hogy az egész balesetet még a kor egyoldalú tájékoztatási rendszere mellett sem tudták volna úgy tálni, mint a kapitány és a kormányos kizárólagos felelősségét.

Sajnálatos módon Heisz Pál kapitány és Steiner János vizsgálati dossziéját a hatvanas években bezúzták, így a pontos tényeket egyelőre nem ismerhetjük meg. Annyi azonban így is bizonyos, hogy a Pajtás személyzetének tagjai nyolc hónapos vizsgálati idejük során mindvégig az ÁVH foglyai voltak, az Államvédelmi más szervet nem engedtek a közelükbe.¹¹²

Közvetett információk alapján azonban egyértelműen láthatjuk, hogy a titokban lefolytatott vizsgálat komoly műszaki hiányosságokat tárt fel. A Pajtás két balatoni testvérhajóját, az Úttörőt és az Ifjúgárdát a balatonfüredi Hajógyárban még 1955-ben átalakították, főleg a stabilitásukat igyekeztek fokozni, de a maximális utaslétszámot is lecsökkentették százötven főre – vagyis még a korábbinál is alacsonyabb utasszámot állapítottak meg. De ez a csökkentés nem csak az egykori dunai hajókat érintette, hanem a balatoni utasszállító

flotta összes egységét: még az olyan megbízható hajók elméleti kapacitását is lecsökkentették, mint az 1891 óta hibátlanul üzemelő Kelén és Helka gőzösök.¹¹³

Az Ifjúgárda és az Úttörő az átalakítást követően továbbra is a Balatonon maradt, azonban a Pajtást kiemelését követően 1957-ig nem engedték hajózni, majd visszaküldték a Dunára. A balesetet túlélő Ferencz Csernus Irén nővére a hatvanas években kisfiával a balatonalmádi kikötőben sétálva egy hajóról megjegyezte, hogy ez a Pajtás, csak más a neve.¹¹⁴ Ebben tehát nyilvánvalóan tévedett: a hajó nem lehetett a Pajtás, valószínűleg az Úttörőt vagy az Ifjúgárdát tévesztette össze vele.

Az egyik áldozat, Csernus Ferencné, unokájával, 1952 körül
(Az eredeti kép Fábián Péter tulajdonában)

A valódi Pajtás továbbra is szolgálatban maradt: Dömsöd néven 1987-ig, harminc éven át, eredeti funkciójában, dunai átkelőhajóként üzemelt; bár 1962-ben átépítették dízelmotorossá, és ezzel külsőleg is jelentősen átalakították.¹¹⁵ Alig emlékezett már arra a hajóra, amely 1954-ben Füred partjainál felborult. Jelenleg a pilismaróti öbölben pihen.

A titoktól a legendáig

A hatóság reakciója a Pajtás balesetére elég egyértelmű volt: szinte a borulás pillanatától kezdve igyekeztek begyűjteni minden tárgyi bizonyítékot. Az ÁVH civil ruhás detektívjei és a rendőrség nyomozói a helyszínen rengeteg fényképezőgépet szedtek össze, amelyekből kitépkedték a filmet; de az egyik mentésben részt vevő vitorlásversenyző, Lenkey Mária beszámolt róla, hogy azon a napon szülei fényképezték őket. Pár nappal később beadták előhívatni a negatívokat az OFOTÉRT-ba, de ezeket soha nem látták viszont.¹¹⁶

Ennek megfelelően – bár a szemtanúk és a túlélők, akik nagyon is jól érzékelték az eset súlyát, mást vártak volna – két nappal később egy rövid cikk jelent meg a két országosan megjelenő hírlapban, a *Szabad Népben* és a *Népszavában*. Ez így szólt:

„A Magyar Távirati Iroda közli, hogy a Pajtás nevű csavargőzös 1954. május 30-án 11.45 órakor Balatonfürednél felborult. A hajón a személyzettel együtt 185 ember tartózkodott. A mentési munkálatok a hajó felborulása után haladéktalanul, nagy erővel megindultak.

A hajón utazók közül tizenkét személy: Csomai Antalné, Csomai Piroska, Csernus Ferencné, Wittmann Sándor veszprémi lakos, Villányi Mária mözsi, Vituska Mária öcsényi, Ötvös Iván mester-szállási, Bernhárdt Gyuláné pesterzsébeti, Huszti Mária hajdúnánási, Homonnai Imre beregdaróci, özv. Domemis Gyuláné budapesti és Göbolyös László szekszárdi lakos életét veszttette. Többen kisebb sérüléseket szenvedtek.

A felborult hajó felemelése, valamint a felelős személyeknek megállapítása folyamatban van.”¹¹⁷

A kiránduló szekszárdi diákok.

Baloldalt: Göbolyös László és Vituska Mária

(Az eredeti kép Farkas Dénes tulajdonában)

A bagatellizáló stílusú és a baleset méretéhez, illetve a halálos áldozatok számához képest rend-

kívül rövid híradás ráadásul az újságok utolsó oldalán kapott helyet, közvetlenül egy Szunarzsó indonéz külügyminiszterről szóló cikkecske alatt – vagyis a lehető legjelentéktelenebb hírek között.

Az írás egyébként is számos hibát vétett, például a balesetben elhunyt Ötvös Irén nevét Ivánnak írta, de nagyvonalúan elfeledkezett Wittmann Sándor veszprémi lakos hét éves kisfiáról, Ernőről, aki szintén életét veszttette a Pajtáson. Egyébként is igyekezett minél kevesebb információt közölni a halottakról, ami egyértelműen azt a célt szolgálta, hogy az újságolvasó közönség – legalábbis az a része, amelyik átküzdötte magát Szunarzsó külügyminiszter úr nyilatkozatán – ne embereket lásson, csak egy rakás nevet. Nem beszélve arról, hogy a felsorolt áldozatok között sok nagyon fiatal volt.

Villányi Mária sírjánál, a tolnamőzsi temetőben (1955)

(Az eredeti kép Farkas Dénes tulajdonában)

A következő hetekben, hónapokban hiába is keresnénk tudósításokat a Pajtásról – a sajtó egy sort sem közölt arról, hogy mit derített ki a hajó műszaki vizsgálata. A hajó neve legközelebb csak 1979-ben bukkant fel a magyar sajtó hasábjain, amikor a *Népszabadság* közölt egy viszonylag korrekt írást a negyedszázaddal azelőtt történt balesetről, ez azonban akkoriban nem sok visszhangot keltett.

Napjainkban már nagyon nehéz rekonstruálni, hogyan alakult a Pajtás legendája a rendszerváltásig, hiszen szinte kizárólag szóbeli úton történt. Tény azonban, hogy 1954-ben Balatonfüred nagyközség szinte minden lakosa tudott a balesetről, és sokaknak ennél személyesebb élményeik is fűződhetek hozzá. E sorok írója például még a nyolcvanas években nagyapjától hallott a balesetről, aki aznap épp ezzel a hajóval utazott volna, csak valamilyen halaszthatatlan munka miatt nem indulha-

tott el. A Beloianisz fedélzetéről nagyjából hat-száz helyi gyerek végignézte a hajó felborulását, és ahogy az ugyancsak a hajón utazó Wojacek tanárnő megjegyezte, „sokan pedig a fürediek közül lemaradtak, illetve lekésték, ki a krémeslepény miatt, mert nem állt össze a krém, ki meg azért, mert válogatott a ruhái közt, felpróbálva ezt is, azt is, miközben a vele indulni akaró társaság türelmetlenkedett, ki meg azért, mert a mise hosszabbra nyúlt ki a kelleténél, de a házassági évfordulójukat is így akarták megünnepelni.”¹¹⁸ Voltak persze a balesetnek füredi túlélői is, akik szerencsésen kiúsztak, így például a korábban már említett „piros masnis kislány”, azaz az akkor két éves Szoboszlay Mária, akit édesapja bedobott a vízbe, majd vele együtt kiúszott, de Wojacek tanárnő is emlékezett többekre, akikről hallott róla, hogy úszva kijutottak.¹¹⁹

És természetesen a mentésben résztvevő vitorlázók közt is sok volt a helybeli lakos. Röviden: nagyon sok füredi jól látta a katasztrófát. Bár a hatóságok nem adtak semmilyen érdemi magyarázatot, nyilvánosan pedig nem lehetett róla beszélni, a közösség tagjai között valószínűleg szinte azonnal megindult a találgatás, mi is történt. A rendszerváltás utáni időben, amikor a Pajtás immár nem volt tabutéma, ezek a teóriák is előkerültek, és írott formában is megjelentek. Terjedésüknek már csak azért is volt terepe, mert a baleset utáni műszaki vizsgálatok eredményei egyelőre nem kerültek elő, sőt van rá esély, hogy ezek is megsemmisültek.

Bár a spekulációk forrásait ma már lehetetlen megállapítani, feltételezhető, hogy olyan emberektől eredtek, akik kellőképpen értettek a hajózáshoz, így szakszerű véleménynek tűnnek – főként mert a Pajtás és testvérhajói megjárta a füredi Hajógyár üzemcsarnokait –, mégis enyhe kétkedéssel kell őket fogadni. Az egyik legfontosabb ok erre a kétkedésre az, hogy a Pajtást 1951-ben, azaz jóval a baleset előtt építették át Balatonfüreden, és nincs tudomásunk arról, hogy a Hajógyár bármely munkatársa részt vett volna a baleset utáni műszaki vizsgálatokon. Azaz: még a hajógyár dolgozói is legfeljebb a Pajtás egy három évvel azelőtti műszaki állapota alapján alkothattak ítéletet.

A leginkább elterjedt teória szerint az eleve instabil dunai hajó amiatt borult fel, mert az utasok kíváncsiak voltak a vitorlásversenyre, és emiatt a hajó egyik oldalára tódultak. Ez a fordulásból fakadó centripetális nyomatókkal együtt kibillentette a hajótestet az egyik oldalra. Ezt követően az utasok ijedtükben átfutottak a túloldalra, de ezt a hajó már nem bírta, és átbillent a súlypontján.¹²⁰ Ezt az elméletet

sokan egészítették ki a hajó hibás műszaki tulajdonságaival: a hajó feneke a dunai viszonyoknak megfelelően laposabb volt, mint a normális balatoni személyhajóké, emiatt feljebb volt a tökesúlya, mint az a Balatonon kívánatos.

Szűk körben hangzottak el olyan nem túlzottan komolyan vehető elképzelések is, miszerint a Pajtás borulását egy víz alatt heverő német repülőgép okozta volna. Ez utóbbi már csak azért is komolytalan, mert ennyire partközelsben a második világháború óta feltétlenül felfedezték volna a gépet (nem beszélve arról, hogy a becsapódást is sokan észlelték volna).

Deák István okleveles hajóskapitány ehhez hasonló elmélettel állt elő, és ezt 2016. május 20-án Benkő Andrea *Regényes történelem* című műsorában a Kossuth Rádióban nyilvánosan ismertette: ő úgy gondolta, hogy a Pajtás felborulásának oka egy víz alatti gerenda volt, amely a régi balatonfüredi kikötő lebontását követően maradt hátra.¹²¹ Ez az elmélet azonban több ponton sántít. Egyrészt: a Pajtás olyan manővert hajtott végre, amelyet előtte is, utána is számos másik hajó megtett, nagyjából ugyanazon az útvonalon. Vagyis, ha ilyen víz alatti cölöpök lennének ezen a részen, más hajók is feltétlenül találkoztak volna velük. Ilyenre azonban nem ismerünk példát. Ráadásul a füredi régi kikötő helyét is pontosan ismerjük, a cölöpjei jóval arrébb voltak, nem ezen a helyen.

A szóbeszédtől a nyilvánosságig

1990-ig a Pajtással kapcsolatos teóriák helyi legendaként terjedtek Füreden, és más közösségekben, ahol a Pajtás balesetére emlékeztek valamiért. A rendszerváltással azonban eltűntek azok a falak, amelyek 1954 óta tiltották az eset kibeszélését. Az első ember, aki azzal az igénnyel közeledett a témához, hogy akár nyilvánosan is közölhet vele kapcsolatban valamit, dr. Zákonyi Ferenc volt, a Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatal 1972-ben nyugállományba vonult igazgatója, mellesleg Balatonfüred köztisztvisletnek örvendő polgára. Sok füredihez hasonlóan természetesen ő is már kezdettől fogva tudott az esetről, és harminc évvel később, 1984-ben fel is vette a kapcsolatot a hajó kapitánya, Heisz Pál Siófokon élő özvegyével. Célja nem elsősorban annak rekonstruálása volt, hogy pontosan mi is játszódott le a hajó fedélzetén, hanem tisztázni szeretne volna, mi igaz a kapitányt ért vádakból. Az asszony örömmel fogadta az érdeklődést, és megosztotta a nála még fellelhető dokumentumokat. Levelezésük eredményeképpen Zákonyi hamarosan már biztos volt benne, hogy a kapitány vétlen volt, a hajó bal-

esetét nem az ő hozzá nem értése vagy felelőtlensége okozta.¹²² Mindamellet az ő ekkor elkezdett kutatómunkáját folytatva a kilencvenes években lánya, Simonné Zákonyi Tünde, a Nők a Balatonért Egyesület akkori elnöke igyekezett minél teljesebb képet nyerni az 1954-es balesetről. Kezdetben nehéz dolga volt: sokan még ekkor is tartottak tőle, hogy beszéljenek.¹²³

Félelmük alapját minden bizonnyal az ÁVH és a rendőrség korabeli megfélemlítő módszerei jelentették, a Kádár-korszakból semmi olyan adatról nincs tudomásunk, hogy valakit akár nyíltan megfenyegettek volna a Pajtas emlegetése kapcsán; ahogy az egyébként bőséges balatonfüredi állambiztonsági jelentésekben sem szenteltek különösebb figyelmet ennek a kérdésnek. Ennek alapján ez az aggodalom ekkor már inkább irreálisnak és eltúlzottnak látszik.

Elöl Farkas Dénes, az egyik túlélő
(Az eredeti kép Farkas Dénes tulajdonában)

Már csak azért is, mert a kilencvenes években már jelentek meg írások a sajtóban a Pajtas balesetéről, így a baleset negyvenharmadik évfordulóján a *Magyar Nemzet* is közölt egy cikket a témáról.¹²⁴

Ebben az írásban már markánsan megjelennek a rendszerváltás utáni narratíva fő elemei, amely nem egyszerűen a baleset áldozatairól emlékezik meg, hanem egyértelmű rendszerkritikát fogalmaz meg az államszocialista diktatúrával szemben: a hajó műszaki hibáit és a hatóság mentés során tanúsított viselkedését, valamint a balesetet követő titkolózást egyértelműen a korabeli politikai rendszer hibáiként lehet értelmezni, és a kilencvenes évektől ezek az elemek minden Pajtásról szóló cikkben szinte kötelező jelleggel felbukkantak.

A baleset szemtanúit és túlélőit mindenképpen felbátoríthatta, hogy 1999. május 30-án, negyvenöt évvel a katasztrófa után a Nők a Balatonért Egyesület kezdeményezésére, Balatonfüred város polgármesteri hivatalának támogatásával a Tagore sétányon, a tragédia színhelyétől nagyjából ötven-hatvan méterre felavatták Raffay Béla szobrászművész alkotását, és ebből az alkalomból hivatalos megemlékezést is tartottak az áldozatok tiszteletére: ebből az addigi kételkedők számára is egyértelműen látszott, hogy a hivatalos álláspont a Pajtással kapcsolatban teljesen átalakult. Már ezen a rendezvényen is sokan jelentek meg, akik addig hallgattak.¹²⁵ Az esemény emellett az országos sajtó figyelmét is ismételten felhívta erre a katasztrófára.

A nyomtatott mellett a 21. században az elektronikus sajtóban is gyakran bukkant fel a Pajtas témája: a balatonfüredi és Veszprém megyei portálok mellett olyan oldalakon is, mint például a szegedma.hu,¹²⁶ vagy egy noiportal.hu nevű oldal.¹²⁷

A cikkekben már az ezredforduló táján felbukkant a „Balaton Titanicja” kitétel, amely oly módon igyekezett tematizálni az amúgy önnön jogán is borzalmas balesetet, hogy a magyar közönség előtt jóval híresebb 1912-es hajókatasztrófához hasonlította, jóllehet a két eset között semmi hasonlóság nem fedezhető fel, legfeljebb annyi, hogy mindkettőben szerepel hajó és víz.

Az elektronikus sajtó cikkei nagyon erősen építkeztek a baleset körüli legendáriumra, és bár néhány esetben felbukkantak új információk (például hogy Rákosi Mátyás személyesen tiltotta le a Pajtásról szóló híradásokat, ami mellel egyáltalán nem tudható tény, noha kétségtől jól hangzik),¹²⁸ többnyire a már ismert információkat találták újdonságként.

A baleset túlélői több esetben úgy látták, hogy a cikkekben előfordulnak akár komoly tárgyi tévedések is. Dr. Illés Erzsébet például kifejezetten nehezményezte, hogy a cikkekben rendre azt írják, hogy a hajó felborulását az utasok okozták, így végül személyesen adott interjút az origo.hu internetes portál-

nak, hogy végre tiszta vizet öntsön a pohárba. A cikk „*Hatvan éve borult fel a Pajtás a Balatonon. Én túléltem*” címmel jelent meg.¹²⁹

Kérdés lehet persze, miért ekkora a sajtóérdeklődés egy ma már lassan hatvanöt évvel ezelőtti baleset iránt. Úgy gondolom, ennek első lépcsőfokát kétségkívül az jelenthette, hogy az egész esetet egy tömegnyi ember nézte végig, azonban valós magyarázatot akkor és igazából később sem kaptak, ezzel szemben egyértelműnek tűnt, hogy a valódi bűnösök a korabeli hatalom birtokosai között keresendők – ez, és az, hogy a hatalom lényegében betiltotta az eset nyilvános kibeszélését, mindenképpen kedvezett a legendaképzésnek. A kilencvenes években a magyar társadalomban elemi erővel jelentkezett annak az igénye, hogy a szocialista korszak hibáit kibeszélje; erre a Pajtás balesete kiváló apropó volt, hiszen a hatalom egyértelműen negatív szereplőként jelenik meg.

Ez azonban csak egy lehetséges magyarázat. Akárhogy is: a Pajtás balesete mind a mai napig releváns kérdés.

Végszóként

Ez az írás kettős célt tűzött ki maga elé: egyrészt el kívánta mondani egy baleset történetét, másrészt valamiféle értelmezést kíván adni ennek a balesetnek. Úgy vélem, az első feladat jóval könnyebben és egyértelműbben elvégezhető a rendelkezésre álló források alapján – azt, hogy a másodikat mennyiben sikerült elfogadható módon megoldanom, olvasóimra bízom. De magának a történetnek a maradéktalan elmesélése sem olyan egyszerű: a rendelkezésünkre álló források ugyan értékesek, de csak egy oldalról – az áldozatokéről – láthatjuk a balesetet, holott a teljes képhez szükség lenne a szakértői és vizsgálati oldalra is. Ez azonban jelenlegi tudásunk szerint nem egyszerűen nincs meg, hanem a tényleges dokumentumokat fizikailag megsemmisítették. Maradnak hát a feltételezések és a találgatások, és kétséges, hogy valaha is teljes képet nyerhetünk a történetről.

De talán épp a történet sötét foltjai azok, amelyek mindennél érzékletesebben korrajzot adnak: ha ugyanez az eset nem az ötvenes évek Magyarországon történik, hanem más korban vagy szabadabb országban, valószínűleg pontosan ismernénk a baleset okát. A titok köde az, amely a Pajtást azzá avatja, ami: történelemmé.

Legvégül pedig álljon egy lista azokról, akik életüket vesztették a Pajtás fedélzetén. A névsort Simonné Zákonyi Tünde állította össze.

Almási András, cipészsegéd, (1933. február 2.) Élt 22 év.¹³⁰

Bernhárdt Gyuláné, tisztviselő, (1929. augusztus 6.) Élt 25 év.

Csernus Ferencné, háztartásbeli, (1897. augusztus 21.) Élt 57 év.

Csomai Antalné, háztartásbeli, (1904. augusztus 30.) Élt 50 év.

Csomai Piroska, számlázó, (1925. október 27.) Élt 29 év.

Domenis Gyuláné, nyugalmazott nyomdász, (1886. november 12.) Élt 68 év.

Füzes Lászlóné Neumann Ilona, háztartásbeli, (1915. április 5.) Élt 38 év.¹³¹

Göbölös László, tanuló, (1936. július 24.) Élt 18 év.

Homonai Imre, tisztviselő, (1917. július 17.) Élt 37 év.

Husztai Mária, tisztviselő, (1932. november 6.) Élt 22 év.

Ötvös Irén, tisztviselő, (1934. augusztus 26.) Élt 20 év.

Pomori Hanna, tanuló, (1931. január 29.) Élt 23 év.

Póser Margit, tisztviselő, (1929. március 10.) Élt 25 év.

Rigler István, hivatásos katonatiszt, (1932. január 5.) Élt 22 év.

Szabó István, postafelügyelő, (1921. április 28.) Élt 33 év.¹³²

Szentirmai Károly, légóhadnagy (1910. szeptember 11.) Élt 44 év.¹³³

Szeőke Lajosné, tisztviselő, (1922. augusztus 23.) Élt 32 év.

Szűcs Ferenc, tanuló, (1931. március 5.) Élt 23 év.¹³⁴

Vámos Gyula, hajófűtő, (1934. március 28.) Élt 20 év.

Villányi Mária, tanuló, (1937. augusztus 5.) Élt 17 év.

Vituska Mária, tanuló, (1936. szeptember 10.) Élt 18 év.

Wittmann Ernő, tanuló, (1947. május 1.) Élt 7 év.

Wittmann Sándor, gépkocsivezető, (1911. október 20.) Élt 43 év

Köszönetnyilvánítás

Amikor először hallottam a Pajtásról, kb. hat éves lehettem, és nagyapámmal sétáltam a füredi mólón. Szerettem a hajókat, ő pedig szívesen mesélt róluk. Így került elő ez a történet is. Mivel erre a beszélgetésünkre azóta emlékszem, biztos állíthatom, hogy ő ültette el a bogarat a fülemben. S bár jó hosszú idő telt el azóta, csak annyit mondhatok: nagy, köszönöm ezt a történetet. És persze azt is, hogy annak idején *nem* szálltál fel arra a hajóra.

Az eset feltárásában felbecsülhetetlen segítséget kaptam a balatonfüredi Helytörténeti Gyűjtemény munkatársától, Tóth-Bencze Tamástól, valamint Mikulka Katalintól, akik az általuk rögzített interjúkat, valamint a gyűjteményben őrzött egyéb forrásokat a rendelkezésemre bocsátották.

Simonné Zákonyi Tünde ugyancsak óriási segítséget adott azáltal, hogy megosztotta velem azokat a dokumentumokat, amelyeket a kilencvenes évek végén gyűjtött össze. Ezek nélkül a források nélkül ez a munka egyáltalán nem születhetett volna meg.

Ugyancsak ezúton hadd fejezzem ki nagyrabecsülésemet dr. Zákonyi Ferencnek, Simonné

Zákonyi Tündének, Mikulka Katalinnak, Tóth-Bencze Tamásnak, a Nők a Balatonért Egyesület tagjainak, valamint mindazoknak, akik tettek és tesznek a Pajtás emlékének ápolásáért.

Legvégül pedig tisztelettel kell adóznunk azoknak a túlélőknek a bátorságáért, akik hajlandóak voltak életük vélhetően egyik legrosszabb élményéről beszámolni az utókor számára.

Végül, de nem utolsósorban pedig köszönetet mondok Balaton kutatócsoportbeli kollégáimnak mindazért a támogatásért és érdeklődésért, amivel ezt a munkámat kísérték.

Felhasznált irodalom

Dulin Jenő: *Emlékezés egy tragédiára (Felborult a Pajtás gőzhajó Balatonfüreden)*, Nők a Balatonért Egyesület, Balatonfüred, 2004

Lichtneckert András (szerk.): *Balatonfüred és Balatonarács története*, Balatonfüredért Közhasznú Alapítvány, 1999

Hihetetlen történetek 1950-1956, Spartacus Vitorlás Egyesület, Balatonföldvár, 2006

Interneten fellelhető cikkek listája a Pajtás tragédiájáról – részletesen lásd az előző számban.

Jegyzetek:

108 Horvai Árpád gépészmérnök: *Harminc év előtti tanulságok* (tanulmány)

109 Erről bővebben ld.: Veress D. Csaba: *A balatoni csata*, Veszprém Megyei Tanács, Veszprém, 1976. (A német parancsnokság azért igyekezett valamiféle katonai magyarázatot is adni az akciónak: azt mondták, ezáltal megakadályozzák, hogy a tó két partján előrenyomuló szovjet erők kapcsolatot tarthassanak egymással. Ez persze nem túl releváns indoklás, tekintettel arra, hogy a szovjet csapatoknak bőven álltak a rendelkezésére kételtű járművek, nem voltak rászorulva a polgári szállítójárművekre.)

110 ld.: http://www.hajoregiszter.hu/hajoadatlap/domsod_exsiofok_expajtas_exii_/115 (Pajtás),

http://www.hajoregiszter.hu/hajoadatlap/uttoro_exviii_/74 (Úttörő), illetve

http://www.hajoregiszter.hu/hajoadatlap/ifjugarda_exv_/68 (Ifjúgárda).

111 Horvai Árpád gépészmérnök: *Harminc év előtti tanulságok* (tanulmány)

112 ÁBTL 3.1.9. Veszprém megyei vizsgálati napló, 250-251. név (Heisz Pál és Steiner János)

113 <http://www.hajoregiszter.hu/hajoadatlap/helka/67>. Letöltve: 2018. október 30.

114 Fábrián Péter levele Mikulka Katalinhoz. Kelt: 2016. július 24.

115 http://www.hajoregiszter.hu/hajoadatlap/domsod_exsiofok_expajtas_exii_/115

116 Maryll J. Telegdy levele Simonné Zákonyi Tündéhez. Kelt: 1999. május 2.

117 Szabad Nép, 1954. június 2

118 Wojacsekné Bodnár Margit levele édesanyjához. Kelt: 1954. június 2.

119 Uo.

120 Ezt a teóriát már a nyolcvanas években lehetett hallani, a kilencvenes évektől számos cikk tényként kezelte. Sokan még ma is ezt gondolják a baleset okozójának.

121 Ezt az elméletet ld. még: http://www.hajoregiszter.hu/hajoadatlap/domsod_exsiofok_expajtas_exii_/115

122 Dr. Zákonyi Ferenc levele Heisz Pálnéhoz. Kelt: 1984. november 12.

123 Simonné Zákonyi Tünde szóbeli közlése a szerzőnek. 2018. szeptember 7.

124 Magyar Nemzet, 1997.05.30.

125 Simonné Zákonyi Tünde szóbeli közlése a szerzőnek. 2018. szeptember 7.

126 <https://szegedma.hu/2012/01/a-balaton-titanicia-fotok>. Letöltve: 2018. október 30.

127 <http://www.noportal.hu/utazas/a-balaton-rejtelyes-titanicia-a-pajtas-gozhajo-tragediaja>. Letöltve: 2018. október 30.

128 <https://www.sonline.hu/somogy/kozelet-somogy/hajotragedia-a-balatonon-a-pajtas-felborult-rakosi-betiltotta-556187/>. Letöltve: 2018. október 30.

129 <http://www.origo.hu/tudomany/tortenelem/20140530-pajtas-balatonfured-nem-az-utasok-miatt-tortent-a-balatoni-hajotragedia.html>. Letöltve: 2018. október 30.

130–134 Tóth-Bencze Tamás adatkiegészítésével.

TÓTH-BENCZE TAMÁS

PÓTLÁS A „BALATONFÜRED EMLÉKJELEI” C. KÖNYVHÖZ

Emléktábla a Füredi Panteonban, Gyógy tér 1.

Anyaga: fehér márvány.

Avatás ideje: 2019. június 12.

Felirata: „Bölcsházai Belházy / Margit / Bimbi / 1904 – 1981 / emlékére, aki női versenyzőként / elsőként úszta át a Balatont / Balatonfüred – Siófok között / 1925. augusztus 20-án / Balatonfüred Város Önkormányzata / 2019”

Bölcsházai Belházy Margit Ilona – de mindenki csak Bimbiként emlegette – (Budapest, 1904. január 25. – 1981) úszta át először a hölgyek közül a Balatont Füred és Siófok között 1925. augusztus 20-án, 4 óra 51 perc alatt (más forrás szerint 5 óra 27 perc alatt). A hagyományossá váló erőpróba női versenyszámában a hölgyek közül elsőként Irsay Kató próbálkozott 1924-ben, de „csupán” a 14 kilométeres táv felét merete bevállalni. A következő évben állt rajthoz a huszonegyéves Belházy Margit

Ilona, aki mindössze három héttel előtte kezdett el komolyabban úszni, mégis győzött. A bajnoknő saját bevallása szerint a verseny előtti éjszakát kényszerűségből átmulatták, mert bár Füreden nagyon szívesen fogadták, szállást már csak a Tibor-fürdőben kaptak. Ott a fekvőhely nagyon kemény volt, a fürdőben pedig olyan meleg, hogy jobb híján alvás helyett inkább egymást szórakoztatták. Ezután még kétszer indult egymás után és minden alkalommal nyert. Az aktív sportélettől való visszavonulása után – követve a családi hagyományt, édeasapja, bölcsházai Belházy Károly székesfővárosi tanító volt – tanítónőként tevékenykedett. 1932-ben házasságot kötött Merza Marcell (1903 – 1970) mérnökkel. A Füredi Panteonban az úszóteljesítménye előtt tisztelegve avattak fel emléktáblát. Az ünnepség Molnár Judit önkormányzat képviselő, a Balatonfüred Városért Közalapítvány elnöke köszöntőjével kezdődött. Ezt követően dr. Kovács Emőke történész tartott megemlékezést az úszónőről, majd Molnár Judit és Sasvári-Merza Krisztina – Bimbi unokája –, maga is egykori szinkronúszó leplezte le az emlékjelet. Az avatáson közreműködött a Ferencsik János Alapfokú Művészeti Iskola rézfúvós kvintettje.

A Tolnai Világlapja 1927. évi augusztus 17-i (34.) sz., 37. oldalán leközölt kép aláírása szerint az azévi Balaton-átúszó verseny női résztvevői: „Belházy Bimbi a győztes, Albecker Nelli, Ulbing Gizi, Pető Piri, Szilágyi Marianne, Filics Elza és Russer Margit”

A képaláírás valószínűleg nem pontos, a korabeli képek alapján inkább a balról harmadik, félprofilban álló hölgy Bimbi. A fevételt a Kurzweill fényképészeti vállalkozás készítette.

CSIZMAZIA DARAB JÓZSEF

KOC SIS PÁL „ÚJRAÉRTELMEZTE” A HÍRES BALATONFÜREDI SZŐLŐGYÓGYMÓDOT

Kocsis Pál idén 135 éve, 1884. december 1-jén született Kecskeméten. Már gyermekkorában megismerkedett Hankovszky Zsigmond kecskeméti gyümölcsnemesítővel, akinél nyaranta dolgozott. A festészettel nagybátyjánál, Kálmán Lajosnál került kapcsolatba és hatására festőnek is készült, azonban ebben édesapja betegsége, majd halála megakadályozta. Így a festészet csupán egy egész életre szóló kedvtelés maradt számára.

Kocsis Pál dedikált fényképe

Szülői birtoka a Mathiász-telep szomszédságában, Katonatelepen volt. Nehéz körülmények között éltek, így a saját szőlő kezelése mellett elment bér munkásnak Mathiász Jánoshoz. Mathiász megtanította a szőlők keresztezésére. A kombinációkat, amiket Mathiász János eltervezett, Kocsis Pál keresztezéssel megvalósította. Az évek során igen nagy jártasságra tett szert ezen a téren, és talán ez is lett a Mathiással való későbbi szakítás oka.

Kocsis Pál önállóan is elkezdett keresztezni. Egyik alkalommal a Mathiász Jánosné muskotály és a Kadarka keresztezésénél egy fekete fajtát hozott létre. Ezt a fajtát, melyet 1919-ben nemesített, később barátjáról, a helyi vasútállomás főnökének nevét megörökítendő, Bernáth Jánosnak nevezte el. A külföld figyelmének felkeltése érdekében az I. világháború után, 1922-ben Budapesten nagyszabású szőlészeti-borászati kiállítást rendeztek, ahol kiállította az új fajta becserepezett példányát és vele első díjat, állami aranyérmet nyert.

A Kocsis Pállal való megismerkedésre édesapám, dr. Csizmazia Darab József így emlékezett:

„Mathiász János halála után telepét államosították. A telep első vezetője Sztehlo Bertalan volt, majd őt követte Sámi István 1928-ban. Sámi István mellett szőlőkezelő munkára Fábian Ferenc Józsefet vették fel, aki édesanyám öccse volt. 1928-ban ő meghívta édesapámat, Cs. Darab Józsefet és engem, hogy megmutassa nekünk a Mathiász telepet és ekkor nagyon szoros baráti kapcsolat alakult ki Kocsis Pállal.

Megtörtént a látogatás és Kocsis Pál szeretettel fogadott bennünket és jelzésértékű, hogy a korabeli legjobb fajtáiból vesszőt adott.”

Kocsis Pál egy új szőlőfajtát mutat be

Édesapám Balatonfüreden ezekből egy kis fajtagyűjteményt létesített és innen került a füredi gazdákhöz is az újabb csemegeszőlőfajták szaporítóanyaga. Leghíresebb szőlőfajtái: Glória Hungariae, Irsai Olivér, Kocsis Irma, Attila, Kecskeméti rizling, Balaton kincse. Talán ez utóbbi szőlőfajtát a későbbi füredi látogatások ihlették.

1951-ben az ő telepét is államosították. Megengedték, hogy ott maradjon, mint a szőlészeti kutató intézet dolgozója, de mindez nagyon megviselte. Különösen az, hogy az 5 éves terv keretében korábbi saját telepítésű ültetvényeit felszámolták.

1954-ben megkapta a Munka Érdemrend arany fokozatát. Mivel ekkor már lassan távolodott a napi szőlőnemesítési munkától volt ideje festegetni és el-elmentek üdülni is. Így kerültek 1956-ban Balatonfüredre, amely mély benyomást tett rá. Több balatoni képet is festett, és ekkor kezdte el a „Füredi Kerek-templom előtérben a Holényi kertésházzal” című festményét. Ez a kép azonban csak később, 1963-ban készült el. Ebben az is közrejátszott, hogy bárhol is volt néhány nap után nagyon hazavágyott a szőlőbe. Így a két hetes balatonfüredi beutalót is lerövidítették és már négy nappal korábban hazautaztak.

Dr. Csizmazia Darab József köszönti Kocsis Pált
50 éves nemesítői jubileumán

1959-ben 50 éves szőlőnemesítői munkásságának évfordulóján a mezőgazdaság terén kifejtett munkássága elismeréseként megkapta a Kossuth-díjat.

1962-ben a szőlőültetvényben dolgozva munka közben agyvérzést kapott. A mentők a kecskeméti kórházba szállították, ahol a gyors beavatkozás hatására állapota hamarosan javult és Balatonfüredre küldték az Állami Szívkórházba rehabilitációra. Itt dr. Istvánffy főorvos kezelte.

A gyógykezelés során Kocsis Pál újraértelmezte a híres balatonfüredi szőlőgyógyimódot, amire álljon itt egy rövid részlet felesége visszaemlékezéséből a szívkórházi tartózkodásáról:

„Mikor láttam, hogy már javulni fog, mert javulni akar, hazautaztam újra, mert itthon meg stukatorozták, cserepezték a nádfödeles tanyánkat, hát itthon kellett lennem, hogy a lakásba bemehessenek. Aztán megint siettem vissza Balatonfüredre.

Volt ott egy ismerős, akitől ilyenkor szobát vettem ki, hogy pár napig ott lehessek.

Azonnal a kórházba siettem. Ahogy benyitok a terembe, hát mit látok! A hat szívbeteget, akiknek az ágyban kellene pihenni, mind az ágy szélén ül. A kezükben bicska meg szőlővessző, és faragnak, faragnak, szemetelnek a padlóra. Kocsis Pál meg, mint valami apostol, hálógépként jár közöttük, és magyarázza nekik a szemézt.

„Úristen, mit csináltak?” – kértem én köszönés helyett.

Mire Kocsis Pál: „Meg akarják tanulni az oltást, azt magyarázom nekik.”

„De hát mit szól ehhez Júlia nővér, aki olyan pedáns, hogy még egy zsebkendőnek se szabad ki-látszani?”

„Ó, az nem haragszik érte, ő is meg akar tanulni. Már kért is tőlem vesszőt.”

„Na, de hát a szőlővessző? Hát honnan vettetek itt a kórházban szőlővesszőt?”

„Vannak itt kijáró betegek is. Azok kimentek a környező szőlőkbe, és ha otthon voltak, kértek, ha nem, akkor loptak szőlővesszőt.”

Ahogy ottan zsörtölődtem, egyszer csak berobog Júlia nővér óriási partvissal a kezében és kiáltja:

„Gyorsan mindenki az ágyba, nagyvizit lesz. Jön a főorvos úr!”

Erre gyorsan szőlővesszőt, bicskát be a párna alá, a betegek be a paplan alá és ártatlan tekintettel néztek a főorvos úrra. Júlia nővér meg eltüntette a földre hullott bűnjeleket. És ezek a betegek azután már nem sokat törődtek a szívverésükkel, meg a vérnyomásukkal, minél hamarabb haza akartak menni, hogy odahaza szőlőt ültessenek, oltsanak, szemezzenek. Ezek a betegek ettől a gyógyimódtól hamarosan meg is gyógyultak. Mert ilyen volt ő. Úgy tudott beszélni a szőlészetről, hogy mindenkit megbabonázott. Mert amit mondott, az szívből jött és szívhez szólt.”

Sajnos én már hiába próbáltam valami dokumentumot találni az Állami Szívkórházban kezelésével kapcsolatosan, azt az évet már korábban leselejtezték és már senki sem él a korábbi dolgozók közül, akik ismerhették volna.

1963-ban egészsége már megromlott. Ebben fontos szerepet játszott, hogy orvosai tanácsának ellenére nem kímélte magát és tovább dolgozott. Tudomásom szerint ekkor járt utoljára Balatonfüreden. Erről az utazásról felesége így emlékezik meg:

„Elmentünk még Balatonfüredre is, mert nagyon szerette volna befejezni a Körtemplom képét, amit 1956-ban elkezdett. Bizony már konflison kellett

minden nap odavinni a templom elé. Annyi nézője volt, akik már előre odaálltak, hogy mellette állhasanak, mikor fest. Sok-sok rajongója akadt, akik mind a képet szerették volna megvenni. De hát erről még beszélni sem szeretett. Soha egy képet sem adott senkinek, mert nem tudott tőlük megválni. Hát még ettől, ami bizony a legutolsó és legkedve-sebb volt. Később mégis odaadta ezt a képet dr. Csizmazia Darab Józsefnek.”

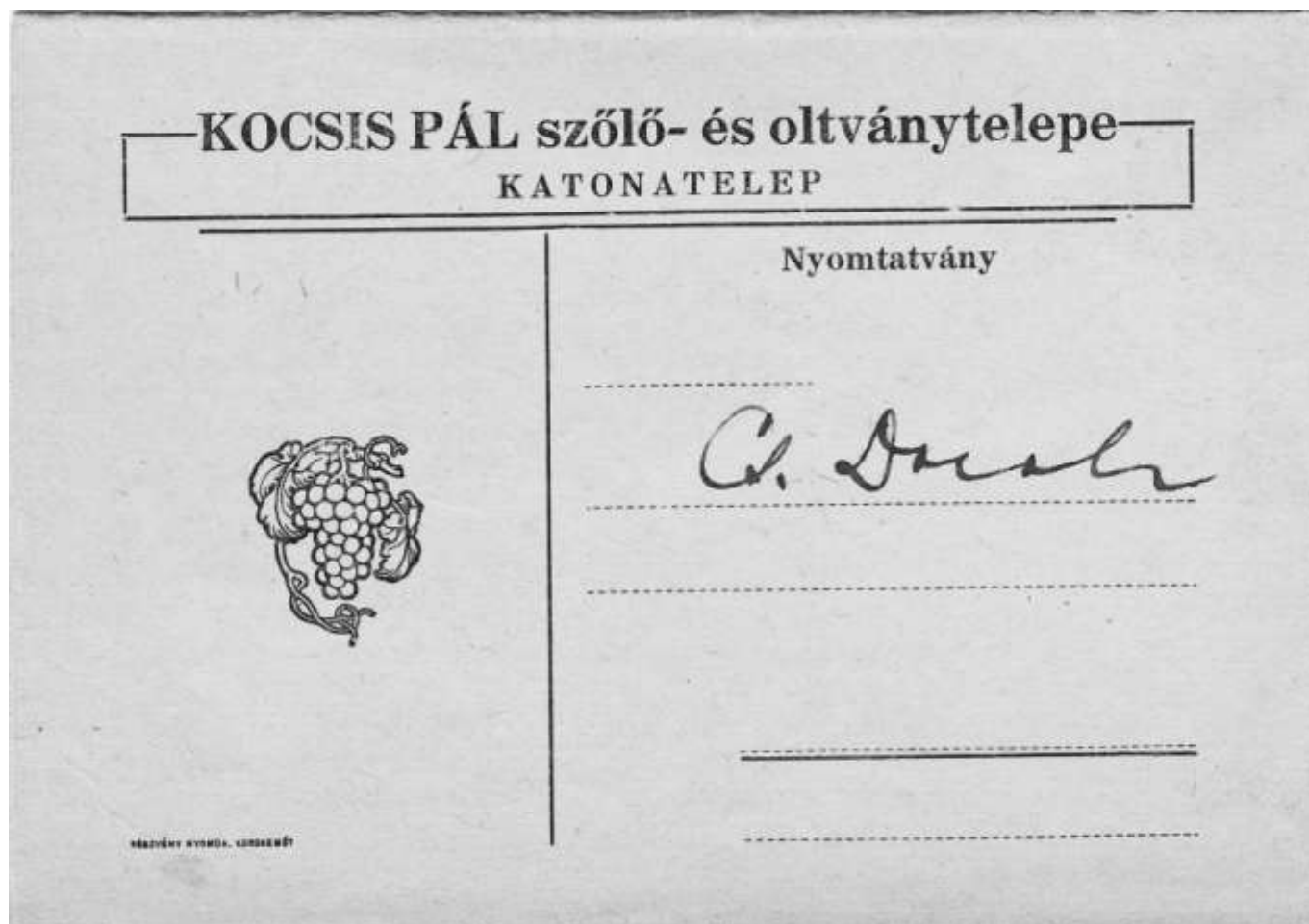
1967 februárjában egy budapesti tanácskozáson harmadszor is agyvérzést kapott, amiből már nem épült fel és végül február 24-én halt meg.

1984-ben édesapám, dr. Csizmazia Darab József Kocsis Pál iránti tisztelete jeléül születésének 100. évfordulójára szeretett volna postai bélyeget megjelentetni róla. A Magyar Posta akkori vezetői azonban ehhez nem járultak hozzá, viszont azt felajánlották, hogy lehetőséget biztosítanak egy postai levelezőlap elkészítésére, ami Kékesi László bélyegtervező grafikusművésszel együttműködve abban az évben végül el is készült. Édesapámnak végül 2001-ben sikerült Kocsis Pál leghíresebb fajtáját az Irsai Olivért felvetetnie a Magyar Borvidékek bélyegsorozatba.

Felhasznált irodalom:

1. Illés Sándor: A homok óriása (1977)
2. özv. Kocsis Pálné: Így éltünk Kocsis Pál szőlőnemesítővel (1984)
3. özv. Kocsis Pálné: Ecsetvonások Kocsis Pál szőlőnemesítő portréjához (1986)
4. dr. Csizmazia Darab József: Feljegyzések Kocsis Pálról (kézirat)
5. Kocsis Pál Mezőgazdasági Szakközépiskola és Szakképző Intézet Évkönyve (1999)
6. Nyékes István: Beszélgetés Kocsis Pállal I., II, (1948 kézirat)
7. dr. Csizmazia Darab József: Megemlékezés Kocsis Pál Kossuth-díjas Szőlőnemesítőről (1967 kézirat)
8. dr. Szegedi Sándor búcsúztató beszéde (1967 kézirat)

A fényképeket – egy kivételével – dr. Csizmazia Darab József (1917–2013) készítette.

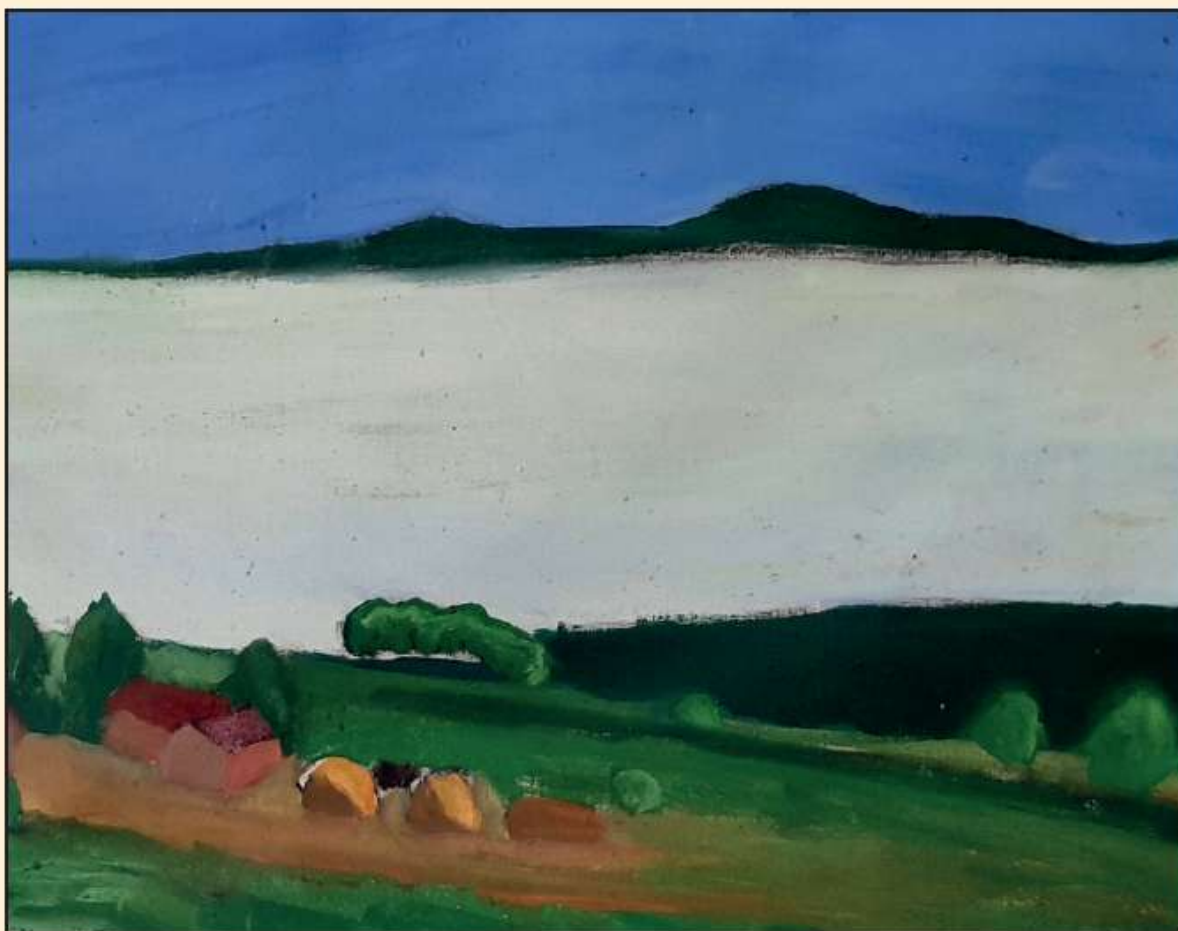
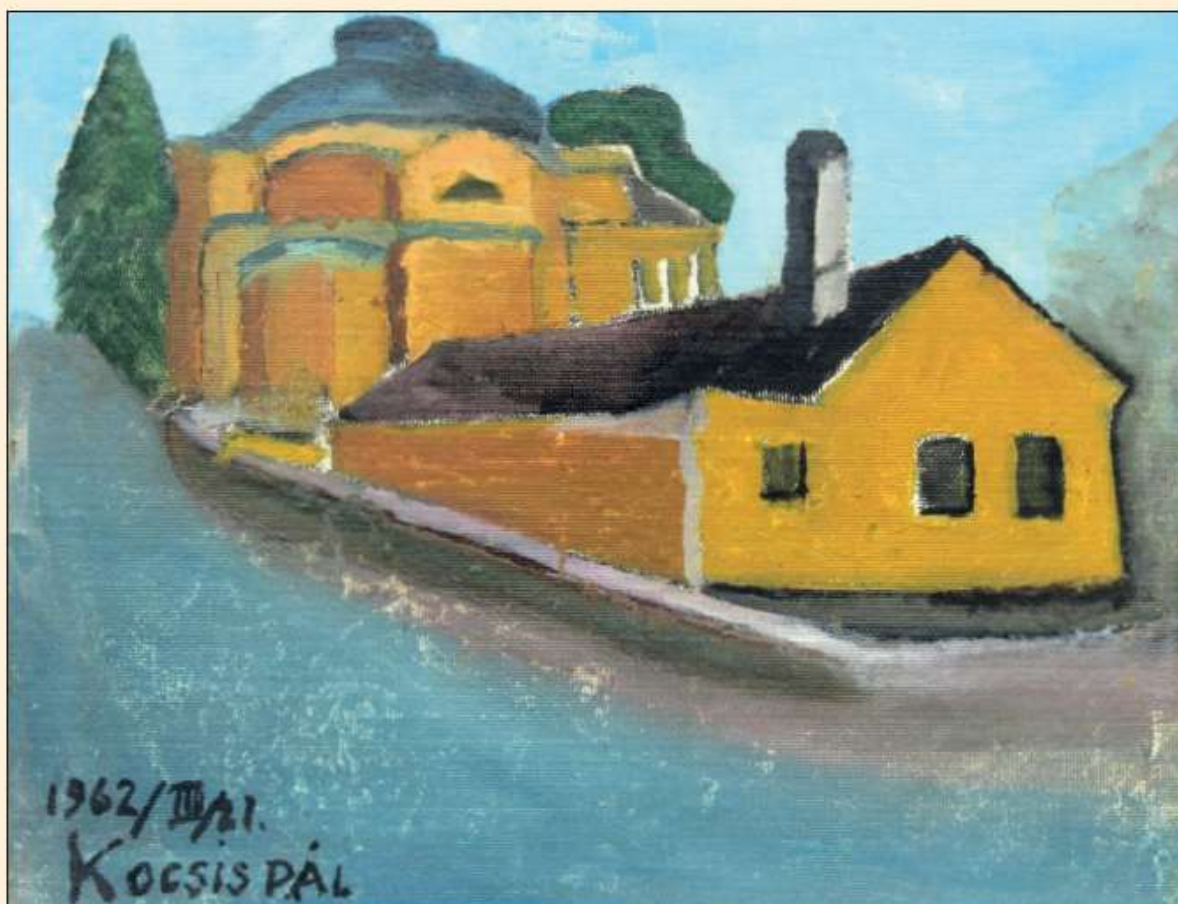

1949-ben Füredre küldött szőlővessző-árjegyzék borítója

Kocsis Pál Balatonfüreden készített festményei

Felül: A Kerek templom, az előtte levő – már nem látható – Holényi-féle kertészházzal

Alul: Balatoni tájkép

MARICS
ZOLTÁN

BALATON-
FÜREDI

BORHÉT

SZEPTEMBER 4-11

Az 1949-es Borhét plakátja

(Városi Helytörténeti Gyűjtemény)